శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౪.] రాజమహేంద్రవరము. జయసంవత్సర మార్గశిరమాసము. [సంచిక. ౬.

మైసూరురాజ్యము. (Mysore)

మైసూరురాజ్యము దక్షిణ హిందూస్థానములోనుండు స్వదేశరాష్ట్రములలో నెల్లను పెద్దది. దీని వైశాల్యము ౨౭౪౦౬ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్యయందీ మైసూరు రాజ్యము హిందూదేశమునందుఁ గల స్వదేశరాష్ట్రములలో రెండవదిగానున్నది. ౧౮౯౧ వ సంవత్సరమునందుచేసిన జనపరిగణననుబట్టి యీదేశమునందు ౪౯౧౪౧౧౦ జనులుండిరి. ఈ దేశముమీఁద వచ్చుబడి సంవత్సరమునకు కోటిరూపాయలకంటె నధికముగానున్నది. టిప్పుసుల్తాను కాలములో ౧౭౯౧ వ సంవత్సరమందీ దేశము మీఁద ౪౦ లక్షల రూపాయలు రాఁబడివచ్చెను; పూర్ణయ్య మంత్రిగానుండి ప్రభుత్వము చేసినకాలము ౬౪ లక్షల రూపాయలవఱకును పెరిగినది; పదిసంవత్సరముల క్రిందట ననఁగా ౧౮౮౪ వ సంవత్సరమునందు ౧౦౬ లక్షల రూపాయలవఱకును వృద్ధియయినది. ఈదేశము సుందరములయిన పర్వతారణ్యములచేతను దుర్గములచేతను మిక్కిలి మనోహరమైనది. ఈదేశములో నుత్తరమందున్న యేళ్ళన్నియు కృష్ణానదిలో సంగమించును; కావేరినది దక్షిణమునకుఁ బ్రవహించును; ఉత్తరపినాకినియు దక్షిణపినాకినియు పాలేరును తూర్పుగా పాఱును. ఈదేశమునందు ౩౮౦౦ చెఱువులున్నవి; వీనిలో పెద్దది ౪౦ మైళ్ల కైవారము కలదిగానున్నది. ఇక్కడిజనులలో దాదాపుగా నలువది లక్షలు హిందువులుగాను, రెండులక్షలు మహమ్మదీయులుగాను, ముప్పదివేలు క్రైస్తవులుగాను, ఉన్నారు. ఈ హిందువులలో లింగాయత మతస్థు లయిదులక్షలును, జైనులు పదునాకండువేలును, ఉన్నారు. ఈదేశమునందలి యడవులలో మంచిగందపు చెట్లు విశేషముగాఁగలవు. కోలారులో బంగారపు గనులున్నవి. ఇది కిష్కింధాపురాధీశుఁడయిన సుగ్రీవుఁడు పాలించినదేశమని చెప్పుదురు. ౧౭౩౪ వ సంవత్సరమునందు సింహాసనమెక్కిన చిక్కకృష్ణరాజు రాజ్యముచేయుచున్న కాలములో హైదరాలీయను మహమ్మదీయవీరుఁడు రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. ౧౭౯౯ వ సంవత్సరమునందు హైదరాలీ కొడుకైన టిప్పుసుల్తానును జయించి యింగ్లీషువారు కృష్ణరాజును సింహాసనమెక్కించిరి. అతఁడు యుక్తవయస్సు రానివాఁడయినందున మంత్రియైన పూర్ణయ్య యను మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడు ౧౮౧౦ వ సంవత్సరమువఱకును బహుసమర్థతతో రాజ్యపరిపాలనము చేసెను. కృష్ణరాజు రాజ్యమును పూనినతరువాత మంత్రి యదివఱకు కూడఁబెట్టిన ధనమంతయు వ్యయముచేసి యప్పులపాలుకాఁగా నింగ్లీషుదొరతనమువారు ౧౮౩౧ వ సంవత్సరమునందు పాలనము తాము వహించి

యతఁడు చేసిన డెబ్బదియైదులక్షల రూపాయల యప్పును దీర్చివేసి దేశము వృద్ధిపఱిచిరి. వెనుకటిరాజునకు దత్తపుత్రుఁడయి ప్రస్తుత పరిపాలకులుగానున్న మహారాజా చామరాజేంద్ర ఉదయవర్ గారు ౧౮౮౧ వ సంవత్సరమునందు సింహాసనమునకు వచ్చిరి. ఈయన పటమిందు క్రిందఁ జేర్పఁబడినది. ఈ మహారాజుగారు మిక్కిలి తెలివిగలవారు.

వీరు జనప్రతినిధిసంఘము నొకదానిని స్థాపించి ప్రతిసంవత్సరమును నవరాత్రములలో వారికి రాజ్యపరిపాలనక్రమమును నివేదింతురు. అతిబాల్యవివాహములను, అతివృద్ధవివాహములను, మాన్పుటకయి వీరీనడుమ నొకశాసనముచేసిరి. బెంగుళూరిలో మొదటి తరగతి శాస్త్రపాఠశాలయున్నది. రాజధానియైన మైసూరునగరమునందు గొప్ప బాలికాపాఠశాలగలదు, అందాఱునూఱుగురు బాలికలు చదువుచుందురు. ఈ పాఠశాలకు యుక్తవయస్సువచ్చిన బ్రాహ్మణబాలికలుకూడపోయి చదువుదురు. రాజధానియైన మైసూరుపురములో ౭౪ వేలును, ఇంగ్లీషువారిసేనలుండు బెంగుళూరిలో ౧౮౦ వేలును జనులున్నారు.

స్తవరాజము.

గీ. దేవ నాదోషముల నీదు దివ్యమహిమ । కతమునం జేసి యొఱుఁగంగ నేర
రప్పుడప్పుడు నే విను నట్టిరీతి। వారు నను పొగడుచునుండు వారలౌట.

గీ. నేను నన్నెఱిఁగినరీతి నిక్కమొరులు । నన్నెఱింగిర యేనియు నన్ను నిప్పు
డెంత వొగడిరి యవ్వార లంతదూర । వలయుటకుఁ గారణము దేవ గలుగు జుమ్మీ.

గీ. పరులచూడ్కికి మేలైన పనులుకొన్ని । చేసియుందును బో దేవ చెలిమి నెఱపి
ఐన నామదిలో నెట్టివైన పాప । చింతలవి గల వాఁకొ తెల్ప సిగ్గువొడము.

క. నాపశు కామోద్రేకను । నాపాపము చింతలెల్ల నాహృదయములో
నేపారు గర్వపటిమయుఁ । జూప తెలియఁగకున్న నీవు చూడవె దేవా.

క. అదిగావున నాగుణములు । మదినన్నులుకంగఁ జేయు మాడ్కి నొరులు న
న్నుదితముగఁ బొగడుచుండుట । యదినను సంతోషపెట్ట దక్కట దేవా.

క. కారణములేక నన్నొరు । లేరైనను బొగడఁగడఁగిరే నాల్లనుజూ
కారణము లేకనన్న । వ్వారలు దూరెదరయేని వలచెద దేవా.

క. నాచెయ్వు లెట్టులగపడ । నాచేతో వృత్తమెల్ల నయయుక్తముగా
నాచూపలు కెట్లుండిన । నీచూడ్కికి నింపుచేసి నిలుపవె దేవా.

బాణగీతము.

గీ మింటికే బాణ మేయంగ మంటిమీఁదఁ । బడియెనచ్చోటు నేఁగానఁ బడయనైతి
బాణవేగంబు తలపోయ వాయువేగ । మునుజయించుచు దృగ్వేగమును జయించె.

గీ. వదిలితిని గీత మొకనాఁడు బయలనదియుఁ। బడియె నెందేని ధరమీఁద బడినచక్కి
గానఁబడయను గీతవేగంబు ననుస । రింపఁగల సూక్ష్మదృష్టి యెరికిలఁగలదు.

గీ. పెద్దకాలంబునకుఁ గంటి వెనుకనొక్క । చెట్టులో బాణమును జెక్కు చెదరకుండ
వెదకి యొకచెలి హృదయారవిందమందు । నొరగీతము గంటి నాద్యంతముగను.

గీ. నరుల మనములోన నాటిన యూనుట । లౌరనిష్ఠురంబులైనమృదువు
లైన వెడలనేర వదియేమొయెన్నియు । పాయములను దలఁప వసుధలోన.

అక్షర మైత్రి.

గీ. ఒకనివెనుకనొక్కఁ డుర్విలో హితులెల్లఁ । బోవువారు హితుఁడు పోనివాఁడు
పుడమిలోనఁ గలఁడె వెడఁబాయకుండెడు । చెలిమి మదిని దలఁపఁగల దెయొందు.

గీ. అస్థిరంబైన యీలోక మకటయొక్క । టే దలంపఁగ నాధారమేని మనకు
బ్రదికియుండినఁ జచ్చినఁ బడయనేర । మే సుఖంబులు నెన్నండు నిదినిజంబు.

గీ. మనకు గోచరమగు జీవమునకుఁ గాల । మునకు బాహిరముగ దివ్యఘనజగంబు
గలదు జీవంబు స్థిరమందుఁ గల్లగాళ । సఖ్యసంబంధములును శాశ్వతములందు.

గీ. ఆలజగంబుమీఁదఁ గలదందు నెడఁబాపు । లెవ్వి యెఱుఁగరావ వించుకైన
మేలికొలకరైన మేలువారే కాక । దుష్టులైనవార లెవరులేరు.

గీ. ఇందుఁ జచ్చువార లందల కేగి యా । దివ్యలోకమందు భవ్యమయిన
పదవినొంది పెద్ద ముదమందుచుందురు । తెసఁగువారు ప్రేమ గొసక మెసఁగ.

గీ. ఒకటివెనుక నొకటి యూహింప నశ్వథం । బునన చుక్కలెల్లఁ బోవుచుండుఁ
బాడుపుఁగొండమీఁదఁ బాడిచిన యదియె । దలఁటుదాఁక నడిమిమింటఁ బ్రొద్దు.

గీ. ఐనఁ జుక్కయొక్కటే నంధకారంబు । నందుఁ గ్రుంకఁ బోదయావియు నెల్ల
దివ్యమైనయట్టి దేజంబునందున । మఱుఁగుపడి కరమ్ము మెఱయుచుండు.

భౌతికము.

సీ. పూలతోఁ బండ్లతోఁ బొల్పొందు వృక్షాళిపచ్చని సస్యముల్ పరగుచుండ
భూమిదేవిని జూచిపొలఁతిరో నీతోడమూఁడులోకంబుల నీడుగలదె
ఇది మొదల్ నడుమిది యిదితుదియనరాక కరఁగిపోసిన వెండికరణిఁబరఁగు
నలసముద్రునిజూచి యయ్యనీకును జూడమూఁడులోకంబుల నీడుగలదె
యనుచుఁబొగడితి నంతనయ్యమ్మయయ్య! భ్రమసితివినీవు మముఁజూచి బ్రాహ్మణుండ
నేఁటి దేసుమ్మి మాచెల్వునిక్కమునక । టంచుఁ బ్రత్యుత్తరంబిచ్చి రకటనాకు.

సీ. బంగారురథమెక్కి పొంగుచుఁ గ్రాలుచుఁగన్నులు మిఱుమిట్లు గ్రమ్మఁజేయు
సూర్యదేవునిజూచి యార్యనీకునుజూడ మూఁడు లోకంబుల నీడుగలదె
వేసవియందలి వేఁడిమిహరియింప నెలమితో నమృతంబు చిలుకరించు
చందమామనుమింటఁ గనఁజూచి నీకును మూఁడులోకంబుల నీడుగలదె
యనుచుఁబొగడితినంతనయ్యయ్యలపుడు! భ్రమసితివినీవుమముఁజూచి బ్రాహ్మణుండ
మావెలుంగులు మూన్నాళ్లు సూవెనిక్క । మంచుఁ బ్రత్యుత్తరంబిచ్చిరకటనాకు.

సీ. ఇంతంతయనిభక్తు లెన్నంగఁజాలని యురు కరుణారస మొప్పుదేవ
యింతంతయనియోగు లెఱుఁగంగఁజాలని యురు మహిమోన్నతి యొప్పుదేవ
అకటనీసృజియించి నట్టిపదార్థంబు లందల్పమైన యూ యవనిమొదలు
గాఁగల యట్టివేకరమిట్టులొప్పారఁ బాపిష్ఠనరులును వానిఁజూచి
కులుకుచుండంగఁ దత్పాపములుహరించి । యల్లవైకుంఠపురములో నహహనీదు
సన్నిధినివారి నునుపనీసమ్మతించు । దివ్యభవనంబు లెట్లున్నొ తెలియవశమె.

 తాడూరి- లక్ష్మీనరసింహారావు.

భామినీవిలాసమున శృంగారవిలాసము. (౨౬౩-పుట శేషము)

చ. వినయము హెచ్చఁ జేరి, కడు వేకువఁ బెద్దలకు మ్రొక్కఁ, బుత్రునిం
గనుమని వారలాడు శుభకారిణిఁ బ్రత్యభివాదభారతి
న్విని విమల ప్రసమీప తరుసిద్ధయుతు న్పరమప్రమోద పూ
ర్ణనవసమాదరమ్ముగ మనస్విని నించెఁ గటాక్షమాలికన్. ౬.

క. ననుఁ గనుచు వలపునగ్గుకు । జనులకు వెఱపునఁ గలంగు సారంగవిలో
చన యరవిరి దామర పూ । లను బోలెడు తళుకుఁ గన్నులను మఱవనయో. ౭.

క. ముదిత? బలుపొందివరుసం । బదరామల కాన్రు దాడిమ ఫలమ్ముల సం
పదఁ గొని నీవక్షోజము । లెదుగుఁ గలభ కుంభలక్ష్మి నిపుడు హరింపన్. ౮.

తే. గీ. లీలచేతనె నిరసించి లికుచలక్ష్మిఁ, । బొంబనంటుల చక్కదనంబు నవ్వి,
నీలవారిజలోచన? నీకుచములు । కనకగిరిఁ బిల్చు నిప్పుడు కలహమునకు. ౯.

క. లలితాలక, నీగండ । స్థలి యితవై శ్రవణలక్ష్మి దనరెడు దాని
న్దలఁచెద వలకడ లలనా । తిలకమ? లావణ్యమునకు దిగ్గియ! చెలియా? ౧౦.

క. పొడగని వేకువ వెలుఁగున్, । సడలిన పోఁక ముడిబిగిచి, శయనము వీడం
గొడఁగు జలజాక్షి పొక్కిలి । నడితమ్మి బెడంగుడిగద నాయెదయెపుడున్. ౧౧.

క. ఆటు తమి చెలులతో నా । మాటాడుచు బాల మాటిమాటికి, విని నా
మాట నికటమునఁ, గడు నో । మోటం దోలు కారు మెఱపు నొప్పవహించెన్.

ఉ. లేని దెనూపు తప్పు పొరలించి చనంగ హుళిక్కి రోసమెం
తేన డరించి చెంతవచియించినఁ జాల్కొను నీరుగన్నుల
న్జానుగఁ జేదకొనతి ఘన స్తనభారమునన్వణంకఁ బ
ద్మానన పల్కనియ్యకొనదయ్యెనె దెయ్యది పల్కనెచ్చెలీ. ౧౩.

ఉ. చక్కఁగ సాంగవేదములు శాస్త్రములున్ స్మృతులు న్పురాణము
న్దక్కనవన్ని సద్గురుని దాపున నేర్చుకొనంగఁ దద్దపెం
పెక్క వివేకమందనుకనే పురుషార్థము సంగఁజాలు న
మ్మక్కమ్మృగార్భకేక్షణ యపాంగవిలాసము నమ్మఁ డెంతకున్. ౧౪.

క. జనులు పతివచ్చెనన విను । చును బెదరునవచ్చి గవనిచోటికిఁ జంద్రా
నన, చల్లఁ జేయు! నాలో । చనములు హరిణాక్షి యెపుడు చంద్రికవోలెన్.

క. కడసంజ నెపుడు సేవ । చ్చెడు తతి యిలుగవకునందుఁ జెలి గనులిడుచుం
బొడగనెఁ జేరిన నన్న । ప్పడు; పిదపను దెలిపిఁ జెందె మొగమంగనకున్. ౧౬.

క. చను మొన నిమిరి కరమ్మునఁ । జనఁ జయ్యన దవ్వులకు న్నిజప్రియుఁ డుత దా
ననవనజ మెఱుపుకొనలను । గనుకనులను భామినికనెఁ గనె మిన్నకయే. ౧౭.

క. గుఱుపరివృతయై గపోలము । బఱికొన్నను నొసపమున బాల, చాపాలపసిండి తా
మరతూండించుక కన్నుల । పసువముగా ననుగటాక్షపాత్రమునానర్చెన్. ౧౮.

క. పెద్దలవమమనతాంగిని । ముద్దియనేని ల్పితమ్ము మొగ్గను మోదం
దద్దచెవియాకులాడఁగ । ముద్దుగ బొమముడిచి నన్నుఁ బాడగని కలఁగెన్.

క. కనుతెల్లసేయుదనునయ। మున: క్రొమ్ముక్కున నహహాబాష్పములుజాలొక్కనుఁబో
దును నా నుసులులువోవున్ । యనుసందియ; మెఱుఁగదేన నలరెదాయింతీ.

మ. అదయా! బొంకెను; నాచెలంగువిడుమీ; యజ్ఞాతమే నాపయి
న్మది నీకుంగలకూర్మియంచు నయనాంభస్సంతతోద్ధార ను
న్మదకోకస్తని ధూతధూమణి వియన్మధ్య న్లతాతన్వి నో
నిదురానిన్వెడభద్ర యెవ్వరుగనందేఁ దాలువారాసలిన్. ౨౧.

క. దరితరుణి కవ్వమొగమును,। సరసునవిరిదమ్మిఁగాంచి సంమోహమునం
బరువిడు నిటునటు కిఱుదు । కరమాల,మరందపాన కాంక్షాధికతన్. ౨౨.

క. కనిసవతిముత్తెసరి గుత్తిఁ । చెనిమిటికేయిడ, ముదనుగదురఁ జెనుమూఁపున ము
న్నునిచినతకనునుచేదీ । వసుభామిని యాత్మణంబ వాయందిగిచెన్. ౨౩.

కా. మెడవంచిపట్టి,యింత, మె । గుడునను గనుదమ్ములమరఁ, గొదలేకూర్పు
ల్వెడల, నాడల విలవిలవో । యెడు నంగనపొందు సమయమెంతేఁదలఁతున్.

క. కినుకను మెయిరొఱుఁగక పెలిఁ । జని యిరుజాములకువచ్చి సన్నయెదోవా
కొనుననుదెలిసియె పెదరునఁ । గనుచునిలుసిరివలె మందగతిఁజెలివచ్చెన్. ౨౪.

క. ఎడనాఁచిడి యంగముతె । క్కడ నక్కడవిగ్రుచు చెప్పుడుఁ, గాంతునియాఖ్య
న్నుడివెడి సఖులముఖంబునఁ । బడఁతుక గడుఁజెదచూపుఁ బఱపెడినిదిగో.

క. కామయింపుండిగొ తమ భావ । నముకకుఁజని గురులుబలసిన న్మెడద్రిప్పన్
బొమవంకరవడి చిఱున । వ్వు మొలకగల మోముటసలుఁ బుట్టువుఁదలఁతున్.

ఉ. గందపుఁ గొండత్రాఁచు గమిగ్రక్కఁగఁ గ్రక్కనఁ బ్రాణభంగముం
జెందఁగఁజేయువాయువులు శీతములెల్లన వీచుచుండె; మా
కందమునగ్రమందిదిగొఁ గర్ణసుఖంబుగ మ్రోయుచున్న యిం
దిందిరమూలమించెను మతిన్మనఁ గోరుసుశెట్లుసిప్పుడూ. ౨౭.

క. సరియగురు మామకాస్వప । హరణమునకశాంక? నీవుహాలహలముతో;
నరుఁడెవ్వఁడు నిన్ను వివే । కరహితుఁడై వాడెనమృతకరనామమునన్. ౨౯.

క. వడిఁజనుకపోతిఁ గొని కూ । యిడు తత్సహచారియెమట నిడునన్గని, యా
పడఁతిచిఱునగవు సరసత । నడరన్ముఖపద్మమల్ల నల్లనఖాంచెన్. ౩౦.

క. కదలకు ముంగడఁ జీఁకటి । సడలించుచు గాఁకలఁచు సంతప్తులకున్;
ముదుఁచు నరవిందలక్ష్ముల, । నదరి చకోరాక్షి? నీముఖామలరోచుల్. ౩౧.

ఆ. గీ. మేను గగురుపొడువ మెల్లమెల్లన చన్న । నంట్ల నడుమ నాదు నఖపదంబుఁ
గనుచుఁ బాలజాలమున మన్ముఖముగని । యపుడ సొచ్చెనిలు భయానతాంగి.

ఆ. గీ. అలతాంగి తనకపోలమూలము నావ । దనమునందు సరిగ నునిచి హృదయ
మునఁ బరున్నయప్పడనుపమ బలవైరి । యాధిపత్యలక్ష్మి నతకరించె. ౩౩.

తే. గీ. నేఁడు సారెకు వేఁడుకో, నిదుర చరమ
యామమునఁ జూప, హా, సరోజాయతాక్షి
చుబుకము పుడుకునంతలోఁ, జోద్యమయ్యె
నర్కుఁడును నాపయిని నిర్దయాగ్రసరుఁడు. ౩౪.

తే. గీ. అపుర మణిమణి యరయ వేదాంతశతము । భారతమ్మను దాపమ్ముఁ బాపనోప
వాపగిది; నాట్టులపుడు రతాంతతాంత । కాంత గాంచెడు చాలున గ్రామ్యపదము.

ఆ. గీ. నీకపోలపాళి నిజకోమలద్యుతి । లీల నేలకిఁగ బలీకరింపఁ;
దెల్లదమ్మి మొత్తమల్లములం బెల్లు । తల్లడంబుఁ జెందె నెల్లయెడల. ౩౬.

శా. సంకోచించు వికాసమందు జనకక్ష్మానాయకాపత్యదృ
క్పంకేజ ప్రోద్భవలక్ష్ములత్యధిక శంకం జెంది తారుణ్యపుం
బింకానన్బుల శీలశౌర్య సుషమావిస్తారలోభంబునన్
సంకల్పోద్భవవైరి విల్లుఁ గొను భాస్వద్వంశరత్నంబుపైన్. ౩౭.

క. హరువిల్లెక్కిడి బంధుల । పరితాపము మాన్చి నిర్వ్యపాయమహో, యీ
తరుణుఁడు జనకధరాధీ । శ్వరుకన్నియ బెండ్లియాడ, బలియోఁ కాఁడో. ౩౮.

క. వరుఁడు విజనమున భుజపం । జరమున వధు నభినవోఢఁ జక్కఁగఁ బట్టం
గరము వణఁకు నప్పుడు వల । కరిగితగుల్కున్న బాలహరిణివిధమునన్. ౩౯.

క. ఆనితి నుపనిషదమృతముఁ । బూనితి మదిఁ గృష్ణుఁ గీతఁ బూజితనాగా;
హైనను జంద్రాననా । మానసభవనంపు బాహ్యమహికేగద యో. ౪౦.

క. విడువనిఁక మీఁద నేనొ । ప్పుదు నిర్దయహృదయ ప్రియతముఁడ; యంచును ని
న్నెడఁబాసి, వివశయగునా । పడఁతి చెలియకేలు దమ్మిపట్టి పలికెడిన్. ౪౧.

క. గోధుగ్బాలిక గవ్వలు । సాధింపనేర్చియిదనుకఁ జల్లమ్ముచుఁ బో,
వీథినడుమ దొరకెను విబు । ధాధిపనీలమణి పున్నియము పండుటచేన్. ౪౨.

క. పొల్లియింపరూపు నరుచిం । బొలయలుకం బొలఁతుక హరిముఖలావణ్య
మ్ములలిఁ జవిగొనఁగ జగమున । నలరెను రుచి మేన నాయతాక్షికి నాహా. ౪౩.

క. సీమగ్గయాశ సడిపో, । సేమనిరోము నాదుతనువు హేమాభయటం;
చీమేనిపోల్కఁగనును । ద్దామానలతప్తమైన తటినయ్యాదిసే. ౪౪.

క. కనుగొనువేడుకసారెకు । నెనయుచు, సిగ్గునను మరలు చెలపాయపుప్రం
వసతలకన్నులుసంబర । మునవనమాగమమునంపుఁ బొంమనధికతన్. ౪౫.

క. గగిమమ్మెసంగి, లఘిమము । హరిణాక్షులకుచతటమ్మునందుండి, వివే
కరహితమై చేకొనియెడు । తరుణులధైర్యంబుకొఱకు దండంబిదిగో. ౪౬.

క. చనమొదటివయసు, రా, జ । వ్వన మప్పుడు వనజనయన వాకులు తియ్యం
దనమందెఁదద్దఁనడకలు । గనెమందిమ; విభ్రమములు క్రమములయ్యెన్. ౪౭.

తే. గీ. ఎల్లమీటిన కాంతి సమృద్ధిగలుగు । నవనతాంగికిలోచన యుమళమధిక
చపలమయ్యెఁ బరస్పర సమవలోక । నామితానందలాభంబు లేమిఁబోలె. ౪౮.

ఆ. గీ. గురులనడుమబాల హరిణాక్షియుండ, నే । మట్టి మక్కగమిని గొట్టఁదలఁపఁ,
గొటికిపండ్లనాల్కకొనఁ జూపుజంకెన, । నేరుపసరనట్టెనిలువరించె. ౪౯.

క. కడకంటఁజూడ నేనా । ప్పుడు నెట్లును మున్నసహనముంబూరయని యా
పడఁతిపయనించు ప్రియుఁడి । ప్పుడు కౌఁగిటఁజేర్చుకొన్న మావగనుండెన్.

తే. గీ. ప్రియ కినుకచే విముఖియయ్యె, విభుని చేయి । తమ్మిఁ జేరుచుఁ జెక్కుటద్దమ్మునిమర
పోవుచున్నదివలె, బుజముపయి కెగయ, । మెడబిగువు నంతకంతకు సడలుచుండ.

చ. కనువిరిదమ్మిజంటనతి కాంతను యాలల నూఁగు నొక్కనె
మ్మనమును జెందు నీయళి సమస్త శుభోచ్చయ సేవధీ? చతు
ర్ధిని నెలవంకపొంకమును ధిక్కృతిఁ జేసెడు నీలలాటము
న్ననికి నొనర్చి పొల్చు మృగనాభివిశేషక కైతవమ్మునన్. ౫౨.

క. మాపునఁబ్రియుడాపున గురు । లేపగిదినాబలిమి నెజ్జనెనయింపసరో
జోపమలోచనకేమగు । నో! పనియిటనంచు శంకయుత్కటమయ్యెన్. ౫౩.

శా. సంకోచమ్మును జెందెఁ జింతలమనోజస్వాంత; మాళుల్వృథా
హంకారాస్త్రవిభల్; విభుండు ప్రణయవ్యాలోలుఁ; డట్లుండని;
మ్మింకన్నీకిది దెల్పుచున్నితమటంచీ వెన్నె దే; ప్రాకనే
ణాంకుండున్గెలుచున్నవన్ముఖముముగ్ధా? మానమున్మానమిన్. ౫౪.

మ. కమనీయా? యవతంసకవీనులయలంకారంబుకై నొవ్వనూ
త్నము ప్రాపించుటను స్సురుస్సురని వక్త్రంబద్దు గాఁద్రిప్పి పూ
ర్వమహాపుణ్యఫలంబులో యనఁగ సారంగాక్షి హస్తాబ్జకృ
త్యములానంగను నీదుపుట్టువు సమస్తశ్లాఘ్యమై పొల్చెడిన్. ౫౫.

284 (సశేషము) ఆ. వ్యాసమూర్తిశాస్త్రి.

రామాభ్యుదయము. (౨౩౬-వ పుట శేషము.)

ఉ. హాయను గాధినందన మఖారి నిశాటమదాపహారి బా
హాయను గ్రావజీవదపదాంబురుహాయను రాజలోక సిం
హాయనుఁ బోషితార్యనివహాయనుఁ గానలకేగితే నిరీ
హాయను నిర్వహింపఁగలనా నినుఁబాసి రఘూద్వహాయనున్.

ఉ. హా సుకుమార హారఘుకుళాంబుధిపూర్ణ సుధామయూఖ హా
భూసురపూజ్య యాఁడు చెడుబుద్ధులువిన్న ఫలంబు నేఁడు నిన్
బాసితి నిందకోర్చి నిలువంబడెఁ బ్రాణములట్టు లేక దా
యాసవవాంఛవర్తిలు దురాత్ముల కెంచనుఁ గీర్తిగల్గునే.

సీ. కానకకన్న సంతానంబుగావునఁ గానకకన్న సంతానమయ్యె
నరయ గోత్ర నిధానమ్మై తోఁచుఁగావున నరయగోత్రనిధానమయ్యె నేఁడు
ద్విజకులాదరణ వర్ధిష్ణుఁడుగావున ద్విజకులాదరణ వర్ధిష్ణుఁడయ్యె
వివిధాగమాంత సంవేద్యుండుగావున వివిధాగమాంత సంవేద్యుఁడయ్యెఁ
గటకటా దాశరథి సముత్కటకరీంద్ర । కటకలితదాన ధారార్ద్రకటక మార్గ
గామి యెట్లుచరించు నుత్కటకరీంద్ర । కటకలితదాన ధారార్ద్ర కటకతటుల.

వ. అని యిట్లు దశరథుండు వికల మనోరథుండయి కటకటంబడి పునఃపునర్మూర్ఛా
బోధ దురవస్థలంబొరలుచుండె నంతనక్కడ రఘూద్వహుండు సల్లనల్లనం జని చని.

క. తమసానది నసమాధిక । తమసారస హంసకులవతంసం గలిసం
తమసార్యమ దీక్షితి ను । త్తమ సాత్త్వికమూర్తిఁ గదిసి తత్తటినిలిచెన్.

గీ. అచటఁ బౌరుల మరలఁగ ననిచియంపఁ । గాల్యకరణీయములుదీర్చి కడచి పుణ్య
వనవిశేషంబు లాయాయిజనపదంబు । లవనికన్యకుఁ జూపుచు నరిగెనపుడు.

క. తరణికులాగ్రణికానల । కరుగునెడం దోడ లక్ష్మణావనిసుత లి
ర్వురెకారస్వ డయోధ్యా । పురజనుల మనములుఁ దవిలిపోయెన్ వెంటన్.

వ. అంత.

క. సరయూవేత్రవతీముఖ । సరిదుత్తరణంబొనర్చి శౌర్యాకృతులై
యరిగిరి పవినిభు లిరువురు । నరిగిరి భాగీరథీతటావనిఁ జేరన్.

ఉ. క్రొన్నెలతాల్పునింగిసిగకుం గసుగందని పూలదండయున్
వెన్నునిమించు కాలిబొటవ్రేలికిఁ గూఁతురు వేల్పుటూటకున్
మిన్నుకొలంకు పంటచెలి ద్దపుఁ బయ్యెద పాలవెల్లికిన్
మన్ననయన్నునైతపసి మంతనపుం దెరవైనతొయ్యలిన్.

క. ముజ్జగముల నేలవరి నిజ । మజ్జనసంశీలబుద్ధి మజ్జనసముదా
యోజ్జీవన జీవనయగు । నజ్జాహ్నవిఁ జేరెమారితాధ్వశ్రముఁడై.

లయగ్రాహి.

చేరికనియె న్నిఖిలసూరినిధి దాశరథి కోరి సగరాన్వయము వారి కమృతం బ
వ్వారిగనాసంగు తెగుదారి నిజభూరితర వారితరవారి ముఖదారితబుధాంత
ర్వైరిఁ జనిజహ్నుమునికూరిమిఁ గనుంగొను కుమారి భువనత్రయవిహారభవనన్ భా
గీనథి సమస్తమునిగీర్నధిపగణ్య నవనీరథికనత్కాళిమణి నీరధిపురంధ్రిన్.

ఉ. తీరపుజీవనంపుఁ బసతో నిసుమంతయుఁ దూలిపోని గం
భీరగుణానుకూలగతిఁ బెంపగు జాహ్నవిఁ జూచిమెచ్చి త
త్తీరని కుంజపుంజవసతిన్ సతికూరట సంఘటించి యా
చేరువభూమి భృత్కులజ సింహముని ల్చె గుహాశ్రమంబునన్.

గీ. రాజపరమేశ్వరుండు శ్రీరాఘవుండు । గుహునిచేత సపర్యఁ గైకొని ప్రియోక్తి
నన్నిషాదోత్తముని సేమమరసి తనను । వెడలిన సమాచార వృత్తాంత విధముఁ దెలిపి.

క. అచలేంద్రధీరుఁ డవ్విభుఁ । డచట జటావల్కలాజినాంబరధరుఁడై
రుచిర తపోధనవేష । ప్రచుర శ్రీఁ దాల్చి నియమపరతం బొలిచెన్.

మ. అనఘుండగ్గుహలాలనాపరతమై నంచజ్జటావల్కలా
జినముల్ గైకొని జాహ్నవీతటిని భాసిల్లెన్ శిరోభాగ మో
హన గంగానది డించి కాననవిహారాకాంక్ష వర్తింపుచు
న్ననగాధీశ్వర కన్యకారమణుఁ డోనా భూతిశోభిల్లఁగన్.

వ. ఇట్లు తపోధనవేషంబు గైకొని.

చ. మనుకులసింహుఁ డప్పుడు సుమంతునిఁ బిల్చి రథంబు గ్రమ్మఱం
గొనిచని తల్లిదండ్రులు లేదఁ గుందక యుండఁగ విన్నవింపు మా
యునికియు సేమముం దెలియ నుండుము సుఖంబున నీవు నావుడుం
గనుఁగవ బాష్పముల్ నిగుడఁ గాఁ బురికిన్ మగుడెన్ రథస్థుఁడై.

గీ. అలసుమంతుని వీడ్కొని యర్కవంశ । ఘనులు గంగాతరంగిణిఁ గడచియపుడు
గుహుఁడు చూపిన త్రోవ గైకొనిరి చనిరి । యుగ్రకార్ముకధరులై యుదగ్రవృత్తి.

శా. ఆయోధాగ్రణు లిర్వురుం జనిరి యాయాపక్కణప్రక్రమం
బాయాభీత కురంగచంక్రమణ మాయా కుంజపుంజస్థలం
బాయాగ్రావదరీఝరీపరిసరం బాయావనీవైభవం
బాయాఘోష విశేషముల్ జనకకన్యాదేవికిం జూపుచున్.

క. ఒకకొంతదవ్వు చనిచని । తెకతెక సెగలెగయు నెండ తెరలంబొరల
న్నకనకల జనకకన్యక । నకటా యడుగడుగు గండమయ్యెం ద్రోవన్.

వ. ఇట్లు కొండొకదినంబునఁ జండాతపంబునం గుందుచు నొక మహాదురవగాహ గహనోపకంఠంబునం బోవునెడ.

లయవిభాతి.

పొగలెగయు దావశిఖి సెగలవగలన్ నాగిలి నిగనిగని పచ్చికలసొగసగు బయళ్లన్
దిగితగ వసింపఁ జను దగ మొదగ నిల్చుఁ దగ గగనమణి కాఁక తెగఁ దగిలి విధిగూలన్
బొగిలి పొదపూరుఁ దన తెగువ వెలుపుం గదిసి మగనియడుగుం దొగరు చిగురులటు చూచున్
వగచుచుది వేఁడుకొనుఁ బొగ నెలవులన్నిలువ న్మృగములాలయమ్మగువ వెగడుపడువంతన్.

వ. ఇట్లు వేలొండు దివసంబున జనకతనయ పట్టుపగలింటి మింటిమానికంబు ప్రఁగాఁక తళుకు సోఁకులకు సులుకుచు బయలు నెత్తమ్ముల వసియింపఁ గనుంగొని సౌమిత్రి యిట్లనియె.

చ. తలకొనియెండలన్ మృదుపదంబులు గొందినఁ జాలఁ గుంది యీ
స్థలనలినీవనాంతరపదంబున జానకి నిల్చి సొంపు సం
ధిలఁ గమలాలయాసరణిఁ దెల్పుచునున్నది పద్మినీ సుహృ
త్కులతిలకంబ రామ కనుఁగొంటె కటాక్షనిరీక్షణంబులన్.

క. అనవిని డాయంజని విభుఁ । డొనరన్ భూజాను సరణమొనరించెను దో
డనె నీడయగుచు నెంచన్ । వనితలకుం దోడునీడ వల్లభుఁ డెకదా.

క. ఇటులనొక కొంతసేప । చ్చటనించుక సేదదేఱి చనిచని యతివి
ఘటతరమార్గగ్లానిం । గటకట పతితోడఁ బలుకుఁ గటకటఁ బడుచున్.

మ. మనయూరెయ్యది యెంతదవ్వు మనమీమార్గంబునం బోవుటల్
మనమెచ్చోటికిఁ బోయి రావలయు నేలా లేదు తేరిచ్చటన్
మనతోఁటన్నవెలెఁ బుష్పవాటోవరులు సమ్యక్చంద్రకాంతస్థలుల్
గనరావిప్పుడదేమి నా విభుఁడ శోకం బాత్మలో నాఁగుచున్.

గీ. ఇంతి గురునాజ్ఞఁ బదునాలుగేండ్లు వనుల । నియతిఁ జరియించు వ్రతము పూనితిమి నీవు
విపినసంచారమునకింత వెఱవవలవ । దడవి మునికన్యలాయాసముడిగి మనరె.

క. అనిసీత నమృతశీతల । కనదాలోకనము లాలయఁ గరుణాపరుఁడై
కనిమఱపించెన్ యాత్రా । జనితాయాసంబు దేహసంతాపంబున్.

వ. ఇట్లు రఘువీరుండు మార్గశ్రమంబును మఱపించుచు నక్కుసుమకోమలాంగి యలమటకుఁ గటకటంబడుచుఁ బలువగలభావగర్భంబులుగాఁ గొన్నిసరసోక్తులనిట్లనియె.

సీ. పలు గుఱ్ఱాలొల్లక తొలఁగివచ్చినఁగంటె పలుగు ఱాలివిగానఁ బడియెనింట
నందలంబులుమాని యరుదేరని వెకంటె యందలంబులుచేర నయ్యెనిపుడు
పంజుజాడలనేగు పదవిరోసినఁగల్గెఁ బంజుజాడలనేగు పదవియిచట
నాకులభోగమందకవచ్చియిదెచూడు నాకులభోగమందంగఁగంటి
లేవగలునేఁడు గురుపాద సేవగల్గెఁ । గంటి మజ్జనకృత్యముల్ గన్నవారి
నచటలేని మహాసౌఖ్య మిచటఁగంటి । మొల్లకుండినఁబోవునే యో మృగాక్షి.

వ. అని సీతతోడం బలుకు పలుకులాకర్ణించి.

క. శ్రీరాముఁడు నీయలకుట । లారసి పలువగలఁబలుకు నర్థగభీరో
దారోక్తివింటె జనకకు । మారీయని లక్ష్మణుండు మదివగఁబొంచున్.

గీ. ఇట్లు సీతానుజులతో నరేంద్రుఁడవల । నరిగి యధ్వశ్రమనివారణార్థ మొక్క
సమధికతమాల కాననచ్ఛాయనిలిచి । విస్తృత తృణాసనస్థుఁడై విశ్రమించె.

వ. అప్పుడు.

ఉ. వాసి ననంతభోగములవర్తిలు కోమల నోహనాంగ యా
హా సుఖపీఠి తెల్లగసవయ్యెనె నీకిపుడంచు నా సుమి
త్రాసుతుఁడన్ననన్న రఘురాముఁడువల్కె సదాశరాసనా
భ్యాసము వంశసిద్ధముగదా విలుకాండ్రకునం మనయ్యెడన్.

మత్తకోకిల. ఎండమావులకాఁకఁ దమ్ముఁడ యెంతగుందితొయింక నా
యెండమావులక్రేవలం నిలు మల్లనల్లనఁ జండ మా
ర్తాండబింబము పండఁబాఱకరం బపూర్వహరిద్గిరిన్
నిండుకుండవలెన్ దలంకక నిల్చునంతకునావుడున్.

గీ. అతుల భూజాన్వితుండవైనట్టి నీకు । సర్వదా రామయుతకు నిజ్జనకసుతకు
నెలుఁగరాదెండవడ దేవ యుట్టిమిప । దాబ్జములనీడనున్న నాకలఁతగలదె.

వ. అని విశ్రమించి యచ్చట.

క. ఈగీతినిలిచియచ్చటఁ । గోరికలలరంబతంగ కులమణిచరమాం
భోరాశికినుఁడుచేరన్ । భారద్వాజాశ్రమంబు సజ్జన్నిలిచెన్.

గీ. గాలితేజీమెకంబులు క్రోలుపులులు । కొదమసింగముల్ రెంటఁద్రాగుడు మెకంబు
లలభరద్వాజ మునిరాజ నిలయమునకు । బలకరంబున్న జోదులపగిదిఁ బొలిచె.

క. మసలకమాంవంతుని పస । యెసఁగందెఅనోరిమెకమిభేంద్రత్రాణ
వ్యసనోల్లసనోన్నతిమనుఁ । బసిబిడ్డలనేదుదాదివలెఁబులియచటన్.

క. విలుదాల్పుం బ్రోడలుతోవ । చెలిజంటకొలంపురాచ సింగపుఁగొదమల్
నిలిచిరటఁ బుడమిపుట్టుగు । నెలఁతుకయుం దాముఁ దపసి నెలవున నంతన్.

క. పొడఁగని మునిశార్దూలము । నడుగుంగవ కెరఁగినం దయామతి వారిన్
గడు లాలించి సుఖాసన । మిడి యాబోధనిధి సీతనిట్లని పలికెన్.

క. మనువనమాలికకడ నీ । యునికి తగుం గాన నీకు నుండన్ దగు ని
త్యవనమాలికకడ నిపుడో । వనితామణి పూర్వజన్మవాసన గాదే.

వ. అని పలికి బహువిధంబుల నుపలాలించి.

చ. అలముని చిత్రకూట కుధరాధ్వముఁ జూపిన సంతసిల్లి య
చ్చలువిలుకాండ్రు రాకొమరుబాగుల జోడులు నేలచూచి యు
గ్మలికి ధనుర్గుణక్వణన గౌరవభీతకురంగచంక్రమా
కలనముఁ జూపుచుం జనిరి కాంచిరి చెంతఁ గళిందకన్యకన్.

క. వెండియుఁ బడలిక దోఁపక । యుండ సరిద్దుర్గమార్గ యుగ్మార్గ విలా
సాండజ లీలావిహరణ । పాండిత్యము చూపిరచట బద్మేక్షణకున్.

క. కాళిందీజలశీకర । పాళిందీవరద్రు సౌరభగ్రహణకళా
కేళిం ద్విపించు నవని । గాలిం దీవ్రాంశుకులులగాసి దొలంగెన్.

క. అలరాచకొమరులర్యమ । కులమణులభ్రంకషద్రు కుసుమగుళుచ్ఛాం
చలమధుకరఝ్ఝనాఘన । కులముఁ గనుంగొనిరి చిత్రకూటాచలమున్.

సీ. శోభిలులాయంపుఁ జోటులఁ బాటిల్లి యెక్కుడుమావులఁ బెక్కు గాంచి
బలితంపుఖడ్గహస్తుల యోలగముఁ జెంది బహురత్నకటక సౌభాగ్యమొంది
సింహాసనస్థల స్థితిఁ బొల్చి యెడనెడ వలయునెత్తమ్ముల వఱఁబాలి
కలకంఠులు భజింపఁగా విచిత్రాగారయుక్తి సుఖవ్యాప్తి నుల్లసిల్లి
చక్రిపాదసమాసక్తి సరణిఁ గలిగి । చెలఁగి సీమామఁ బోలె నీ చిత్రకూట
భూమిభృత్సార్వభౌముండు పొలుచుఁ గంటె । సంచరద్దివ్యమణిపుత్రి జనకపుత్రి.

సీ. కల్లోలడోలా సముల్లోల లీలా సరాళ మరాళ వాచాలఝరము
లుంగలవంగానుషంగి భృంగీజాత సంగీతభంగీతరంగితంబు
వాతపోతోద్ధూత వాసనావశలసన్మల్లికావల్లికావేల్లనంబు
కిన్నరీఖేచరీ పన్నగీజనగీత సుఖదనానాగాన ముఖరశిఖర
మదె కనుంగొంటె రాకామృగాంకవదన । మదనవిశిఖాయమానా నాసమానకుసుమ
సముదయాపార సౌరభోచ్ఛ్వసితదశ ది । శాచలంబగు చిత్రకూటాచలంబు.

మ. అనిచేరంజని శైలమెక్కియపుడాయార్యా యజ్ఞవాటోల్ల స
న్మునిమూర్ధన్య నమస్క్రియార్చనవిధంబుల్ సల్పి తత్కన్యకా
జనసౌభాగ్య మజాతివైర మృగసంచారంబులున్ మేదినీ
తనయాదేవికిఁ జూపుచుం మెలఁగి రాఘానుష్కచూడామణుల్.

క. అందుల మునిజనభజనా । మందానందరసమగ్నమానసముల నం
దంద విహరించినిలిచిరి । మందమరుత్స్వేతశీత మార్గశ్రములై.

గీ. తపసిజాబిల్లి జవరాండ్ర దండనుండఁ। బుడమిపట్టికి మదిఁగోర్కి పుట్టుకెంజిఁగి
వేడ్క నాకపర్ణశాలఁ గావించియుచటఁ। గొఱలె నారాచసింగంపుఁగాదముదోయి.

క. అంతనొకనాఁడు సీతా । కాంత మునిస్త్రీలపొందికలుమరగి నిజ
ప్రాంత మహీరుహసుమఫల । సంతతిఁగొని విభుఁ డెలర్పఁ జనుదేరంగన్.

క. ఏకాకినొండుపర్మతి । యేకాకియొ తోలఁదోల నేగకసీతన్
రాకన్ బోకన్ వెనుకొనఁ । గాకుత్స్థన్వయవరుండు గనికుపితుండై.

గీ. విసరియొకయూఁచఁగొని వేయ వెంటవెంట। నదియ యొక్క మహాస్త్రమైకదియఁ గాకి
లావుసెడివచ్చి ననుఁ గావు కావుమనుచుఁ। బావములఁద్రాలఁబరమకృపాళుఁడగుచు.

క. న్నాయాశుగంబమోఘము । నీయంగంబొకటి యిమ్ము నీప్రాణము నే
నీయెదఁగాచితి నావుఁడు । నాయంబకమునకు నొక్క యంబకమిచ్చెన్.

గీ. అతనుదర్పాంధకార మంతంతఁగవియఁ । గన్నుఁగానక సాధ్వి రాఘవుని దేవి
జనకకన్య జగన్మాన్యఁ జెనకవచ్చి । కన్నుఁగానక చనియెఁ బల్గాకికాకి.

క. సీతాసీతామితఫల । జాతరసాస్వాదమోద జాతసుఖశ్రీ
చాతురిచేతన్ రఘుకుల । నేత తపోధనసమేత నియతింబొలిచెన్.

గీ. అంతనక్కడ నయ్యయో యయ్యయోధ్య । దాసి యాశూన్యరథమెల్లదశరథేంద్రుఁ
డున్నయెడనుంతు నేమని విన్నవింతు । నని సుమంతుండు నధిపుగేహంబుచేరె.

గీ. చేరియరదంబుఁ దద్గృహద్వారసీమ । దిగ్గి యరుదెంచి ప్రణమిల్లిదేవ యిపుడు
నీకుమారుల సౌభాగ్య నిధులబుధుల । డించివచ్చితి గంగాతటీవసతిని.

గీ. నాటకము నాటనటఁ జిత్రకూటశిఖరిఁ । జేరి యంజలి సంయమిశ్రేణిఁగొలిచి
నిలిచివర్తింతురింతకు వలపుగొలుపు । తరులనీడలఁజాడల దగులరఘుకుల.

క. అనుమనుసుమంతుఁడు దనతో । ననుపలుకులు చెవుకుఁ జిలుకులై ఘోరతరా
శనినాలుకుతళుకులై యు । జ్జనపతి వీనులకునులుకు సంపాదింపన్.

మ. వినిమూర్ఛిల్లుఁ బొరింబొరిందెలియు నుర్వీభర్త యోలక్ష్మణా
యను నెచ్చెలిగతి రామరామ రఘురామా యంచుఁ జింతించుఁ దై

కనుఁదిట్టుం దనబుద్ధి కాత్మఁబొగులుం గౌసల్యతోఁగూడి హా
యను నవ్వుందలయూఁచు లేచు నింకనెట్లంచుం దలంచున్మదిన్.

సీ. కంటకాశ్మక్రూర కాంతారములు నీకుఁ గేళివనములయ్యెనే లతాంగి
దురవగాహగభీర తరతరంగిణులు నీకాటడిగ్గియలయ్యెనా మృగాక్షి
చిత్రకూటాదిక గోత్రావళులు నీకుఁ గృతకాద్రులయ్యెనే కీరవాణి
హరిణీపరంపరాంతర విహారము నీకుఁ జెలులపొందయ్యెనే చిగురుఁబోడి
నాకుఁగోడలవై నీవనేకవిధుల । నిడుమఁబడనింత నోఁచితేయిపుడుతల్లి
పుడమిఁబుట్టునె యిఁక నినుఁబోలుసాధ్వి। సనయదాక్షిణ్యవినయ యోజనకతనయ.

వ. అని మఱియు.

మ. ఘటదీపాకృతిగాదె రాఘవవియోగ ప్రాప్తశోకార్తిలం
పటుచిత్తంబునఁ గుందు నాప్రతిభ పోల్పంగానచంద్రోదయం
బటులౌగాదె మహీసుతారమణ శూన్యంబైన భాగ్యంబు నేఁ
డటవీచంద్రికగాదె రామరహితంబౌ రాజ్యభోగంబిలన్.

వ. అన్ని దశరథుండు పురపురంబొక్కి పెక్కునూఱులు రామశబ్దంబుచ్చరింపుచు నిశ్చే
ష్టితుండయి సక్రందనసహాయుండుగావున ననిమిషత్వంబునొందెనప్పుడు.

క. నందన వనవాసము తన । డెందముఁ గుందింపఁగాఁ దొడింబడఁదానున్
నందన వనవాసము విభుఁ । డొందె రఘూత్తమునిఁ బాసియుండఁగలఁడే.

చ. సురవరమిత్రుఁడిట్లు సుతశోకవిపద్దశ నంతరించినన్
గురుబుధ వృద్ధబంధులనఘుల్ పరమాప్తులఁ బిల్చిపొందు బం
ధురతరకీర్తిసారభరతున్ భరతుంగొనితెండు నావుడుం
త్వరితగతిన్ గిరివ్రజనివాసునిఁ దెచ్చిరి యక్కుమారకున్.

చ. దొరసియయోధ్యఁజేరి భరతుం డనుజన్ముఁడుఁ దానుఁగూడి య
ప్పురము తెఱంగు నంత్యపురముంగని చింతిలి కైకకున్నమ
స్కరణమొనర్చి తొంటిసిరిఁగానము పౌరులయందు నీముఖాం
బురుహము విన్నఁబోయినది పొల్పరియమ్మ యిదేమినావుడున్.

చ. వరములు పూర్వదత్తములు నల్లభుముందటఁ దెల్పివేఁడుటల్
గురునియనుజ్ఞ లక్ష్మణునిఁ గోమలిజానకిఁగూడి రాఘవే
శ్వరుఁడు చతుర్దశాబ్ద వనవాసముపూనుట యట్టిచింతఁ బ
ఙ్క్తిరథుఁడు మేనువాయుటయుఁ దెల్పిన మూర్ఛిలిలేచియుగ్రుఁడై.

ఉ. కేకయభూతలాధిపతికిన్ జనియించియు నీచబోధముల్
గైకొని లోకనిందకొడిగట్టితి వారఘురాము రాజ్యల
క్ష్మీకరపంకజగ్రహణ కేళికి విఘ్నమొనర్చి దుష్టమా
యాకృతివై చరించు పతిహంత్రివితల్లి వెనీవు రాక్షసీ.

మ. అనితల్లిన్ నిరసించి తండ్రినిగతప్రాణున్ శవాకారుఁ గ
న్గొనిశత్రుఘ్నుఁడుఁ దానుఁజేరి రఘుసూనుంబాపి నిన్నింతచే
సిన యప్పాపసమేతమాతనిఁక సీక్షింపంగఁ బాలైతిమా
యని వంతన్ భరతుండుగుంది మది హాహాకారఖిన్నాస్యుఁడై.

క. ననురామద్రోహపరుం । డని యో మత్కైకతనయుఁడనియో యేలా
కనుఁగొనవు మగుడరాముఁడు । చనుదెంచెన్ నీఁడెచూడు జననాథమణీ.

క. అని పెక్కువగలఁబొగులం । గని భరతకుమార యగ్నికర్మములిఁక నేఁ
డునుఁ జేయకుండఁగా రా । దనుచు వసిష్ఠాదిమౌను లానతియియ్యన్.

గీ. సాంగముగఁ దండ్రికగ్ని కార్యములుదీర్చి । వివిధభంగి యథావిధి విప్రవరుల
నిష్టనిఖిలార్థదాన సంతుష్టిఁదేల్చి । యడలు రఘువీర వనయాత్ర నాత్మఁదలఁచి.

ఉ. ఇట్టి తెఱంగునన్ భరతుఁడెంతయుఁగుంద వసిష్ఠుఁడున్ బుధుల్
పట్టణమీయెడం బగిలిపాటి యరాజకమైనదింతటన్
బట్టముగట్టుకొమ్ము జనపాలనశీల నయాభిరమ్యతల్
నెట్టుకొనన్ సమస్తధరణీవలయాంకిత బాహుశాలివై.

చ. అనవిని దైవమానుషబలాఢ్యుఁడు రాముఁడు భాగ్యచాతురీ
ఖనియనివార్యశౌర్యుఁడు జగన్నుతుఁ డగ్రజుఁడుండఁబాడియే
ననునిటు రాజ్యభార భరణంబునకుం బురికొల్పఁదెత్తు న
య్యినకులచంద్రు రాకచనెనేనియు నేను వసింతుఁగానలన్.

గీ. అనిభరతుఁడిట్లు ప్రతినమై నపుడయోధ్య । వెడల సరయూ సరిద్దుర్గవిపినమార్గ
వితతులుతరించిచని జాహ్నవీస్రవంతి । తటిగుహాశ్రమవాసంబు దఱియఁజనియె.

క. అలగుహునిచేత భరతుం । డలఘుఁడు పూజఁగొని రాముఁడరిగిన తెరువ
క్కలిహరుఁడుచూప వరముని । కులమఖవాటంబు చిత్రకూటముగనియెన్.

క. కనిడగ్గఱి గిరిమీఁదికిఁ । జనియొక్కెడ రాముఁ బర్ణశాలాధామున్
మునిజాలపూజ్యననుజా । వనిజాన్వితు ధైర్యనిధి నవార్యుంగాంచెన్.

క. అమేటియఘ విరాముని । రాముని గరుణాగుణాభరణుఁ గనివినతుల్
ప్రేమనొనరించి యవ్విభు । నేమమరసి పత్త్రిరథుఁడు చెల్లుటచెప్పెన్.

వివేకవిజయము. (౨౮౯-వ పుట శేషము.)

రామా—— ఔను. నీ మనోనిశ్చయమును కనిపెట్టవలెనని యన్నాను.

చంద్ర—— అంతమాత్రముచేత నా మనోనిశ్చయము నీ కెట్లు తెలియఁగలదు? విద్యార్థి యాశ్రమమువదలినవెనుక నే నేమిచేయఁగలనో నీ కెట్లు తెలియును? బాల్యమునందు ఘనకార్యములను చేయుటకు సాహసించినవారి నెవ్వరినైన నెఱుఁగుదువా?

రామా—— చిన్నతనముననే ఘనకార్యములను ఆరంభించినవారు లేకేమి? సమస్తైశ్వర్యముల ననుభవించు మహారాజుకొమారుఁడై, పందొమ్మిదియేండ్లకంటె నెక్కువయీడులేక, రంభాసదృశమైన భార్యనువదలి, ముద్దులుగులుకు తనయుని యందలి ప్రేమపాశములచేఁ గట్టఁబడక, సత్యమును కనుఁగొను నిమిత్త మర్ధరాత్రమున నడవికిఁ బోయిన బుద్ధునిచరిత్రము నొక్కమాఱు తలఁపునకుఁ దెచ్చుకొమ్ము. నీకంటెను చిఱుప్రాయమున హిందూదేశాభివృద్ధికి మార్గప్రదర్శకుఁడైన రాజా రామమోహనరాయ లేమిచేసెనో నీవెఱుఁగవా? విగ్రహారాధనము శ్రుతిసమ్మతముగాదని వాదించుటవలన తండ్రిగారి యాగ్రహమునకు పాత్రుఁడై, పదునాఱు సంవత్సరముల ప్రాయమున నింటినుండి వెడలఁగొట్టబడినప్పుడు, ఆ మహానుభావుఁడు తల్లిదండ్రులను విడిచిపెట్టుదునను విచారములేక, మార్గాయాసమునకు వెఱవక, ఆటవికులవలనఁగాని క్రూరమృగములవలనఁ గాని రాఁబోవు నాపదలకు జంకక, బౌద్ధమత సత్యములను కనుఁగొనవలెనన్న సన్నుతేచ్ఛతో పాదచారియై హిమాలయపర్వతములను దాటి తిబితీయదేశమునకుఁ బోవుట కెట్లు సాహసించెనో యూహించుకొమ్ము. కార్యమునొక్క ఘనతను, అంతరాత్మయొక్క శాంతిని, ఈశ్వరుని యనుగ్రహమును జూచుకొనుటకు మాఱుగా, ఏమో కష్టములువచ్చునని యాలోచించినయెడల నాతఁడట్లు చేయఁగలఁడా? ఆతని మనస్సున నెంతసేపును కార్యోత్సాహమే కాని, వీరు కోపదృష్టితోఁ జూతురనియు, వారు కష్టపెట్టుదురనియు, చీఁకటిలోఁ బోయినపాములు మృగములు బాధించుననియు, పౌరుషహీనులకుండు నాలోచనలేమైన నుండినవా? కార్యమును సాధింపఁ గృషి చేయునప్పుడు గోతులును గొప్పులును అడ్డము రావచ్చును; పుట్టలు పురుగులు బాధింపవచ్చును; పొదలచాటున దాఁగి యెవ్వఁడైన ప్రాణములను దీసివేయవచ్చును. మనకు తెలియని యిట్టి కష్టములేమో తలపునకుఁ దెచ్చుకొని, సత్కార్యమును మానుకొని ప్రాణములు నిలఁబెట్టుకొనుట కీర్తిప్రదమా? వారిధిని దాటుటకు శంకించుచున్న హనుమంతునిగని "ఎన్నటికిని దాటరానియపకీర్తి సముద్రమునకు వెఱపుము." శ్రీరాములవారన్న వాక్యమును స్మరణకుఁ దెచ్చుకొమ్ము. అని యెట్టి ఘనపురుషులకైనను కార్యారంభమున రాఁబోవు కష్టములు మనస్సునకుఁ బొడకట్టియుడకపోవు. అయినను వారి స్థిరబుద్ధియొక్క సమ్మోహన ప్రభావమువలన, వారిలో నవితలయెత్తలేవు; "ఉత్తిష్ఠంతు

భూతపిశాచాః, ఏతే భూమిభారకాః, ఏతేషామ విరోధేన బ్రహ్మకర్మసమారభే” యని వానిని తఱిమివేయుశక్తి వానికుండును కాన నీవలె వారు వానికి దాసులై వందనములు చేయరు. నీవు చేయవలసినదా, బ్రహ్మకర్మ; నీకడ్డము రాఁగలవా, కష్టములనెడు భూత పిశాచములు. బ్రహ్మమును గొల్చెడు నీవా వానికి భయపడవలెను? నిన్నుఁ జూచి యవి పాఱిపోవలదా? నీవు కొంచెము జెదరినట్లు కనఁబడుము; అవివచ్చి నిన్ను బంధించివేయఁగలవు. నీవు ధైర్యముతో నెదిరించుము; అవియే భయపడి తొలఁగి పోవును. నీవు కృతనిశ్చయుఁడవై యెప్పుడు కార్యము నారంభింతువో, అప్పుడే యెండయెక్కినకొలఁది కరఁగిపోవు మంచువలె, కష్టములును ఇబ్బందులును నిన్ను విడిచిపోవును. ఇండ్లలోని దీపములనార్చు సుడిగాలికూడ, పెద్దమంట నార్పలేక దానిని ప్రజ్వరిల్లఁజేయును. నీవు ధీరచిత్తుఁడవయ్యెదవేని కష్టములే నీకు మహోపకారు లగును. నిజముగా నీకీకార్యమును జేయవలెనను నిచ్ఛయేయున్నయెడల నీకష్టములను దూరముగా విడిచి, కార్యసాఫల్యమున కుపకరించు నాలోచనలను జేయుము. వితంతు వులకు వివాహములు లేకుండుటవలన దేశమందు భ్రూణహత్యలు శిశుహత్యలు నధిక మగుచున్నవి; వారు పడు మనోవేదనకు పరిమితియేలేదు; బాల్యవివాహములవలన వచ్చు నష్టములను నీవెఱిఁగియేయున్నావు; విద్యాధికుఁడవగు నీవు దేశమునకు చేయ వలసిన విధి నీకు తెలిసియేయున్నది. ఊరక వృథాకాలయాపనముచేసి జాగుచేయక చక్కఁగా నాలోచించుకొమ్ము. వెఱపులకును, కష్టములకును చొరశక్యముగాని ధర్మకవచమును నీ హృదయమునకుఁ దొడిగికొనుము. అన్యచింతలనుదక్కి, నీవు ముందేర్పఱుచుకొన్న ధర్మచింతమీఁదనే దృష్టినుంచుము. ఇట్లని నీ ముందుమార్గము సుకరమైనదని తలఁపవలదు. ఎన్నికష్టములువచ్చినను, తుదకు ప్రాణభయమువచ్చినను, అభిముఖుఁడవై కార్యసాఫల్యము చేయుటకు కృతనిశ్చయుఁడవుకమ్ము. నీకు కష్టములు వచ్చినప్పుడెల్లను పరమేశ్వరుఁడే నీకు చేయూఁతయై నిలిచి, కంటకములతోఁ గూడు కొన్నట్లు కనఁబడుచున్న ముందుమార్గమునందు పుష్పములను వెదజల్లి దానిని నీకు సుఖప్రదముగాఁ జేయును. ఈశ్వరప్రీతి తప్ప మఱి యే యితరఫలముల నాశింపకుము.

చంద్ర— మిత్రుఁడా! నీ యుపదేశము సంశయబాధితమైన నామనస్సునకు శాంతిదాయకముగనున్నది. నీయుపదేశానుసారముగా వర్తించెదను. నిన్నటిప్రొద్దున నీవు నన్ను విడిచినప్పటినుండి యిప్పటివఱకును నిశ్చయమునకు రాలేక నామనస్సు, అడవియందు దారితప్పినబాటసారివలె వ్యర్థాలోచనలందు, చరించుచున్నది. ఆలస్యము చేయక కార్యారంభముఁ జేసెదను. సుగుణవతియు, విద్యాగంధముగలదియు, నగు సురూపవతి నెవ్వతెనైన సంపాదించఁగలవా?”

“నీవు సురూపవతికొఱకా, నీయాత్మబోధమున కనుగుణ్యముగా నడుచుకొని దేశక్షేమమును వృద్ధిచేయుటకొఱకా, వితంతువివాహమును జేసికొనుట?”

“క్షమింపుము. నేనుదేశాభివృద్ధి కీసంస్కరణ మావశ్యమనియే యవలంబించుచున్నానుగాని సురూపవతియైనందున వితంతువును వివాహమగుటకుఁగాదు.”

“అట్లయినచో నీకావ్యర్థపుకోరిక యెందుకు? విద్యయా? విద్యలేకపోయినను తరువాత నీవు చెప్పవచ్చును. మనకు సుగుణవతియే దొరకవలెను. ఒకచోట నొకతె యున్నదిగాని, ఆమె వివాహముచేసికొనుట సందేహాస్పదముగానున్నది.”

“ఆమె యెవరో నేను వినవచ్చునా?”

“విన్ననేమి? ఆమెనునీవెఱిఁగియుందువు. దక్షిణామూర్తిచెల్లెలుమాణిక్యాంబ.”

“ఆమెను నేనెఱుఁగ కేమి? ఆమెకు వివాహమందిష్టమున్నట్లు మనమేలాగున నిశ్చయింపఁగలము?”

“ఈయుత్తరమును జదువుకొమ్ము.” అని మాణిక్యాంబ దక్షిణామూర్తికి వ్రాసిన యుత్తరము నాతనిచేతికిచ్చుచున్నాఁడు.

చంద్ర—(ఉత్తరముఁ జూచుకొని జాలినిపూనిన వదనముతో) కనుఁగొను వారున్నయెడల నిజముగా మనదేశములో బాలవితంతువుల స్థితి యిట్లేయుండునుగదా! నాతోడి మానవులిట్టి దుర్దశలోనుండఁగా, వారిని సద్దశకుఁ దీసికొనివచ్చుట నాకు విధాయకకృత్యమని యెఱిఁగియు, నేను వెనుకఁదీయుట నాకేసిగ్గగుచున్నది. వితంతుపునర్వివాహములను వృద్ధిచేయుటకు మన జీవములను ధారపోయవలెను.

రామ— మనము చేయఁగలిగినంత కృషిని జేయుదము.

చంద్ర— ఎట్టి సురూపవతికెట్టి దుర్దశపట్టినదో చూడుము. ఈమెను చిన్నతనములో నాకిచ్చెదమని తండ్రిగారెంత దీనముగా నడిగినను, అప్పుడు అప్పులు లేక స్థితిపరుఁడైయున్న నాయనగారు, అంగీకరించినారుకారు. పిమ్మట నీమెకు తొమ్మిది సంవత్సరములు వచ్చినతరువాత, తండ్రిగారు పదునేనువందల రూపాయులు పుచ్చుకొని యేలూరులోనున్న యఱువదియేండ్ల వృద్ధునకీమెను పెండ్లిచేసెను. ఆయన పోయిన తరువాతనే పేరిచయనులుగారు ఘోరప్రమాణములుచేసి, అన్నదమ్ములు విభక్తులైనారని ఋజువుచేసి యీమె మఱఁదిగారివద్దనుండి నలువది యెకరములభూమిని గెలిచినాఁడు. అప్పటినుండియే వీరు తలయెత్తుకొని తిరుగుచున్నారు. ఆస్థితికిని, నగలకును, రూపాయలకును ఆశించి తండ్రిగారామెనెట్లు దురవస్థల పాలుచేసినారో చూడుము!

రామ—దేహపరిశ్రమమువలన న్యాయజీవనము చేయలేక మనవారెట్టి దుష్కార్యములకైన నొడిగట్టుచున్నారు.

చంద్ర— రూపమునందును విద్యయందు నేకాక సుగుణసంపదయందామెతో సరి వచ్చువారెవ్వరును నాకు కనఁబడుచుండలేదు.

రామా— ఆమె వివాహముచేసికొన్నయెడల నలువది యెకరముల భూమియుఁ బోవునుగనుక, తండ్రియు సోమసుందరమును వివాహము తుదనెగ్గనిత్తురో లేదో? వితంతువునేకాని మఱి యేబాలికను వివాహముచేసికోనని నిశ్చయముచేసికొమ్ము.

దక్షి— నా నిశ్చయమునుగూర్చి సందేహింపవలసినదిలేదు.

రామా— అట్లనఁబోకుము. రేపును, ఎల్లుండియు నొక యేకాంతస్థలమునకుఁ బోయి సాధక బాధకములను జక్కఁగా నాలోచించుకొమ్ము. ఇట్టి విషయములందు మధ్యస్థులైన నావంటివారేమిచెప్పినను చెప్పుదురు. నేను దగ్గఱనున్నప్పుడు నీకు నిశ్చయము దృఢముగానే యుండవచ్చును. ఇంకొకరువచ్చి నిన్ను నిరుత్సాహపెట్టినయెడల నది మాఱవచ్చును. కాఁబట్టి భగవంతుని ప్రార్థించి, మనస్సును శాంతిపఱుచుకొని, అన్య విషయములను నీయాలోచనలలోనికిఁ జొరనియ్యక, నీ ఆత్మోపదేశములను, దేశమునెడల నీ వొనర్పవలసినవిధిని, ఈ కార్యమువలన నీకు రాఁగల కష్టములను బాగుగా నాలోచించుకొని, ఎన్నటికిని తిరుగని దృఢనిశ్చయమును జేసికొనుము.

ఆఱవ ప్రకరణము.

పూర్వయుగములందు స్వర్గాధిపత్యమునకు దానవులు నిత్యమును దేవతలతో పోరాటములు సలుపుచుండినట్లును, దేవతాసైన్యములను నడపి యింద్రుఁడు యుద్ధమందు పరాజితుఁడై విష్ణుమూర్తిని ప్రార్థించుచువచ్చినట్లును, ఆ జగదీశ్వరుఁడు దేవతల పక్షమున దానవులతో పోరాడి వారిని యుద్ధమందు సంహరించుచు వచ్చినట్లును, చదువరులు వినియేయున్నారుగదా! ఆ పురాణగాథలు సత్యములగునో కావో కాని, ఇట్టి దేవాసురయుద్ధమొకటి నాలుగుదినములు చంద్రశేఖరశాస్త్రి యంతరంగమున సత్యముగా జరిగెను. రామారావీతనివదలి వెళ్లినతరువాత దేశాభిమానము, సత్కార్యాచరణదీక్ష, అనాథ యువతీ రక్షణచింత, బాల్యవివాహాసహ్యత, ధర్మానుష్ఠానవివేకము, ఆదిగాఁగల దేవతాబృందమునకును, సుఖాసక్తి, జనాభిప్రాయమునకు వెఱపు, తండ్రియాగ్రహమునకు భీతి, తల్లిని విచారపెట్టుటకనిచ్ఛ, తోడివారి పరిహాసదూషణలు, మొదలుగాఁగల దానవసమూహమునకును, ఘోరయుద్ధము జరిగెను. ఒకప్పుడు దేవతలే విజయులగునట్లుండుచువచ్చెను; వేరొకప్పుడు దానవులే గెలుచుచువచ్చిరి; మఱియొక

ప్పుడు ఆత్మప్రబోధముయొక్క నాయకత్వముచేత మొదటిపక్షమువారే రెండవపక్షము వారినోడించిరి. ఇంకొకప్పుడు భయానకమహారాజుయొక్క ధాటికి సహించలేక యాత్మ బోధము రంగమువిడిచి పాఱిపోవలసివచ్చెను. అప్పటికి యుద్ధమారంభమయి రెండు దినములు సమాప్తమయ్యెను. మూఁడవదినమున దానవనాయకులైన సుఖాసక్తి మొదలగువారు భయానకునకు పట్టాభిషేకముచేయుట కత్యుత్సాహముతో ప్రయత్నపడిరి. ఆత్మబోధము పరాజయలజ్జవలన తలయెత్తుకొనలేక మూలమూలల నొదిగియుండెను. అప్పుడాతని యంతఃకరణ రాజ్యమునకు భయానకుఁడే రాజని స్థిరపడెను; దాస్యము, దైన్యము, కాపట్యము మొదలగు దానవముఖ్యులు మంత్రిపదముకొఱకు విజ్ఞాపన పత్రిక లిచ్చుకొనిరి. అంతట నాలుగవదినమువచ్చెను; బాలసూర్యుఁ డుదయించి బ్రహ్మాండము నావరించియున్న యంధకారమును దిగంతములకు వెడలఁగొట్టెను. అతని తరుణ కిరణములు సృష్టియందలి పదార్థములకు నూత్నశోభను గలుగఁజేసెను. ఆసమయమున చంద్రశేఖరశాస్త్రియంతరంగమునందును సుజ్ఞానభానుఁ డుదయించి, అజ్ఞానతమస్సును ప్రోఁద్రోలి, పరాజితులై దీనవదనులై వడఁకుచున్న దేశాభిమానాది దేవతాసమూహమునకు విచారశీతమును శాంతిపఱిచి, స్వపక్షవిజయమునకుఁ దగు ప్రక్రియనాలోచింపఁ బ్రబోధించెను. మంత్రియైన మతాభినివేశము మేలుకొని, ఆత్మ బోధమునకు దైన్యమునుబాపి, దేవతానీకమునకు వచ్చిన పరాజయమును జగద్గురునికి నివేదించెను. తన ప్రతినిధియైన యాత్మబోధమునకువచ్చిన విపద్దశకు చింతిల్లి భగవంతుఁడు దానవవీరుల నచిరకాలములో నోడించి, చంద్రశేఖరశాస్త్రి యంతరంగ పీఠమున నాత్మబోధమునకు తిరుగ పట్టముగట్టెను. అప్పుడుదయమున తొమ్మిదిగంటలయ్యెను. దివాకరుఁ డప్పటికే తీవ్రకిరణుఁడై ప్రకాశించుచుండెను. చంద్రశేఖరశాస్త్రి యందు కార్యోత్సాహమును సమాన తీవ్రత్వము నొందియుండెను. అప్పటినుండియు తీవ్రత తగ్గినట్లు సందేహము పుట్టినప్పుడెల్లను, మనశాస్త్రి అన్యచింతలనుమాని, పరమేశ్వరునే ప్రార్థించుచు, ఆయన వరప్రసాదమును పొందుచుండెను.

అచట రామారావును దక్షిణామూర్తియు, చంద్రశేఖరశాస్త్రి తుదకేమి నిశ్చయము చేసికొనునో యని తత్తరపడుచుండిరి. చంద్రశేఖరశాస్త్రి సునిశ్చయమునకు వచ్చునట్లనుగ్రహింపుమని దక్షిణామూర్తి భగవంతుని ప్రార్థించుచుండెను. ఆతఁడు మనశాస్త్రి చేసికొన్న నిశ్చయమును కనుఁగొని రమ్మని రామారావును కోరెనుగాని, 'ఆతఁడు మనలను సంతోషపెట్టునట్లే చేయ నిశ్చయించుకొన్నయెడల మనమాతని యొద్దకు పోనక్కఱలేక యాతఁడే యిక్కడకువచ్చు' నని రామారావు సమాధానము చెప్పుటవలన నూరకుండెను. అప్పుడు దక్షిణామూర్తికొక యుత్తరమువచ్చెను. చిరు

నామానుబట్టి యది మాణిక్యాంబ వ్రాసినదేయని యూహించి, దక్షిణామూర్తి సత్వరముగా దానినివిప్పి రామారావునకు చదివి యిట్లని వినిపించెను.—

“విజయవాడ. ౩వ యేప్రిల్ ౧౮౮౯.

ప్రియసోదరుఁడా!

“అనాథయువతులను మంచిస్థితికిఁ దీసికొనివచ్చుటకు పూనుకొని వివేకశర్మగారు నీకు నేనుత్తరము వ్రాసిన మఱునాఁడిక్కడకు విజయముచేసినారు. వారు మన పట్టణమువారికి వివేకము నుపదేశించుటకు ప్రయత్నముచేసిరిగాని, వారి సహేతుక వాదములకు సమాధానముచెప్పలేని మూఢమతులైన యిచ్చటివారు చేసినయల్లరిచేత వారు నిన్నటిరాత్రియే తిరిగి వెళ్ళవలసినవారైరి. ఇచ్చటి విశేషములను నీవు తెలియఁగోరుదువుగనుక, ఈసంగతిని వ్రాసినాను. క్రిందటియుత్తరము వ్రాసినవెనుక, నాయవస్థ యంతకంతకు హీనస్థితికి వచ్చుచున్నది. నాదుఃఖములు పట్టరాకుండ వృద్ధియగుచున్నవి. నిన్నటిదినమున అక్కగారు సంసారము దుఃఖములకు పుట్టినిల్లనినాకు బోధించినమీఁదట, అదియే మోక్షసాధనమని నేను చెప్పినవాక్యములకామెకు కోపము వచ్చెను. నిన్నటిరాత్రి—అయ్యో! తలఁచుకొన్నప్పుడు దేహము కంపించుచున్నది; కలముసాగకున్నది— నాకు కేశఖండనము చేయించుటనుగూర్చి ప్రస్తావన జరుగుచుండఁగా విన్నాను. సోదరుఁడా! నాకెన్నిపాట్లువచ్చినవి! నాగతి యేమని చెప్పుకొందును? నాయనగారికిష్టములేక యిప్పటి కుపేక్షచేసినారు. కొలఁదికాలములోనే వారీదురుద్దేశమును కొనసాగించుకొందురని తలఁచుచున్నాను. నా శిరోజములను తీసివేయుటకు వారుపయోగింపఁదలఁచిన కత్తి నాకంఠమునే యుత్తరించునని నమ్ముము. నాకిఁక బ్రతుకునందాశలేదు. నా దుఃఖములు పరిపక్వదశకు వచ్చినవి. దీనికి నీవు వ్రాయు జాబుకొఱకు నిరీక్షించుచున్నాను. తగిన యుపాయము నాలోచించి నీసోదరిని బ్రతికించుకొనుము.—మాణిక్యాంబ”

ఈకడపటి వాక్యమును జదివినతోడనే దక్షిణామూర్తికి చేతులు వడఁక మొదలు పెట్టెను; నాలుక తడఁబడఁజొచ్చెను; పెదవులు ఎడమయ్యెను; దుఃఖభారముచే కన్నీళ్లు రాఁజాలకపోయెను. కొన్ని నిమిషములకు తెలివివచ్చినతరువాత, ఆతఁడు దగ్గఱనున్న మిత్రుని మఱచి గదిదాటి నాలుగడుగులుపెట్టెను. రామారావు వంచినతల యెత్తక యుత్తరమును విని,కొంతసేపు ఊరపడియుండి, ముందుచేయవలసినదానినిగూర్చి ఆలోచన యేదియు తోఁచక, దక్షిణామూర్తి పాదములచప్పుడు విని యులికిపడి తలయెత్తిచూచి, “ఎక్కడికిఁ బోవుచున్నావు?” అని యడిగెను.

దక్షిణా— చెప్పెదను. లేచిరమ్ము.

రామా— తలుపుతాళమువేసి మఱిపోదము. నీవు వెళ్ళఁదలఁచిన త్రోవ నాకు తెలియును. చంద్రశేఖరశాస్త్రివద్దకు పోవుటవలన లాభములేదు. మనము వితంతువును వివాహముచేసికోవలెననియే యున్నయెడల, అతఁడిదివఱకే యిక్కడికి వచ్చియుండును.

దక్షిణా— అతఁడిక్కడకు వచ్చునని యేలాగున నిశ్చయము చెప్పఁగలవు? ఆతఁడంతగా వెనుకఁదీయుచున్నట్లు కనఁబడినపక్షమున, ఈయుత్తరమాతనికిచూపి, ఆతనిపాదములమీఁదపడి, నాసోదరిని బ్రతికించుమని వేఁడుకొనెదను. మఱెందునకుఁ గాకపోయినను, ప్రాణత్యాగము చేసికొనుటకు సిద్ధముగానున్న, మా మాణిక్యము మేలుకోరియైనను ఆతఁడామెను వివాహమాడకపోఁడు. మేము ముగ్గురమును చిన్న నాటనుండియు నెంతో కలసిమెలసి ఆడుకొనుచుండెడివారము. స్నేహమునకైనను ఆతఁడు నాకోరిక చెల్లించక మానఁడని నాకు ధైర్యమున్నది.

రామా—నీకంతధైర్యమున్నచో నేలాగుననైన ఆతని నొప్పుకొనునట్లుబోధించుమని మొన్న నాతో నెందుకుచెప్పినావు? అప్పుడేమైన దాధైర్యము?

దక్షిణా— అప్పుడు కార్యమింత మిగిలిపోనందున, ఇటువంటి విషయములలో కార్యాపేక్షులయియున్న నావంటివారిమాటకంటె నెక్కువతరగతిలో చదువుకొనుచున్న నీవంటి మధ్యస్థునిమాట యెక్కువపాటిగా నుండునని యాలాగునచెప్పినాను.

రామా— సరే వెళ్ళవచ్చును. తలుపుకు తాళమువేయుము.

తాళమువేసి యిద్దఱును చంద్రశేఖరశాస్త్రివద్దకు వచ్చునప్పటికి, ఆతఁడేదియో వ్రాసికొనుచుండెను.

రామా— ఏమిటోయి వ్రాయుచున్నావు?

చంద్రశే— మా నాయనగారి కుత్తరము వ్రాయుచున్నాను.

దక్షిణా— (తడఁబడుచు) ఏ-ఏ మని?

రామా— ఆయన మాటాడిన సంబంధమున కంగీకరించినానని కాఁబోలును.

చంద్రశే— కాదు; కాదు. నిలఁబడి మాటాడుచున్నారేమి? కూరుచుండుండి.

దక్షిణా— కూరుచుండుటకేమి? మఱేమని?

రామా— మాణిక్యమును వివాహమాడుటకే నిశ్చయము చేసికొన్నావాయేమి?

చంద్రశే— (తలవంచుకొని) దక్షిణామూర్తికిష్టముండిన—

రామా— ఆతనిబదులు నేనుత్తరముచెప్పెదను. ఆతఁడిష్టపడినట్టయిన పెండ్లి చేసికొందువా?

చంద్రశే— (చిఱునవ్వునవ్వి) దక్షిణామూర్తి యూరకుండఁగా నీవుత్తరము చెప్పెదవేమి?

దక్షిణా— నామాట యాతఁడిచ్చిన యుత్తరముక్రిందనే చేకొనవచ్చును.

చంద్రశే— కూరుచుండుఁడి, నీచేతిలోని కాగితమేమునుగూర్చినది?

దక్షిణా— అది యొకందునగూర్చినది.

రామా— నీవు మీనాయనగారి కుత్తరమువ్రాయుటకంటె స్వయముగా వెళ్లి నెమ్మదిగా ఆయనతో చెప్పివచ్చినయెడల బాగుగా నుండునని నాకు తోఁచుచున్నది. నీ యభిప్రాయమేమోయి దక్షిణామూర్తీ?

దక్షిణా— ఔను. నాకును ఆ యాలోచనయే మంచిదిగా కనఁబడుచున్నది.

చంద్రశే— నేనుబోయి గొడ్డలిపెట్టువలె చేయఁదలఁచుకొన్నదాని నొక్క-సారిగా ఆయనతోఁ జెప్పుటకంటె ఉత్తరమువ్రాయుటయే మంచిదనుకొనెదను.

రామా— (దక్షిణామూర్తి చెవిలో నేమో యేకాంతమాడి) ఉత్తరములోనైన సంగతులన్నియు వ్రాయకతప్పదు. అప్పుడును మీ నాయనగారికి విచారముకలుగును.

దక్షి— మీరు వెళ్లినయెడల నింకొక ప్రయోజనము కూడనున్నది.

చంద్ర— ఏమిప్రయోజనము?

దక్షి— దీనిని జదువుకొమ్ము. (అని మాణిక్యాంబజాబు చేతికిచ్చుచున్నాఁడు.)

చంద్ర— (ఉత్తరము చదువుకొని, నిట్టూర్పువిడిచి) సరే. దీనికి మీరు మాఱు వ్రాయవచ్చును. నేనక్కడికి వెళ్ళుటవలన మీరు కలుగుననుకొన్న ప్రయోజనమేమి?

దక్షిణా— ఉత్తరములు మాణిక్యాంబకందుటకొకయిబ్బందియున్నది. పైవిలాసము మామపేరు నేకలిగియున్నను, ఉత్తరమును తక్కినవారందఱును చూడకమానరు. కాఁబట్టి మీరక్కడకుఁబోయినయెడల, దీనికిఁ బ్రత్యుత్తరమును మీ స్వహస్తములతోనే మాణిక్యాంబకియ్యవచ్చును.

రామా— అంతేకాక నీవువెళ్లినయెడల, మీతల్లిగారితో రాత్రియో యెప్పుడో నెమ్మదిగా సంగతులన్నియుఁజెప్పి నీ నిశ్చయమునుదెలిపి మీ నాయనగారి కోపమును తప్పించుకోవచ్చును.

చంద్ర— సరే. అలాగుననే చేసెదను.

రామా— దక్షిణామూర్తీ! ఉత్తరమువ్రాయుము.

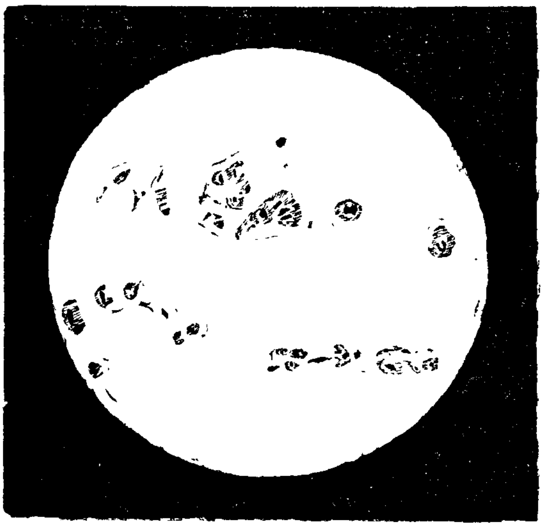
ఉత్తరము ముగియునప్పటికి పదిగంటలయ్యెను. "కాలేజి"కిఁ బోవుట కింకొక యరగంటమాత్రమేయున్నందున, దక్షిణామూర్తియు రామారావును ఇండ్లకుఁబోయిరి. చంద్రశేఖరశాస్త్రియు సెలవుచీటీనివ్రాసి వారిచేతికిచ్చి, మధ్యాహ్నమేలూరి కాలువ పడవమీఁదఁబోవు ప్రయత్నముమీఁద నుండెను.

జ్యోతిశ్శాస్త్రసంగ్రహము. (౨౫ ౨-పుట శేషము.)

దీనినిబట్టి యెనిమిది సంవత్సరములలో రెండు శుక్రక్రాంతులు వచ్చినతరువాత మరల నూటనైదు సంవత్సరములవఱకును రావనియు, అప్పుడును పూర్వరీతినే యెనిమిది సంవత్సరములలో రెండు వచ్చినతరువాత తిరిగి నూటనైదుసంవత్సరములకుఁగాని రావనియు, ఈవిధముగా నూటనైదేసియేండ్లకొక్కపర్యాయము రెండు జ్యేష్ఠమాసములోను రెండు మార్గశిరమాసములోను మాఱిమాఱి వచ్చుచుండుననియు, తెలిసికొనవచ్చును. ౧౮౭౪ వ సంవత్సరము డిసెంబరునెల ౮ వ తేదిని సంభవించిన శుక్రక్రాంతినిజూపెడు పయిపటములోని పెద్దబింబము సూర్యుఁడు; అడుగునైపున సూర్యబింబములో నొకవైపునుండి యొకవైపున కడ్డముగానున్న చుక్కలవరుసలు శుక్రబింబము నడిచినమార్గము; సూర్యబింబములో చుక్కలవరుసలకు నడుమగానున్న నల్లబింబము శుక్రుఁడు. శుక్రుఁడు సూర్యబింబమున కడ్డముగా నెడమవైపునుండి కుడివైపునకు నడిచినట్లావలిచుక్కలపంక్తులనడుమనున్న బాణములు తెలుపుచున్నవి. ఈశుక్రక్రాంతిసమయమునందు గణకులనేకులు భూమియొక్క యొకప్రక్కను గొందఱును మఱియొకప్రక్కను గొందఱును నిలుచుండి దూరదర్శకయంత్రములతోఁ బరీక్షించి శుక్రునిమూలమున సూర్యబింబము కొంచెము తక్కువగా తొమ్మిది వికళలయినట్టు కనుఁగొనిరి. అందుచేత భూమికిని సూర్యునికిని గల దూరము తొమ్మిదికోట్ల యిరువది లక్షల పయిచిల్లరమయిళ్లయినట్టిప్పుడు స్పష్టముగాఁ దెలిసినది. మనభూమినుండి తిన్నగా సూర్యమండలమునకు ఋజురేఖవలె నొక యినుపదారివేయుట సాధ్యమయి యహోరాత్రము లెక్కడను క్షణకాలమయినను నిలువక యావిరిబండిదానిమీఁద గంటకు ముప్పదిమైళ్ళచొప్పున విరామము లేక నడిచెనుపక్షమున, బండిలోనున్నవారికి భూమినుండి సూర్యునివద్దకుఁబోయి చేరుటకు మున్నూట నలువదియాఱు సంవత్సరములు పట్టును.

ఇప్పటికి సూర్యుని దూరమును గూర్చిన విచారము ముగిసినందున మనమిఁక సూర్యుని పరిమాణమునుగూర్చి సహితము కొంచెము తెలిసికొనవలెను. భూమియొక్క కర్ణము (అడ్డకొలత) ఎనిమిదివేల మయిళ్ళని చెప్పఁబడెనుగదా? సూర్యునియొక్క కర్ణము దానికి నూటయాఱు రెట్లుపఁగా ఎనిమిదిలక్షల యేఁబదివేల మయిళ్ళకంటె హెచ్చుగానున్నది. సూర్యునియొక్క పరిధి (చుట్టుకొలత) యిరువదియైదులక్షల మయిళ్ళకంటె నధికముగానున్నది. ఇదియు భూమిపరిధికంటె నూఱురెట్లుహెచ్చగుట స్పష్టమేకదా! సూర్యుఁడు భూమికంటె ౩౧౫౦౦౦ల రెట్లెక్కువబరువైనందున, సమదూరములోనున్న వస్తువులను మన భూమికంటె సూర్యబింబము మూడులక్షల పదునేనువేలమడుఁగు లధికబలముతోఁ దనవంక కాకర్షించును.

ఆకాశమునందు దివ్యప్రభాభాసమానమయి సూర్యబింబమట్లు దృష్టి మిఱుమిట్లు గొనునట్లు వెలుఁగుచున్నను, అట్టి తేజోమూర్తియందు సహితము కళంకము లేకపోలేదు. ఇన్నూఱు సంవత్సరముల క్రిందట నొకానొక ఖగోళజ్ఞుఁడు సూర్యబింబమును పరిశోధించిచూచుచు దానినడుమ నొక నల్లని పెద్దమచ్చయుండుట కనిపెట్టి యత్యద్భుతపడెను. ఆమచ్చను జూచినప్పుడతఁ డదియేదో సూర్యబింబమున కడ్డువచ్చిన చిన్నమేఘమనుకొని దృష్టి మిఱుమిట్లుకొనునంతవఱకుఁ జూచి నాఁటికి కాపనిచాలించి మఱునాఁడు మరలఁ జూడనారంభించెను. నాఁడును మచ్చ సూర్యబింబమును విడిచిపోలేదుగాని గతదినముననున్నచోటను లేక కొంత ముందుకు జరగియుండెను. ఆదినము మొదలుకొని యతఁడు ప్రతిదినమును ప్రాతఃకాలమునందు సూర్యబింబమును పరీక్షించుచు రాఁగా, తాను మొదటఁజూచిన మచ్చ యంతకంతకు ముందుకు జరగుచుండుటయే కాక దానికి వెనుక నొకదాని తరువాత నొకటిగా క్రొత్తమచ్చలు సూర్యబింబమున కడ్డముగా ప్రాఁకుచున్నట్లు కనఁబడెను. తన పూనికను మానక యతఁడీప్రకారముగా ననుదినమును సూర్యుని శోధించుచుండఁగా మొదట కనఁబడిన మచ్చలు క్రమక్రమముగా సూర్యబింబము కొనవఱకునుబోయి యొకటివెనుకనొకటి యక్కడ నదృశ్యములయ్యెను; అయినను మఱికొన్ని దినములయినతరువాత మొదట కనఁబడిన మచ్చలే మరల సూర్యబింబముయొక్క రెండవకొనయందు పొడచూపి యథాప్రకారముగా

బింబమున కడ్డముగా వెనుకటివరుసనే యొకటివెనుకనొకటి యొకకొననుండి యొక కొనవఱకును నడిచి యచ్చట మరల నదృశ్యములయ్యెను. ఈప్రక్కపుటలోని పటము వలన సూర్యబింబములోని మచ్చల క్రమము బోధపడవచ్చును.

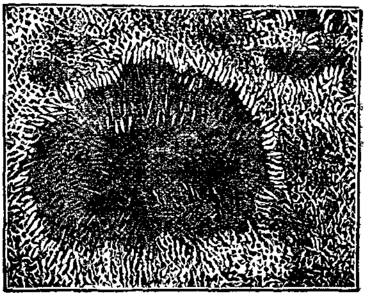
ఆ ఖగోళజ్ఞుడు తాను సూర్యబింబములోఁ జూచిన వింతలను లోకమునకు వెల్లడిపఱిచినప్పటినుండియు నితర ఖగోళశాస్త్రజ్ఞులుపనివూని శోధించి యిప్పటి దూరదర్శక యంత్రములయొక్కయు మసిపూసిన యద్దములయొక్కయు తోడ్పాటు వలనఁజూచి చాలవఱకు తత్త్వమును కనిపెట్టియున్నారు. సూర్యునిలో మచ్చలున్నవని ప్రచురించినప్పుడు పామరులుమాత్రమే కాక పండితులు సహితము చిరకాలమాశోధకుల మాటలను విశ్వసింపక సూర్యునిలోఁగాక యాకళంకదోషము చూచువారి దృష్టిలోనే యున్నదనియు చూచెడి యద్దములలో నున్నదనియు నానావిధముల పరిహసింపఁ జొచ్చిరి. అయినను కాలక్రమమున సందేహ నివారణమగుచు రాఁగా సూర్యునిలో మచ్చలున్నవిషయ మిప్పుడు సర్వజనసమ్మతమయిన సిద్ధాంతమయినది. ఈ నూతన సిద్ధాంతమువలన నిష్కళంకుఁడనుకొనుచుండిన సూర్యునిలోఁగూడ కళంక మేర్పడినను, ఈ కళంకమువలననే సూర్యునివిషయమయి పూర్వులకుఁ దెలియని యనేకాంశము లిప్పటివారికిఁ దెలియవచ్చినవి. వానిలో ప్రధానమైనదొకటి మన భూమివలెనే సూర్యుఁడును తన యక్షముమీఁద పడమటనుండి తూర్పునకు తిరుగుచుండుననుట. మన భూమివలె సూర్యబింబ మిరువదినాలుగు గంటల కొక్కసారి యాత్మప్రదక్షిణము చేయదు; అదియొక్కసారి యాత్మప్రదక్షిణము చేయుటకు దాదాపుగా నిరువదిరెండు దినములుపట్టును. అయినను సూర్యునికీయాత్మ ప్రదక్షిణములవలన మనభూమికివలె పర్యాయమున వెలుతురును చీఁకటియు మాఱిమాఱి కలిగి దివారాత్రములుగల దినము లేర్పడక యెప్పుడును పగలుగానే యుండును.

సూర్యమండలముమీఁద మొట్టమొదట కనఁబడినవియు నిప్పుడు కనఁబడు నవియు నేక చిహ్నములుకావు. పూర్వపు మచ్చలు మాసిపోవుచు, క్రొత్తమచ్చ లుద్భవిల్లుచు, పూర్వమొక్కటిగానున్న విప్పుడు రెండుగా చీలుచు, పూర్వము రెండుగానున్న విప్పుడొక్కటిగా కలిసికొనుచు, ఇట్లు నానావిధముల సూర్యమండల ములో సదా వింతలయిన మార్పులు కలుగుచున్నవి. ఇట్లు కొన్నిసమయములయందు గంటగంటకునుకూడ క్రొత్తక్రొత్తమార్పులు కలుగుచున్నను, ఈమచ్చలలో ననేకములు మార్పుచెందక బహుకాలమేకరీతిగానుండి సూర్యునివెనుకప్రక్కనుపండ్రెండుదినములు మఱుఁగుపడియుండి మరలవచ్చి దర్శనమిచ్చినప్పు డివి వెనుకటివేయని యానవాలు

పట్టఁదగినవిగానున్నవి. ఒకమచ్చ బింబముయొక్క మొదటను తలచూపినది మొదలు కొని యేడుదినములలో మధ్యభాగమునకువచ్చి మఱి యేడుదినములలో కొనకుఁబోయి వెనుకప్రక్కను పదునాలుగుదినములు మఱుఁగుపడియుండి మొదట తలచూపినభాగము నందే మరల నుదయించును. భూమికూడ సూర్యునిచుట్టును దిరుగుచుండునుగాన దానివేగమును మొత్తపుదినములలోఁ దీసివేసి సరిపఱుచుకొనఁగా, మచ్చ లిరువదేసి దినములలోనే యొక్కసారి చుట్టు తిరిగివచ్చునని యేర్పడుచున్నది. భూమి తిరుగక స్థిరముగా నొక్కచోటనే యున్నపక్షమున, సరిగా నిరువదియైదు దినములలోనే చుట్టుతిరిగి మరల పూర్వస్థానము చేరుచుండునట్లు మనము కనుఁగొనవచ్చును. ఈమచ్చ లలోఁగల మార్పులు సహితము నియతముగా పదునొకండు సంవత్సరముల కొకొక్క పర్యాయము వచ్చిన క్రమముననే మరల వచ్చుచుండునని సిద్ధాంతులిప్పుడు కనిపెట్టి యున్నారు.

ఇఁక నిప్పుడీమచ్చలతత్వ మెట్టిదన్నవిషయమయి విచారింపవలసియున్నది. ఈవిషయమయి యింకను బూర్ణముగాఁ దెలియదుగాని బృహదగ్నిపిండమని చెప్పఁ దగిన సూర్యమండలముయొక్క యుపరిభాగమునందు సదా నడుచుచుండెడి దారుణ సంక్షోభమువలననే యీ మచ్చలు కలుగుచున్నవని కొంతవఱకు నిశ్చయజ్ఞానము కలుగుచున్నది. కొందఱు సూర్యబింబమంతయు కరఁగి సలసలకాగుచుండు తేజో మయమయి యత్యుష్ణమయిన ద్రవపదార్థమని చెప్పుచున్నారు; కొందఱు తేజోమయ మయిన జ్వాలావరణమునకు లోపల చల్లని ఘనపదార్థము కలదని చెప్పుచున్నారు. ఇందెవ్వరియూహ యెంతవఱకు సత్యమో నిశ్చయపఱుచుటకు వలనుపడదుగాని సూర్యబింబ మపరిమితమయిన వేఁడిమితోను మంటలతోను గూడియున్న మేరమీఱిన కొలిమివంటిదనిమాత్రము దృఢముగాఁ జెప్పఁగలము. సూర్యుని యుష్ణతేజస్సుల నను భవించుచు లక్షలకొలఁది యోజనములదూరములో చల్లనిభూమిమీఁద సుఖముగాఁ గూరుచున్న మనకిప్పటి కింతకంటె నధికముగాఁ దెలియదు.

సూర్యునిలోఁ గానఁబడు మచ్చయంతయు నేకముగా నల్లగానుండదు. దానిలో మధ్యభాగము నల్లగానుండును; దానిని ఛాయయని చెప్పుదురు. ఛాయయనఁబడు నల్లనిభాగమునకు చుట్టును కొంతభాగము ధూసరవర్ణముకలదిగా నుండును; ఆభాగ మును ఖండచ్ఛాయయని చెప్పుదురు. కొన్నిసమయములయందు ఛాయకు నడిమిభాగము నందు గర్భమనికాని బీజమనికాని చెప్పఁబడెడు మఱింత నల్లనిచుక్క యుండుటయుఁ గలదు. సూర్యునియందుండు మచ్చలలో నొకదాని స్వరూప మీక్రిందిపటమునఁ జూపఁ బడియున్నది—

దీనిలో ఛాయను, ఖండచ్ఛాయను, గర్భమును స్పష్టముగాఁ జూడవచ్చును. కొన్ని మచ్చలలో ఖండచ్ఛాయలేక ఛాయయు గర్భమునుమాత్రమే యుండును; మఱికొన్నిటిలో ఖండచ్ఛాయమధ్య ననేకములైన ఛాయలుండును. సూర్యునిలోఁగల తేజోమయమైన యుత్తరభాగముయొక్క ప్రకాశాధిక్యమునుబట్టి న్యూనకాంతిగల ఛాయ నల్లనిదని చెప్పఁబడినదేకాని యదియు పూర్ణిమాచంద్రునికంటె రెండువేల మడుఁగు లధిక కాంతిమంతముగానే యుండును. సూర్యుని పరిమాణమునుబట్టి యీ నల్లనిభాగములు మచ్చలని చెప్పఁబడినవేకాని వానిలో నొక్కొక్కటియే బహు సహస్రయోజనముల వైశాల్యముకలదిగానున్నది. ౧౮౫౮ వ సంవత్సరమునందు చూడఁబడిన యొకమచ్చ లక్ష యెనుబదివేలమైళ్లు వ్యాసముకలదిగానుండెను. అటువంటి యొకమచ్చలో మన భూమివంటి నూఱు భూమండలములను వేసినను నిండను. సాధారణముగాఁ గానఁబడు మచ్చ లింతపెద్దవిగా నుండకపోయినను, ఏఁబదివేలమయిళ్లు మొదలుకొని లక్షమయిళ్ల వఱకును వ్యాసముకలవిగా నుండును. వీనిలోని చిన్నమచ్చలో సహితము మనభూమి యంతటిగోళముల నేడింటినడ్డముగా నొకకొననుండి యొకకొనకు వరుసగా నిలువఁ బెట్టవచ్చును. ఈమచ్చలవిషయమయి యనేకు లనేకములయిన యూహలు చేయుచున్నారు. కొందఱు మనకు మేఘముల నడుమనుండి నీలాకాశము నల్లమచ్చలవలె కనఁబడులాగుననే చుట్టును క్రమ్ముకొనియున్న తేజోమయమయిన మేఘములసందుల నుండి నల్లని సూర్యబింబస్వరూపము మచ్చలవలెఁ గానఁబడుచున్నదని భావించుచున్నారు. ఇట్టివారి మతమునందు సూర్యబింబము మన భూమివలెనే చల్లని నల్లగోళముగానుండి, చుట్టును వాతావరణములయొక్కయు మేఘావరణములయొక్కయు పరంపరలను గలదిగానుండును. వానిలో బింబమునకు సమీపమునందుండెడి లోపలి వాతావరణము దట్టముగాను కాంతిహీనముగాను నుండి బింబము నుష్ణాధిక్యమునుండి

కాపాడుచు వెలుతురును ప్రతిఫలింపఁజేయుచుండుననియు, దానిపయినుండు మేఘావరణము నిరంతరమును జాజ్వల్యమానముగా మండుచుండుననియు, కడపటిదైన మూడవ యావరణము నిర్మలవాయుమయమయి లోపలి యగ్నిజ్వాలా సముద్రముచేత ప్రకాశించుచుండుననియు, ఈయావరణత్రయములో నొకటిగాని రెండుగాని మూడును గాని పాయయిచ్చినప్పుడు సందులనుండి కనఁబడు ధూసరవర్ణముగల వాతావరణమును నల్లనిబింబమును మచ్చలవలె నుండుననియు, చెప్పుచువచ్చిరి. అయినను లోపల నల్లని చల్లని బింబమున్నదన్న వాద మిప్పుడు పూర్వపక్షమయి యించుమించుగా విడిచిపెట్టఁబడినది. దృశ్యమానమైన నీలత్వమునుబట్టి నిజముగానే లోపల నల్లబింబమున్నదనికాని యది యుష్ణరహితమైనదనికాని యెంచుటకువలనుపడదు. ఎఱ్ఱగాకాలిన యినుపగుండును దెచ్చి యెండలోఁబెట్టినపక్షమున నల్లగాఁకనఁబడును. ఆప్రకారముగానే చుట్టునుగల దీప్తిమండలములో నడిమిగర్భము నల్లగా కనఁబడనువచ్చును; అదియే యన్నిభాగములకంటె నధికోష్ణత కలదిగాను నుండవచ్చును.

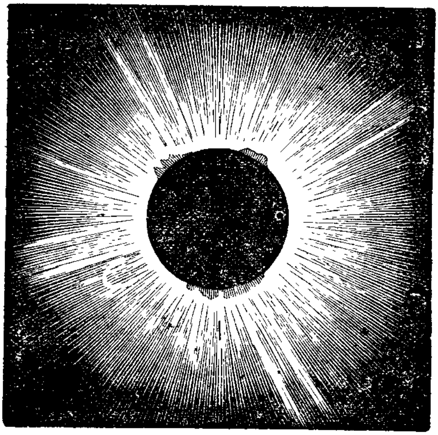
నీలమేఘములు సూర్యునిచుట్టునుగల వాతావరణములో తేలి నడుచుచుండుటనుబట్టి మచ్చలుగా కనఁబడుచున్నవని కొందఱు మఱియొకయూహను జేసిరి. ఈమచ్చలు సమముగానుండక మధ్య పల్లముకలవిగానున్నట్లు దూరదర్శక యంత్రము వలన సిద్ధాంతమయినందున, ఈమతము పూర్వపక్షమయిపోయినది.

దూరదర్శకయంత్ర మెంతదూరపువస్తువుల నెంత స్ఫుటముగాఁ జూపఁగలశక్తి కలదయినను, సూర్యునివస్తుతత్వమును నిశ్చయముగా నెఱిఁగింప సమర్థమయినదికాదు. ఈ నడుమను రూపదర్శకయంత్ర మనఁబడెడు మఱియొక విచిత్రమయిన యంత్రము నిర్మింపఁబడినది. ఈ యంత్రసామర్థ్యముచేత ఖగోళశాస్త్రజ్ఞులిప్పుడు సూర్యతత్వము మఱింత యధికముగా కనుఁగొనఁగలిగినారు. తెల్లని సూర్యకిరణములోఁగల యేడు రంగులను విభజించి (యింద్రధనస్సులోని రంగులవలె) చూపఁగల కోణములుగల యద్దపు ముక్కవలెనే యీ రూపదర్శకయంత్రమును నక్షత్రాదుల తేజస్సును వివిధ వర్ణములుగా పృథఃకరణముచేసి, ఆతేజస్సెట్టిపదార్థములనుండి పుట్టినదో, ఘనపదార్థమునుండివచ్చినదో ద్రవపదార్థమునుండివచ్చినదో వాయుపదార్థమునుండి వచ్చినదో, తెలిపెడిశక్తి కలదిగానున్నది. ఈ యంత్రసాహాయ్యముచేత సూర్యకిరణములను పరిశోధించిచూడఁగా, అందినుము సున్నము మొదలయిన ఖనిజపదార్థములు కలవనియు, బంగారము వెండి రాగి మొదలయిన లోహము లేవియు లేవనియు, భూలోకములో లేనివేవో మఱి రెండు క్రొత్తలోహములు కలవనియు, అందున్న లోహములు మొదలయిన సమస్తపదార్థములును ఘనరూపముననుండక సలసలలాడుచు మఱుఁగుచున్న

యావిరిరూపమున నున్నవనియు, విస్పష్టమయినది. భూమిమీఁదనగ్ని వేఁడిమి నీళ్ళ నావిరి రూపమునకు మార్చునట్లే యత్యద్భుతప్రమాణ మహాగ్నిగోళమయిన సూర్యబింబము యొక్క వేఁడిమి లోహములను సహిత మావిరిగా మార్చుచున్నది. మనభూమియు భూమికంటె మున్నూరురెట్లకెక్కు పరిమాణముగల బృహస్పతియు లోనుగాఁగల సమస్త గ్రహములు నొక్కటిగాఁ గలిసి యేర్పడఁదగిన దానికంటెను నేనూఱుమడుఁగు లధిక ప్రమాణముగల తేజోమయబింబము నద్భుతప్రమాణము కలదని చెప్పవలసినందుకు సందేహము లేదు. ఆశ్చర్యకరమయిన యీ జ్యోతిర్మండలముయొక్క యుపరిభాగము సదా మండుచుండు జ్వాలాతరంగములతోఁగూడి యగ్నిమయమహాసముద్రమువలెనుండును. కొన్ని సమయములయందీజ్వాలాతరంగములు రెండులక్షల మైళ్ళవఱకును పైకిలేచును.

రూపదర్శక యంత్రప్రభావముచేత సూర్యుని స్వరూపతత్వము కొంత తేటపడిన పిమ్మట శాస్త్రజ్ఞులు కొందఱు సూర్యబింబ మగ్నిమయగోళమనియు, మనకువచ్చెడు వెలుతురు చుట్టునుగల వాతావరణములనుండిరాక బింబగర్భమునుండియే వచ్చుచున్న దనియు, మచ్చలు లోహములు కరఁగుచున్నప్పుడు మూసలలోఁ దేలెడు కందువంటి వనియు, చెప్పుచున్నారు; మఱికొందఱు వేఱువిధముగాఁ జెప్పుచున్నారు. అల్పాంశములలో నెన్ని యభిప్రాయభేదములున్నను, సూర్యునిలోని పదార్థములు ఘనరూపమున నుండక యావిరి రూపముననున్నవన్న ముఖ్యాంశమునందఱు నంగీకరించుచున్నారు. ఈ రూపదర్శకయంత్రము లోకమున కిప్పుడు తెలిపిన యద్భుతవిశేషము సూర్యుని చుట్టునుగల వాతావరణము ముఖ్యముగా లోహబాష్పమయమనియు, అందుచే నక్కడ లోహమయమేఘము లుద్భవించి లోహరసవర్షమును కురిసి సలసలలాడెడు లోహనదీప్రవాహములను పఱపఁగా నందుండి లోహప్రభావిరి లేచి వాతావరణముయొక్క లోహమయ స్వభావమును కాపాడుననియు, అయియున్నది. ఆహా! ఏమి యీయద్భుతము! ఈశ్వరసంకల్పమునకసాధ్యమేదియు లేదుగదా! అది యటుండనిండు. సూర్యునిపయిని కనఁబడెడు మచ్చలు ప్రకాశమానమయిన పదార్థములోని పల్లములని పలువుర యభిప్రాయము. ఈ పల్లములు శూన్యములుగాక క్రిందినుండి వెలువడు వెలుతురును మఱుఁగుపఱిచెడి యావిరిలో నిండియున్నట్లు కొన్ని సాధనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇప్పుడు మనకంటికి కనఁబడునది సూర్యమండలములోని సాంద్రపదార్థము మాత్రమే. అదిగాక విరళములయిన తేజోమయ వాయువులు వేలకొలఁది యోజనముల దూరమువఱకును పయికి వ్యాపించియున్నవి. పగలు నక్షత్రములను చూడలేనట్లే వానిని సహితము మనము చూడలేము. కాని గ్రహణసమయమునందు చంద్రబింబము సూర్యతేజస్సును మఱుఁగుపఱిచినప్పుడు నక్షత్రములవలెనే యవియు మనకు నేత్ర

గోచరములగును. అప్పుడవి ముఖ్యముగా రక్తవర్ణము కలవిగానుండును. రక్తవర్ణము గల యీ మంటలు సాధారణముగా నేఁబదివేలు మొదలుకొని లక్షమైళ్ళవఱకును పైకిలేచును. ఇట్టి యొక జ్వాలలో మనభూమి వంటిగోళములను పదింటిని దెచ్చి యొకదానిపై నొకటి నిలువుగాఁ బేర్చినను మంట యింకను పైకేయుండును. ఈ జ్వాలామాలికలలో మిక్కిలి యున్నతమైనదాని నొకదానిని కొలిచినప్పుడది లక్షయిరువదివేల మైళ్ళయెత్తునకు లేచియుండెను. చుట్టునులేచెడు జ్వాలలయొక్క రీతిమొదలయినవి సంపూర్ణసూర్యగ్రహణమును దెలిపెడి యీ క్రిందిపటమువలన బోధపడవచ్చును—

ఈప్రకారముగా స్థిరముగా మంటలు లేచుచుండుటయేకాక మన భూమిమీఁద నప్పుడప్పుడు సుడిగాడ్పులును తుపానులును వహ్నిపర్వతోత్సరణములును కలుగుచుండునట్లే సూర్యమండలములో నిరంతరమును ఝంఝామారుతములచే నమిత సంక్షోభము కలుగుచుండును. అయినను మనభూమికంటె ౧౨౫౦౦౦౦ల రెట్లు పెద్దదిగానుండు మహాబింబముచుట్టును వేలకొలఁది మైళ్ళవఱకును వ్యాపించియుండు వాతావరణములో నడుచుచుండు వాత్యలు మొదలయిన మహాదారుణ సంక్షోభములకును మన చిన్న భూగోళముచుట్టును నేఁబదిమైళ్ళలోపల నేయున్న వాతావరణములో నడిచెడి యల్ప సంక్షోభములకును పర్వతమునకును పరమాణువునకును గల యంతవాసియుండును. ఒకసారి తీవ్రప్రభంజనమువలన నగ్ని మేఘశకలములు పదినిమిషములలో రెండులక్షల మైళ్ళదూరము సూర్యబింబమునుండి పైకిలేచినప్పుడు వాని వేగాధిక్యమెంత యద్భుతమైనదో చదువరులే యూహించుకోవచ్చును.

 (సశేషము) కం. వీరేశలింగము.

ఆధునికకవులు. (౨౭౬-పుట శేషము.)

మ. తనరన్ వ్యాకరణజ్ఞుఁ దండ్రియనుచుం దర్కజ్ఞునిన్ భ్రాతయం
చును మీమాంసకునిన్ నపుంసకుఁడటంచు న్వీడి దూరంబునం
గనియస్పృశ్యునిఁబోలె ఛాందసుని వేడ్కన్ గావ్యలీలారస
జ్ఞు నిజేచ్ఛం గవితావధూమణి వరించున్ భావగర్భంబునన్.— ఆ. ౨.

అధ్యాత్మరామాయణము.

సీ. సంసారదావాగ్ని సంతప్తులకు సుధా స్తోమవర్షిణియుక్తి గామభక్తి
తాపత్రయామయ తాపపీడితులకు రమ్యభేషజయుక్తి రామభక్తి
పంచమహాపాప పటలసర్పములకు రచితగారుడశక్తి రామభక్తి
భవవిపద్వారాశి పాతభీతులకును బ్రబలతరీయుక్తి రామభక్తి
ప్రేమబోధిత గురుసూక్తి రామభక్తి । కామితాత్మ జనాసక్తి రామభక్తి
శ్రీమదురుసంపదనురక్తి రామభక్తి। సామరస్యోదిత విముక్తి రామభక్తి.— బాల.

చ. సారిదిఁ గళత్రపుత్ర పితృసోదరబాంధవ ముఖ్యసంగమం
బరయ నదీప్రవాహ పతితాగత కాష్ఠములట్లకూడుచున్
బరిపరివీడు నైజము ప్రవాగతజంతులఁబోలి మోహమున్
బొరయక యుండఁగా వలయుఁ బోవుచునున్నెడవచ్చుచున్నెడన్.—అయోధ్యా.

ఉ. అంతటదైత్యకాంతుఁడు సురాది విరోధి సరోధిదాటి య
త్యంత విభాకలంకను శుభాంకను లంక నశోక కాన నా
భ్యంతర సీమలో నిలిపె నాసురకాంతలు కాచియుండఁగా
సంతతపూత సాధుగుణజాతను నాక్షితిజాతనెంతయున్.— అరణ్య.

ఉ. అంచలుపాఱెఁ గేకులకు నాటలుగేరె ఘనంబులూరెఁ గ్రొ
మ్మించులుగూరె శీతలసమీరములారె మరుండుచేరి ము
న్మించుగ జాతిబాణతతినూఱె నటంబధికాళిధైర్యముల్
గ్రించుకజాఱె మాఱెనల గ్రీష్మము మీఱె జలాగమంబిలన్.— కిష్కింధా.

చ. కమలవిరోధి కామజయహారి కిరద్యుతి కీర్తనీయుఁడున్
కుముదహితుండు కూటమృగగోప్త కృతాంకుఁడు క్షిప్తసత్కళా
క్రముఁడును కేశవేక్షణము కైరవిణీశుఁడు కోకభేదనా
గమనుఁడు కౌముదీకరుఁడు కంధిభవుండుదయించెఁ దూర్పునన్.—సుందర.

ఉ. దానవనాశనార్థముగఁ దత్సతిఁ దెచ్చితి వీవునన్మహా
మీనము నామిషంబనుతమిన్విషపిండము గ్రోలిసోలు నె

ట్లా నెలవై నామహీసుతసమాహరణం బొనఁగూడెమీఁదటన్
గానగునట్టి కార్యమది కానగుచున్నది దానవాగ్రణీ.— యుద్ధకాండము.

మ. శ్రవణానందకరంబు సుందరముగా షడ్జాదిసప్తస్వరా
ర్ణవమున్ జాతిగతుల్ త్రికాలకలితస్థానత్రయీ పూర్ణమా
ర్గవిధుల్ తోఁపఁగ వల్లకీ చతురతన్ రంజిల్ల గాంధర్వ సా
రవిదుల్గానము నర్చిరా కుశలవుల్ రామాయణం బాసభన్.— ఉత్తరకాండ.

కాకమాని - మూర్తి.

ఈకవి కాకమాని కులజుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; రామలింగ భట్టపుత్రుఁడు. ఇతఁడు పాంచాలీపరిణయము, రాజవాహనవిజయము, అను రెండు ప్రబంధములను రచియించెను. రాజవాహన విజయములోని యీ క్రిందిపద్యమునుబట్టి యీకవి యింటిపేరు పెన్నావారని తెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. గుణధన్యుఁ గౌండిన్య గోత్రు నాపస్తంబ సూత్రుని వెలనాటి శుభచరిత్రుఁ
గాకమానీ మహాగ్రామాబ్జమిత్రుఁ బెన్నాకలశాబ్ధితారాకళత్రు
సరసవిద్వత్కవి సార్వభౌముని రామ బుధసంభవునకుఁ బ్రబోధసుధికిఁ
బౌత్రునిఁ బినరామ భట్టాగ్రజన్ముఁడై తనరు శ్రీరామలింగనకుఁ దిమ్మ
మాంబికకుఁ బుత్రు సూర్యనారాయణద్వ। యైకసహజన్ము నుభయభాషాకవిత్వ
తత్త్వనిధినన్ను మూర్తివిద్వత్కవీంద్రు। హర్షమునఁ జూచి యిట్లని యానతిచ్చె.

ఇతఁడు తన గ్రంథములను నరాంకితములఁ జేయక రాజవాహన విజయమును శ్రీ వేంకటేశ్వరులకును, పాంచాలీపరిణయమును శ్రీరంగపతికిని, అర్పించినందునఁ గృతిపతులనుబట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట కాధారములేదు. ఇఁకఁ గవిస్తుతిలోనైనను పాంచాలీపరిణయమునం దితఁ డితరాంధ్రకవులను బేరుకొనక తన ముత్తాతయుతాతయునైన రామపండితుని ప్రబోధపండితునిమాత్ర మీపద్యమునందు పేరులుపెట్టి నుతించియున్నాఁడు—

చ. ప్రబలమతిన్నుతింతుఁ బ్రతిభాకృతి భాషితభారతీశులన్
గబళిత సర్వదర్శనులఁ గావ్యచమత్కృతి కాళిదాసులన్
నిబిడ తపోవిలాసులఁ దృణీకృతవాదులఁ గాకమాని రా
మబుధవిధున్ బ్రబోధసుధి మత్ప్రపితామహునిన్ బితామహున్.

రాజవాహనవిజయమునందు వీరినిగాక యీపద్యమునందుఁ గవిత్రయమునుగూడఁ బేర్కొనియున్నాఁడు—

ఉ. శ్రీరఘురామ కావ్యకృత శిష్టవిధిజ్ఞుఁ బరాశరాత్మజున్
భారవిఁ గాళిదాసు శివభద్రు మురారి మయూరు బిల్హణున్
జోరుని మల్లనాదిసురసూక్తి కవీంద్రులఁగొల్చి యెంచెదన్
భారతకర్తృతాచణుల నన్నయఁ దిక్కన నెఱ్ఱనార్యునిన్.

ఇతఁ డన్యకవుల నెవ్వరిని గొనియాడకపోయినను వసుచరిత్రకర్తయైన బట్టుమూర్తికిఁ దరువాతివాఁడయినందుకు సందేహములేదు. వసుచరిత్రకర్తమూర్తి యన్నమాట వినఁబడఁగానే మూర్తి నరసభూపాలీయకర్తగాని వసుచరిత్రకర్తకాఁడనియు, ఉభయ గ్రంథకర్తలు బట్టువంశజులయి యేకకాలపువారగుటచేఁ బూర్వకాలమునుండియుఁ బండితపామర సాధారణముగా వసుచరిత్రకారుఁడు బట్టుమూర్తియన్న భ్రమ యంధ పరంపరగా వచ్చుచున్నదనియు, కొందఱు చెప్పవత్తురు. ఒక్కకాలమునం దిద్దఱు కవులుండివారిలో నొక్కఁడు సుప్రసిద్ధుఁడును రెండవవాఁ డప్రసిద్ధుఁడునునయినప్పుడు సుప్రసిద్ధుని పేరడఁగిపోయి యప్రసిద్ధుని పేరు పైకివచ్చుట యెన్నఁటికిని సంభవింప నేరదు గాన, అధిక ప్రసిద్ధుఁడయిన రామరాజభూషణుని పేరడుగంటి యాతని గ్రంథకర్తృత్వము బట్టుమూర్తిమీఁదఁ బడెననుట యుక్తియుక్తము కాదు. ఒకవేళ భ్రమకలిగెడు పక్షమున, నరసభూపాలీయకర్త రామరాజభూషణు డని కలుగవలెను. అప్రస్తుతమైన యీ యంశము నటుండనిచ్చి కార్యాంశమునకు వత్తను. అనేకు లీకవిని బట్టుమూర్తిని గా భ్రమించి యాతని పాంచాలీపరిణయములోని యీ క్రిందిపద్యమును

గీ. అల్లసానివాని యల్లిక బిగిసొంపు । ముక్కుతిమ్మనార్యు ముద్దుఁబలుకుఁ
బాండురంగ సుకవి పద్యంబు హరువును । గాకమాని రాయ నీకెకలదు.

బటుమూర్తినిగూర్చి రామకృష్ణకవి పలికినట్టు చెప్పుచున్నారు. ఇది నామసామ్యమును బట్టి కలిగిన భ్రమగాని వేఱుకాదు. మఱియు నీ పద్యమునుబట్టి యీ కవి తెనాలిరామకృష్ణుని కాలమునకుఁ దరువాతివాఁడనుట స్పష్టమగుచున్నది. పయిపద్యములో శ్రీరంగేశుఁడు తన కవిత్వమునుగూర్చి యట్లు పలికినట్లు చెప్పుకొనుటయే కాక రాజవాహన విజయములో సరస్వతిని ప్రార్థించునప్పుడుకూడ నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

ఉ. చోరునలంక్రియావిస్ఫురితిసొంపు మయూరుని సౌకుమార్యమున్
భారవికాంతిసంపదయు బాణగుణాఢ్యతరప్రయోగ మూ
దారి మురారికోమల పదంబు ప్రసాదముఁ గల్గునట్లుగా
భారతి యిచ్చుఁగాతఁ బ్రతిభారతి మత్కృతికిం జమత్కృతిన్.

ఈతని కవిత్వమునం దీకవి పొగడుకొన్నంత యాధిక్యము లేకపోయినను, రసవంతమయి సలక్షణమయి యమకాది శబ్దార్థాలంకారయుక్తమయి కవితారచన యనర్గళ

ధారగా ప్రవహించుచున్నది. గ్రంథములందన్యదేశ్య పదములును పూర్వలాక్షణిక సమ్మతములు కాని ప్రయోగములును గొన్ని యందందుఁ గానఁబడుచున్నవి. కవి ౧౬౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండి యుండియుండును. కాకమానిమూర్తి బహుళాశ్వ చరిత్రములోనివని కొన్నిపద్యములు రంగరాట్ఛందమునందును సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందును ఉదాహరింపఁబడియున్నవి కాని యితఁడు రచించినబహుళాశ్వ చరిత్రము నాకు లభింపలేదు. ఈ మూర్తి కవి రాజ వాహనవిజయములో చంద్రగిరి హనుమంతుని స్తుతించియుండుటచేత నీతని వాసస్థానమైన కాకమాని గ్రామము చంద్రగిరి సమీపమున నుండియుండును. కవిత్వరీతిని దెలుపుట కీతని గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

రాజవాహనవిజయము.

శా. ఘాటీఘోటఖురాగ్ర నిర్దళిత గోత్రాధూళికా గంధమూ
ర్ధాటోపాలి పరిస్ఫురత్కఠిన సర్వాశావధూటీ కుచా
ఘాటచ్ఛాయపరాగశాటిత సమాఖ్యా విక్రమ ప్రక్రమా
త్యాటీక్షాహిత రాజహంసుఁడగు నా హా రాజహంసుండిలన్.— ఆ. ౧.

ఉ. మీసపు మొక్కనిక్కనకు మిక్కిలి తొల్కరివాన కుంతలా
భీసురపాల నీలమణి లీలకుఁ గ్రొన్ననుసొన విభ్రమ
శ్రీ సరసీరుహంబు మదసింధు రసప్రసవంబు సూనబా
ణాస తపః ఫలంబపుడు యౌవనమబ్బెఁ గుమారమౌళికిన్.— ఆ. ౨.

శా. పూవుందోఁట నొయారిచేరి బలితంపుంజందురాతిన్నెలం
బూవుందేనియ సోనవానచొతుకల్ప్వైచు గొజ్జంగి పూ
పైవాటుల్గలదాసనంపుఁ గనిమల్ పన్నీటి మున్నీటి బల్
త్రోవంగట్టిన పచ్చమెట్టికలపైఁ దోడ్తోడఁ గ్రీడింపఁగన్.— ఆ. ౩.

ఉ. తాలిమిడూలి తూలిచెలి దర్పకుఁ డప్పుడేవంచు తమ్మిపూ
వాలికతూపు క్రొంజెమట వానకుఁ గారణమైన నిద్దపుం
గోలమెఱుంగొ యాననచకోరహితాగత రశ్మియోరయో
లోలమృగాక్షి నాపయిఁ దళుక్కనఁ జూచిన చూపుబాపురే.— ఆ. ౪.

మ. కటకంబుల్గలయుత్కటద్విపఘటల్ ఘంటాపథప్రస్ఫుట
త్కటకంబుల్మారయంగఁ జక్కఁజనవాద్యధ్వానశక్తిన్ మహా
కటకంబుల్ ప్రతినాదమీన విభవోత్కంఠన్ దిశాభూమి భృ
త్కటకంబుల్గన రాజు చేరఁజనియెం దన్మందిరాళిందమున్.— ఆ. ౫.

పాంచాలీపరిణయము.

ఉ. ఏయఁగఘోరమార్గణము లివ్వలి కవ్వలి కద్రిపోయఁగా
వ్రేయుధరాస్థలిన్ సబిళి వెంటనె గాంగ ఝరంబు లేవఁగాఁ
జేయను నగ్గునూఁచములు చెట్టును జట్టును గొట్టిబిట్టుగా
నాయన లాయన ప్రభవుఁ డాయన యౌవనగర్వసంపదన్. — ఆ. ౧.

ఉ. ఎంతటివన్నెఁ దెచ్చె గుఱియేసి యితండు ద్విజన్మజాతికిన్
వింతయటంచు రాజులగణింపక తిట్టుచు గేలిగొట్టుచున్
గంతులువైచుచుం దలకుఁ గట్టిన చెంగు గవైచి పట్టుచున్
గొంతులు రాయఁ గోయనుచుఁ గూఁతలు పెట్టిరి గ్రామ్యభూసురుల్. — ఆ. ౨.

ఉ. ముందటఁ గాంచె ద్విగ్రమణ ముఖ్యుఁడు వారుణ వేషభాషణున్
మందరకంధరా కనకమందిర మధ్యవితర్ద్యమంద పా
రందరనీలకందరధురంధర సింధురవైరి పీఠ హా
సేందుకళాకలాపు హృదయేశ్వరితోడుత నెత్తమాడఁగన్. — ఆ. ౩.

శా. నీకే వచ్చు సుహాలయున్ ధవళమింతీ యల్లొ సేరెల్ల గా
రీకళ్యాణములంచు నింటికడ నేరీతి న్విజృంభింతువే
వాకీవిచ్చటనంచు నిద్దఱుసతుల్ వాక్కోప వాక్యంబులన్
గాకై ముందలపట్లకుం దొడఁగిరా కళ్యాణవేదిస్థలిన్. — ఆ. ౪.

శా. ఆఁడుంగాన్పున గంటకన్న సతి గోడ్రాలౌటయే మేలు నూ
టేఁడుల్పెంచినఁ గూఁతురేమి సతమా యీ వియ్యములొక్కెడలన్
గాఁడంబల్కినఁ దాళఁగావలసెఁగా కాఁగాని తిట్లాడికల్
నేఁడీతండ్రియుఁ దల్లి పంగడము కానీ పంచుకోనా యెఁగా. — ఆ. ౫.

కామేశ్వరకవి.

ఇతఁడు సత్యభామా సాంత్వనమను నాలుగాశ్వాసముల శృంగార ప్రబంధమును రచియించి, మధురనాయకుఁడైన ముద్దళగిరి నృపాలున కంకితము చేసెను. ఈ మధుర శ్రీకృష్ణుని జన్మస్థలమయిన మధురాపురము గాక పాండ్యమండలమునకు రాజధానియైన దక్షిణమధురయైనట్లీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును—

క. లక్షణ లక్షితకమలా । వీక్షణ పుంఖానుపుంఖ విభవోన్మేషా
నక్షణ తతవిశ్రుతిమై । దక్షిణ మధురాపురంబు తనరు ధాత్రిన్.

కృష్ణదేవరాయని యనంతరమునఁ దెలుఁగు నాయకులు పాండ్యమండలమును జిరకాలము పాలించిరి. ఈకవి యాకాలమునందు మధురాపురమును బాలించుచున్న ముద్దళగిరి రాజుసభలోఁ గూరుచుండి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు పలికినట్లీపద్యములలోఁ జెప్పినాఁడు—

శా. ఆరీతిన్ సభముద్దుళగ్గిరి ధరాధ్యక్షుండు కొల్వుండి తా
హేరాళంబుగ నయ్యెడన్నడుచు సాహిత్య ప్రసంగంబు గం
భీరప్రౌఢిమ విందు నన్బిలిచి నెమ్మిం బల్కె వీణా కన
ద్ధారిపాణి సువర్ణ కంకణ ఝణత్కారాను కారోక్తులన్.

చ. అనువుగ రుక్మిణీ పరిణయంబును ముక్తహావణించి యార్యులౌ
ననఁదనియించినావు మము నప్రతిమంబుగ నవ్యకావ్య మిం
పున రచియింపుమీ సొగసుపోఁడిమి మీఱఁగ సత్యభామ సాం
త్వనమును గప్పురంపుఁ జలువం గెలువం దిరుకామసత్కవీ.

క. కాకులవలె నింటింటను । గాకవులున్నారు హంస కైవడి భువిలో
శ్రీకామ నీకెతగురా । యేకడ నుడిపాలునీరు నేర్పఱుపంగన్.

క. ఏభాషనైనఁ గృతిపతి । శోభనములు చెందు నీదు సూక్తులవలనన్
సౌభాగ్య మసదృశము గా । రీభవ కరుణానివేశ శ్రీకామేశా.

ఈ ముద్దళగిరి తన సవతియన్నగారయిన చొక్కనాథుఁడు స్త్రీలోలుఁడయి రాజ్యభారమును తమ్మునిమీఁదఁబెట్టి తంజావూరిలోనున్న కాలములో యువరాజుగా రాజ్యముచేసెను. చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౮౨ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసెను. కవి యీముద్దళగిరినే రాజునుగా వర్ణించినను, ఆతని వర్ణనలోఁగల యీ క్రిందిపద్యమునుబట్టియన్న యుండఁగానే యతఁడు రాజ్యభారము వహించినట్టు స్పష్టమగుచున్నది—

ఉ. అన్నయుఁ దమ్ములీకరణి నందఱు నెద్దికనైయె యశోరమల్
చెన్నువహింపరాము కృపచేఁదనుఁ జెందిన రాజ్యసంపద
భ్యున్నత భోగభాగ్యుఁడయి యుర్విని సర్వనృపాలకోటిలో
నెన్నికకెక్కె ముద్దళగిరీంద్రుఁడు తాను మహోన్నతస్థితిన్.

ఈ ముద్దళగిరి ౧౬౭౬ వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ దానే రాజ్యము నాక్రమించుకొని సంవత్సరకాలము స్వతంత్రముగాఁ దనపేరనే పాలనముచేసెను గాని యింతలో చొక్కనాథుఁడువచ్చి దేశము మరల స్వాధీనముచేసికొనెను. చొక్కనాథుఁడును, ముద్దళగిరియు, మఱిముగ్గురును ౧౬౮౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౮౯ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి ప్రసిద్ధికెక్కిన తిరుమలనాయకుని కొమాళ్ళు.

ఇందుఁ దెలుపఁబడిన చరిత్రమునుబట్టి కవి యీ గ్రంథమును ౧౬౭౫ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు రచించినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు రుక్మిణీపరిణయమును గూడ రచియించినట్టు చెప్పఁబడినదిగాని యీ పుస్తకము నాకు లభింపలేదు. "దక్షిణసింహాసనాధ్యక్ష తిరుమల క్షమాకాంత కరుణాకటాక్ష లక్షిత స్వచ్ఛముక్తాగుళుచ్ఛసితచ్ఛత్ర చామరకళాచికా కనకాందోళికా విరాజోపచార" యని యాశ్వాసాంత గద్యమునఁ జెప్పుకొనియుండుటచేతఁ గవి తిరుమలనాయకుని కాలమునందు సహితముండి ౧౬౫౦వ సంవత్సరప్రాంతములనుండి కవిత్వమునందుఁ బ్రసిద్ధినొందియుండును. ఈ గద్యమునందే యితఁడు "శ్రీ కాళహస్తీశ్వర చరణారవింద మిళిందాయమాన జ్ఞానప్రసూనాంబికాకృపాలంబ విజృంభమాణ సారసారస్వత సుధాతరంగ" యని చెప్పుకొనుటచే నితఁడు కాళహస్తినివాసుఁడయి మధురనాయకుల యాదరమువలన మధురసంస్థానము జేరినట్టు కనఁబడుచున్నది. విజయవిలాసమువలెనే యిదియు శుద్ధద్రవిడదేశమునం దుఁ జేయఁబడిన ప్రబంధము. ఇవిగాక యఱవదేశమునందుఁ జేయఁబడిన తెలుఁగు కావ్యము లింకను బెక్కులు గలవు. "వల్లకీవాదన ధురీణ వర్ణ గీతాది గాంధర్వ స్వర నవీనకల్పనాప్రవీణ" యనియు గద్యమునందు కవి వ్రాసికొన్నాఁడు. అందుచేత నితఁడు సాహిత్యమునందు మాత్రమేకాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁడని విశదమగుచున్నది. ఈ కవి యింటిపేరు లింగనమఖివారు; తండ్రిపేరు నాగనామాత్యుఁడు; తల్లిపేరు కామాక్ష్యంబ. ఈతని కవిత్వము ప్రౌఢమయినది. సత్యభామా సాంత్వనమునుండి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఆపురమందుఁ గెంపు జిగియందపుఁ గోటపయోధికన్యకున్
ప్రాపయితమ్మిపోలికను భాసిలెఁ గొమ్మలు జేకులట్లు చా
త్రైపరఁగెం దదంతరగళన్నవమౌక్తికలీలనబ్ధి వీ
చీపృథు శీకరమ్ములెగనెన్ హరినీసలుచల్లుకైవడిన్.

ఉ. తావులవెంబడిం గదలి తారొకానెఁ దేఁటులు తేఁటి తెక్కులం
బోవకనాటెఁ బుప్పొడియుఁ బుప్పొడితోఁ దగెఁ బూవుసోనయా
పూవులసోనతో మిగులఁ బొల్చెను గల్పతరు ప్రసూనమా
ధ్వీవిసరంబు నావెనుక వీచెను జల్లని కమ్మతెమ్మెరల్.— ఆ. ౨.

ఉ. చూడక చూచినట్లు తమిసోలుచు సొక్కుచు మోహముంచి మా
టాడక యాడినట్లు కలయంగమకించి మదింగణించి యా
చేడియ తోడిలోకమయి చింతిలి కార్యము నెంచకుండుటల్
పాడియె తెల్పుమా యవితపాండవ కాళియమౌళితాండవా.— ఆ. ౩.

శా. భాసిల్లెన్నిజసోదరేందు శుభగంభావక్రియావీక్షణో
ల్లాసోదార ముకుందదార కృతలీలాలాస్య సారస్య భృం
గీసంగీత తరంగితాబ్జరుచి భంగీజాతరంగోల్ల స
త్కాసారాబ్ధితరంగ జాలము శరత్కాలం బవేలంబుగన్.— ఆ. ౪.

సముఖ - వేంకట కృష్ణప్పనాయకుఁడు.

ఈ కవి యహల్యాసంక్రదనమను మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు శూద్రకులజుఁడు; సముఖమీనాక్షినాయకుని తనుజుఁడు. "శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర విజయరంగ చొక్కనాథ మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజ తురంగమాందోళికా చ్ఛత్రచామరవిజయ ఢోహళకాహళభూరిభేరీ బిరుదధ్వజప్రముఖ నిఖిలసంపత్పారంపరీసమేత" యని యాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ జెప్పుకొనుటచేత కవి మధురాధినాథుఁడయిన విజయరంగ చొక్కనాథుని కాలములోనున్నవాఁడగుట స్పష్టము. ఈ విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడుగానుండెను. కాఁబట్టి కవియు ౧౭౦౦ సంవత్సరప్రాంతములనుండి యున్నవాఁడే. ఇతఁడు జైమిని భారతమును వచనకావ్యమునుగా రచించిన ట్లహల్యాసంక్రందనములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సముఖమీనాక్షి నృపగర్భ విమలజలధి। చంద్ర వేంకటకృష్ణేంద్ర శౌర్యసాంద్ర
మునుపు జైమినిభారత మనఘవచన। కావ్య మొనరించినట్టి సత్కవివి కావె.

ఈ కాలమునందే మంచి కవులచేత తెలుఁగున వచనకావ్యము లారంభింపఁబడినట్టు కనఁబడుచున్నది కాని యా వచనకావ్యము లిప్పుడు కానరావు. తారాశశాంకమును రచించిన శేషము వేంకటపతి యీకవికాలమునందుఁడినవాఁడు. కవితాను "పురోహిత భృత్యామాత్య సామాజిక బంధువర్గంబులు కొలువం గూరుచుండి యుభయభాషా కవితా విశేషుండైన శేషము వేంకటపతి కవీంద్రుం డాప్తసఖుండుగానఁ బిలిపించి" నప్పుడతఁ డీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనఁట—

చ. నలనాసత్యవసంతులం గెలుచు సౌందర్యంబు ధైర్యంబు దో
ర్బలమున్ స్వామి హితానువృత్తి దయయున్ బ్రౌఢత్వము న్విద్యయున్
వెలయన్ బాల్యమునందె నీవు మధురోర్వీనాథు మెప్పింపవా
బళిరా వేంకటకృష్ణభూవరమణీ భాషాఫణిగ్రామణీ.

 (సశేషము) కం. వీరేశలింగము.

భాస్కరవిలాసము. (౨౨౬-పుట శేషము)

నీమాంద్యముచేతనే నీవు వాటి నన్నింటినీ మించబెట్టినావు. వజ్రకుంఠ అని నీవు పిలుస్తూవచ్చిన కృష్ణమూర్తికి సహా నాలుగుపద్యములు చెప్పడములో నీ వోడిపోయి నావు—" అని నాన్నగారు ఇంకను ఏమో అనఁబోవుచుండఁగా, "పద్యములు చెప్పడములో వాడికి నేనోడిపోలేదు. వాడి పద్యములకంటె యెందరో పండితులు చెప్పినారు. నేనాపద్యములను సాఫు వ్రాయడముమాత్రము కొంత ఆలస్యమయినది." అని అడ్డముచెప్పితిని.

నాన్నగారు:— అవును. అదే యిప్పుడు నేను కూడదంటూవున్న గుణము. నీవు చేయఁబోయే రీవావృత్తాంతగ్రంథము ఇప్పడీవుత్తరములో వ్రాసినదానికంటె శ్రేష్ఠముగా వుంటుందని చెప్పతావుగాఁబోలు.

నేను— అందుకు సందేహమేమి? తెలివితేటలు రచనానైపుణ్యమూ అటుండగా, మొదట యీదేశమువాడయి యిక్కడిస్థితీ ఆచారములూ బాగా యెరిగిన వాడయి రీవాకువెళ్లి అక్కడిరాజు మన్ననపొంది అక్కడే స్థిరపడి ఆదేశము యొక్క స్థితిన్ని ఆచారములున్ను సంపూర్ణముగా తెలుసుకునివున్న శాస్త్రిలుగారి పరిచయలాభము నాకొక్కడికే కలిగినదిగాని మాలో నురెవ్వరిక కలుగలేదు.

నాన్న— నీ బుద్ధిమాత్మ్యబుద్ధియెందుకు? నీరచనానైపుణ్యమెందుకు? నీశాస్త్రుర్లుగారి పరిచయమెందుకు? నీగ్రంథమిప్పటికి సిద్ధముకాలేదు. ఇంకెప్పటికీ సిద్ధముకాదు. ఒకవేళ అయినప్పటికీ సమయము మించినతరువాత అవుతుంది. మరెవ్వరిగ్రంథమో మహారాజులుంగారి యెదుట బడడమున్ను వారికావుద్యోగము కావడమున్ను జరుగుతుంది. భాస్కరా! యిన్నిమాటలెందుకు? నీవు బాగుపడవలెనంటే యీలాటి సమయము మళ్లీరాదు. ఇప్పడయినా నీ మామూలు కాలయాపనమూనుకొని చురుకుగా పనిచేయగలవేమో చూడు.

నేను— తప్పకుండా రేపు ఆరంభిస్తాను.

అని యొట్టుపెట్టుకొని అన్నట్టే మఱునాఁడు పెట్టెతీసి కాగితపుముక్కలను జూచునప్పటికి పెట్టెలోని కెట్లో సముద్రమునీరు పడినందున అవి కొన్ని చెడెను. కొన్నింటిమీఁది యక్షరములు పెన్సిలుతో ప్రాఁత కాగితపుముక్కలమీఁద వ్రాయఁబడిన వగుటవలన స్ఫుటముగాఁ గనఁబడినవికావు. తక్కినవానిమీఁద వ్రాయఁబడిన యంశములు అప్పటి తొందరచేతను పొడియక్షరములుగా వ్రాయఁబడి యుండుట వలన వానిని మరల గ్రహించుట కష్టసాధ్యమయ్యెను. ఒక కాగితపుముక్కమీఁద, 'రీ-కో-వె-౧౮౦౦-పా-౧౬౦౦-ప్ర-౨-౧౨-ము-౧౩' అని యుండెను. నేనెంత ధారణాశక్తిగలవాఁడనయినను నా యీవ్రాఁత కర్థమేమో నాకు స్మరణకు

రాదయ్యెను. ఆ కాగితపుముక్క అక్కడఁ బడవేసి యిటునటు తిరిగితిని, మీఁదికిఁ జూచితిని, క్రిందికిఁ జూచితిని, బుఱ్ఱ బరకుకొంటిని. ఇట్లొకగడియసేపు ఆందోళన పడఁగా, "రీవాకోట వెడలుపు ౧౪౦౦ గజములు, పొడవు ౧౬౦౦ గజములు, ప్రహారిగోడయెత్తు ౧౨ గజములు, ఈకోట ౧౩ ముట్టడులాఁగను" అని యీ పొడి యక్షరముల యర్థము స్మరణకువచ్చెను. ఇట్లొక్కొక్కముక్క కెంతోసేపు చిక్కులు పడఁగాఁ గొన్నిమాత్రము తెలిసెను. ఆ తెలిసినవానిలోను గొన్ని కేవలము అక్కఱకు మాలినవని పాఱవేసితిని. మిగిలినవి మిక్కిలి స్వల్పసంఖ్యగలవయి యుండెను. వీనితో నేను రీవావృత్తాంతమంతయు నెట్లు వ్రాయఁగలనని కొంతసేపు విచారించితిని. కాని నాశైలిమహిమచేతను కల్పనా చాతుర్యముచేతను గ్రంథమందు వృత్తాంత లోపము కనఁబడకుండఁజేయ నిశ్చయించుకొంటిని.

ఈ నిశ్చయముతో గ్రంథారంభము చేసితినిగాని రాయవరములో నాయీఁడు స్నేహితులువచ్చి మాటలాడించుచును, వినోదముకొఱకుఁ దోటలకును వేటలకును దీసికొనిపోవుచును, నాపనికి అభ్యంతరములు కలిగించుచు వచ్చినందున లింగరాజు పాలెమువెళ్లి అక్కడ మామగారియింట నిరంతరాయముగా గ్రంథ పరిసమాప్తిచేయ నిశ్చయించుకొని నాన్నగారితోఁ జెప్పి యెండ చల్లఁబడినతరువాత బయలుదేరఁ దలఁచుకొని అట్టట్టే జాలముచేసి రాత్రి బయలుదేరి వెన్నెలలో ఆడుకొనుచుఁ బాడుకొనుచు జాముర్రాత్రికి మామగారియింటికిఁ జేరితిని. అమ్మమ్మకును మామగారికిని అత్త గారికిని నా నమస్కారములును, వారి ప్రేమపూర్వకమయిన దీవనలును, అయినతర్వాత నా మఱఁదలు నాకుఁ గాళ్లుకడుగుకొనుటకు నీళ్ళుతెచ్చియిచ్చెను. నాభార్యయొక్కతె తప్ప తక్కినవారందఱును నాకుపచారగౌరవములు చేయుచుండఁగా అది సిగ్గువెనుక కును ప్రేమముందటికిని లాగుచుండఁగా నీవలకు రానులేక లోపలనుండనులేక తలుపు చాటున నిలువఁబడి తొంగిచూచుచుండెను. మొదటిసందడి కొంత యణఁగినతరువాత నాయవితర్కితపురాక యింటిలో మిక్కిలి కలకలము కలిగించెను. తుదకత్తగారు చాటున నిలువఁబడి నాకుఁ గొంత వినఁబడునట్లుగానే 'ఇంత తెలియకుండ ఇంత రాత్రివేళ వచ్చినాఁడేమిచేయుదును. ఇంటిలో కూరలులేవు. ఇప్పుడుపెరుగుదొరకదు.' అని యేమో గొణుగుచుండఁగా మామగారందుకొని, "ఓసీ! వట్టిమామనేకాకుండా మేమనుకూడా అయినప్పటికీ నాకు తాను దూరదేశానకు వెళ్ళుతూన్నాడని వారమున కొక ఉత్తరమయినా వ్రాస్తూండుమని యెంతో బతిమాలుకొన్నా ఒట్టుపెట్టుకొన్నట్టు ఒక్కముక్కయినా వ్రాయనివాఁడు ఈరోజున తానిక్కడకు వస్తానని ముందుగా మనకు తెలియజేయనందుకు వింతయెందుకు? ఇంక అతని భోజనానకా? ఇక్కడ

మనము ఉత్తరదేశభక్ష్యములు చేయలేముగాని మన ఆవకాయకును మజ్జిగనీళ్ళకును కొదువలేదుగదా.'' అని కటూక్తులాడ నారంభించెను. "అబ్బాయీ! నాలుగుబంతులు క్షేమసమాచారము వ్రాయడానకు తీరుబడిలేకపోయినదా?" అని అత్తగారడిగెను. నేనును సిగ్గుచేత మొగమువంచుకొని, ఆయనయెడ భక్తిలోపముచేత నేను జాబు వ్రాయక పోలేదనియు, మొదట 'రేపు వ్రాసెదను, రేపు వ్రాసెదను' అని జాలము చేసిచేసి యిట్లు బహుదినములయినతరువాత 'ఇన్నాళ్లూరకుండి యిప్పుడేమి వ్రాయుదు' నని సిగ్గుపడి యూరకుంటిననియు, ఇంకనేమేమో చెప్పితినిగాని నామాటలు వారికి తృప్తిని కలిగించినట్టు కనఁబడలేదు. ఇంతలో మఱఁదలువచ్చి "బావా! నాకూ అక్కయ్యకూ కాశీగాజులు తెచ్చిపెట్టారా?"యనియడిగెను. "అమ్మమ్మవచ్చిఅబ్బాయీ! భాస్కరా! నాకు గంగగిండి యేదిరా?" అనెను. "అమ్మా! నీవింత వెఱ్ఱిదానవేమి మనమే జ్ఞాపకము రానప్పుడు మన గంగగిండ్లూ కాశీగాజులూ జ్ఞాపకమువస్తాయా?" అని మామగారడిగెను. "మామయ్యా! ఇందులో నానేరములేదు. మనవాళ్లు చెప్పిన వస్తువులన్నీ నేను కొనితెస్తూన్నానుగాని అవి పెట్టినగంప ఒకనాడు ఓడ ఒరిగినందున సముద్రములో పడిపోయినది" అని నేనంటిని. "కొన్నావు సరిగాని, భాస్కరా! అవి గంపలోపెట్టి ఓడతట్టుమీఁద నెందుకుంచినావూ? పెట్టెలలో భద్రముగాఉంపించి నీగదిలో ఎందుకుంపించలేదు?" అని మామగారడిగెను. ఈప్రశ్నముతో నాకంతకు ముందున్న దిట్టతనముపోయెను. కాశినుండి మేము బయలుదేరు నాఁటిసాయంకాలము వఱకును నేనావస్తువులు కొనుటకు జాలముచేసితినని యొప్పుకొనక తప్పదయ్యెను. ఎటుచూచినను ఒక్క నా భార్యతప్ప తక్కినవారందఱును నాకు ప్రతిపక్షులుగానే కనఁబడిరి. పాపము నాభార్యమాత్రము చెల్లెలినిబిలిచి, "మనకు కాశీగాజులెందుకే? చేతులను బెట్టుకొని మూణ్ణాళ్లకు ముక్కలుచేయడానకేకదా" అని యూరకుండఁ బెట్టెను. అమ్మమ్మమాత్రము ముసలిదాననయినాను. ఇఁక తీర్థయ
ముద్దులమనుమఁడవు కాశివెళ్లినావు, నాకు గంగాజలస్నానము లభిం
అబ్బాయీ! అని లోపలకువెళ్లి, నాకు త్వరగా అన్నము
గింజలు మొదలయిన సామగ్రియంతయుఁ దీసి అప్పుడు
గనుక భోజనముల యింటిలో మాకు పక్క వేయుమనియుఁ
ననియు నా అత్తగారితోఁ జెప్పి తొందరపెట్టెను. నా జా
నన్ను బాధింపక మానదయ్యెనని వగచుచు ఆకటూక్తు
మెతుకులను నోటవేసికొని యెంతవేగముగాఁ బడ
ములచేతను సంపూర్ణమయిన యనురాగమునే

మనస్సున నావలెనే తొందరపడుచున్న జనమును గలసికొనుటకువ్విళ్లూరుచున్న హృదయముగల నాకు నాఁటిసాయంకాల మాడఁబడిన మాటలలోనెల్లను ఆమాట యొక్కటియే సంతోషమును బుట్టించెను. వెంటనే మడిగట్టుకొని విస్తరియొద్దకు వెళ్లితినిగాని, ఆ నిమిషమువఱకును వినఁబడుచుండిన వెగటుమాటలును ఉత్తరక్షణమున లభింపఁగలదని తెలియఁబడిన యిష్టజనసంగతియును నామనస్సునందుఁ గలిగించిన ఖేదమోదములు ఎదురుప్రక్కలనుండి వచ్చి కలసికొన్న బలముగల ప్రవాహములవలె సంక్షోభకారులగుటవలన నాకు కడుపునిండినట్లయుండి తిండి తిన్నఁగా లోపలకుఁ బోలేదు. భోజనానంతరము, భోజనాలయింటిలోనే నాకు పక్క వేయవలసి యుండుటవలన, ఎంగిలియెత్తి పక్క వేయువఱకును మరల నప్పుడు పెద్దలతో సంభాషణము నెదుర్కొననొల్లక వీధిలోఁ దిరుగుచుంటిని. "అబ్బాయీ! వచ్చి పరుండు" మన్నమాట వినఁబడగానే వెళ్లి పరుంటినిగాని గడపలో అడుగు చప్పుడయినప్పుడెల్లను నిల్వోపమితో ఆవంకఁ దిరిగి చూచుచుంటిని. మఱి పదినిమిషములకు— నాకవి గడియలవలెఁ దోఁచెను— నాభార్య లోపలకువచ్చి మంచముప్రక్కను నిలువఁబడెను.

* * * *

అన్యోన్యానురాగముగల చిర ప్రోషిత దంపతుల పునస్సమాగమము వారికెట్టి యానందమును బుట్టించునో యది యనుభవైక వేద్యముగాని మాటలకు లోఁబడదు గదా? కాని నాకీయానందము కొన్నిదినములయినను నిరంతరాయముగా ననుభవింప వల్లలేకపోయెను. మఱునాఁటి ప్రాతఃకాలమునకు తక్కినవారందఱును నాయెడఁ గలకఁదేరిన మనస్సులుగలవారయిరిగాని మామగారికిమాత్రము మునుపటి సంతుష్టి మరల వచ్చినట్టుగాని యెప్పటికయినను వచ్చునట్టుగాని కనఁబడలేదు. ఇది నా మనస్సును మిక్కిలి యొఱియఁజేసెను. పుత్త్రిప్రాయముగా నన్నాదరించుచుండిన మేనమామయు
యనయొక్క సంతుష్టదృష్టికి దూరమగుట తనంతనే చాలినంత
చింత నధికముచేయఁదగిన కారణము మఱియొకటియుఁగలిగెను.
కిఁ బుత్త్రిసంతానములేదు. ఆయనకూతుల నిద్దఱను మిక్కిలి
డెను. మొదటనుండియు ఆయన తన యాస్తిని, నేను మేనల్లుఁ
న, మా దంపతులకు రెండువంతు లీయవలయుననియుఁ, జిన్న
ననియు, సమస్తమునకు నన్నే పుత్త్రినిగా భావింపవలయు
ండెను. కాని నాఁటనుండియు ఆతలంపునకుఁ గొంత
నఁబడెను. ఆయనకు ప్రేమ లేకపోలేదు. అది కోప
న్నెన్నటికిని బాగుపడనీయనంత సంపూర్ణముగాఁ

జరయతాగుణము నన్నాశ్రయించియుండెనని ఆయన నిశ్చయముగాఁ దలఁచెను. ఆయన కట్టి యభిప్రాయము కలిగెనని నేనును దెలిసికొంటినిగాని దానిని బోగొట్టుటకు నా పాడిమాటలు రవ్వంతయయినను సఫలములు కావయ్యెను. సరిగదా, క్రమక్రమముగా ఆయనకా యభిప్రాయము మఱింత దృఢపడినట్టు కనఁబడెను. తుదకొకనాఁటి రాత్రి యాయన, భార్యతో మాటాడుచు, ‘ఓసీ! భాస్కరుఁడు మొదట మనకుఁ గలిగించిన యాశల నన్నిటిని ఇటీవల తన ప్రవర్తనమువలన మరలఁ జెడఁగొట్టినాఁడు. వాఁడు తాను సుఖపడనేరనివాఁడును ఇతరులను సుఖపెట్టలేనివాఁడును అని నాకు నిశ్చయముగాఁ దోఁచుచున్నది. సద్గుణములు వానియందు లేకపోలేదు. కాని యెంత ముఖ్యమయినపని యయినను ‘రేపు, రేపని తుదకు సమయము దాటిపోవువఱకును చేయక నిల్పియుంచెడి దురభ్యాసము గట్టిగా వేళ్ళు పాఱి సర్వాతిశాయియయి. వానియందు వ్యాపించి తక్కిన గుణములను దలయెత్తకుండ నణఁచివేయుచున్నది. వీఁడు మనకుఁ బుత్త్రప్రాయుఁడయి మన సంరక్షణము చేయునన్న యాశ యిఁక మనము విడువవలసినదే. ఇప్పుడు మనము తగినపిల్లనిఁ జూచుకొని పుత్త్రస్వీకారము చేసికొనుట మంచిదని తోఁచుచున్నది.’ అను నర్థమిచ్చెడి మాటలనఁగా అవి నేనాకస్మికముగా ఆచేరువనుండుట సంభవించినందున నాచెవినిబడెను. నాలుగు పంక్తుల జాబొకటి వ్రాయుటకు అశ్రద్ధచేసినందువలనఁగదా యింత ముప్పువచ్చెనని అప్పుడు నేనుపడిన ఖేదమునకు మేర లేదు.

ఆయన కొకనాఁటికొకనాఁడు నాయందు విముఖతయే హెచ్చుచుండెను గాని నేను మాటలవలనను చర్యలవలనను ఎంతప్రయత్నము చేసినను ఆయన యభిప్రాయము మాఱదయ్యెను. అయినను నేనుమాత్రము విసిగి పరాఙ్ముఁడనయి యూరకుండక ఆయనకు మరల నాయందు సదభిప్రాయము కలిగించుటకు శక్తికొలఁదిని సర్వప్రయత్నములును జేయుచునేయుంటిని. ఆయన మనస్సు లేశమును జలింపలేదు. అయినను నా ప్రయత్నములు మఱియొకచోటఁ గొంత పనిచేసెను. అత్తగారు ఒకమాసము నాఁటికి సంపూర్ణముగా నా పక్షమున నిల్చెను. నా విషయమున నట్టి దురభిప్రాయమును మామగారు తొందరపడి యేర్పఱుచుకొనెనుగాని అది న్యాయమయినది కాదని ఆమె మరలింపఁ జూచెను. ‘ఓసీ! నీవు వేయిచెప్పు, లక్షచెప్పు. భాస్కరుఁడు తన దురభ్యాసమువల్ల తాను సుఖపడలేఁడు. ఇతరులను సుఖపెట్టలేఁడు. అని ఆయన యెప్పుడును ఒక్కటియే యుత్తరమిచ్చుచుండెను. అయినను అత్తగారుమాత్రము ఆ ప్రస్తావము వచ్చినప్పుడెల్లను నాకనుకూలములయిన మాటలే యాడుచుండెను. ఆమె మాటలు విని విని తుదకొకనాఁడు, ‘భాస్కరునివిషయమున నా యభిప్రాయమును మార్చుకొనుటకు

పనిలేదుగాని, పెంపకను నీకిష్టముకానియెడ నేనేమియుఁజేయలేను. బిడ్డను పెంచవలసిన భారము నీపయినిగదా యుండును.' అనెను. అప్పటితో పెంపకపు భయము పోయెను. నేను యింటికివెళ్లితిని. నా రీవావృత్తాంతమున నొక్కపత్రమయినను వ్రాసియుండలేదని మీరే యూహింపవచ్చును. మనస్సితరచింతలలో మునఁగియున్నప్పుడు గ్రంథరచనమెట్లుసాగును.

నేనింటికి వచ్చునప్పటికి నాన్నగారు విజయనగరమునుండి యప్పుడే వచ్చిన జాబును చదువుకొని నామీఁద విసరిపడవేసెను. అందు, వేంకటపతిరాజుగారు వ్రాసిన రీవావృత్తాంతమును శ్రీ మహారాజులుంగారు చిత్తగించి మెచ్చి యాయనకుఁ దమ సంస్థానమున కార్యనిర్వాహకపదమును దయచేసిరి, యని యుండెను. అదిచూడఁగానే నాగుండె జల్లుమనెను. మొగమెత్తి నాన్నగారివైపు చూడఁజాలనయితిని. నాఁడు మొదలు నాన్నగారు నాతోనేకాక యెవ్వరితోను ఆయన వాడుకప్రకారముగా సోల్లాసముగా మాటలాడలేదు. ఆయనకు కుదుర్పరాని మనోవ్యాధిపట్టుకొని గట్టిగాఁ బీడింపసాగెను. శరీరమును క్రమక్రమముగా నస్వస్థముకా నారంభించెను. ఇంతలో మునసబుకోర్టు రాయవరమునుండి యెలమంచిలికి మార్చిరి. అక్కడి నీరును గాలియు ఆయనకుఁ బడనందున ఆయన శరీరస్థితి మఱింతచెడెను. ఆయన కోర్టుపని తిన్నఁగాఁ జూడలేక నాకు అది క్రమక్రమముగా నేర్పి ముఖ్యాతికపని నాచేతనే చేయించుచుండెను.

ఇట్లు ప్లీడరువద్ద సామాన్యలేఖకుఁడు చేయఁదగినపని చేయుచు అనామకుఁడుగాఁబడియుండుట నాకెంతమాత్రమును దగిన యుద్యోగము కాదని తలఁచుగాఁ దోఁచుచువచ్చెను. దీనికిఁదోడు నన్ను మునసబుగారి దయకుఁ బాత్రునిజేయవలయునని తలఁచి నాన్నగారు నన్ను దినదినమును వారి దర్శనమునకుఁ గొనిపోవుచుండెను. అక్కడ మునసబుగారి మదాంధతయు, ప్లీడర్లు, గుమాస్తాలు, మొదలగువారి మాటలయందును చేఁతలయందును గనఁబడెడి పరమనైచ్యమును జూడఁగా నాకు వెఱ్ఱియెత్తినట్లగుచుండెను. ఇట్లు దినదినము ఈ నాటకమునందు ఒల్లని సామాజికుఁడనగుచుండిన నన్నొకనాఁడు, అంతవఱకు నెన్నఁడును నాపయికి దృష్టిప్రసారమేఁ జేయని మునసబుగారు కటాక్షపూర్వకముగా, నాఁటనుండి నిత్యమును సాయంప్రాతఃకాలములయందు 'దమపిల్లలకు ఇంగ్లీషును హిందుస్థానియు నేర్పుమ' ని గడ్డముదువ్వుకొనుచు గంభీరస్వరముతో తిన్నఁగారాని హిందుస్థానితో నాజ్ఞాపించెను. అంతకు మునుపే రవిలిమండుచుండిన నాకోపాగ్నికిది యాజ్యధారయయ్యెను. నాముఖముగిసిన కందగడ్డవలె నెఱ్ఱఁబడెను. దేహమునిండఁ జెమటపట్టెను. నోటమాటరాలేదు. నాన్నగారు వెంటనే చిత్తము. అలాగే చేయును' నియుత్తరము చెప్పి నన్నురక్షించెను. ఈ నా స్థితియంతయు

నాకతి దుస్సహమైయుండెను. ఏ మహారాజులుంగారి సభయందో ఆస్థానకవినో మంత్రినో అయియుందునని ఆశపడిన నేను ఒక దూదేకుల సాహెబుపిల్లల కింటివద్ద మొదటిపాఠపుస్తకములు నేర్పుచుండుట కెట్లు సహింతును? అయినను, నాన్నగారి మనోవ్యాధికిని కొంతవఱకు శరీరవ్యాధికిని నేనేకారణమని తెలిసినవాఁడనగుటవలన ఆయన మనస్సునకు మఱింతవేదన కలిగింప నొల్లనివాఁడనయి ఎంతటి యవజ్ఞకైనను సహించితిని.

నా దుర్దశకు మనస్సునమాత్రము దుఃఖపడుచు ప్రతిదినమును నావెట్టికొలువు జేసు కొలుచుకొని వచ్చుచుంటిని. నాన్నగారికి నానాఁటికి జబ్బు హెచ్చుచుండెను. ఎట్టి మందు మ్రింగినను ఎంతకఠినపథ్యముచేసినను తగ్గుట కనఁబడలేదు. ఇందువలన నాన్నగారు కాకితములమీఁద సంతకములుచేయుటకును బల్లకిలోఁ గూర్చుండి కోర్టుకు వచ్చి అక్కడ పేరునకుమాత్రము గూర్చుండుటకును శక్తి కలిగియుండెను. మునసబుగారు మాయందు దయచేసి కోర్టులో నాన్నగారు చెప్పవలసిన మాటలు నేను చెప్పుచుండుట కంగీకరించెను. తఱచుగా, కోర్టులో దాఖలుచేయవలసిన కాకితములు పని తొందరచేత 'ఓపు' దాఖలుచేయవచ్చునని మఱునాఁటికి నిలిపియుంచఁ జూచుచుంటినిగాని నాన్నగారివిషయమునమాత్రము దయమాలి నన్నెంతశ్రమకయినను పాలుపఱిచి యేనాఁటిపని ఆనాఁడే చేయించుచువచ్చెను. అంతకుమును పెన్నఁడును శ్రద్ధగలిగి యేకదీక్షతోఁ బనిచేయుట కలవాటులేనివాఁడ నగుటచేత నిట్టిబ్రతుకు నాకు దుస్సహముగాఁ గనఁబడుచువచ్చెను. కాని దినదినమును వృద్ధియగుచున్న వ్యాధిచేతఁ బీడింపఁబడుచుండిన నాన్నగారి ముఖముచూడఁగానే నాకెంతకష్టమయినను ఆయన మాటచొప్పునఁ జేయవలయుననియే బుద్ధిపుట్టుచువచ్చెను.

ఈ నాపూనికి నాప్రయత్నమువలనఁ గలిగినదికాకున్నను దానిపని యదిచేసెను. కొన్నిదినములలో నాకు ప్లీడరుపని బహుభాగము తెలిసెను. అప్పటప్పటికిఁ బ్రస్తుతములయిన రాజశాసనములును ధర్మశాస్త్రములును కోర్టులోఁ జూపవలసివచ్చుచుండుటవలన వాదమందు ప్రాగల్భ్యము కనఁబఱుపవలయునన్న యాశతోఁ దీరుబడియయినప్పుడెల్లను ఆ పుస్తకములను జదువుచు సాధారణుఁడయిన ప్లీడరుకుఁ జాలినంతవఱకవి నేర్చితిని. మొత్తముమీఁద నాపని నాన్నగారికిని మునసబుగారికినిగూడ తృప్తికరముగానుండుచువచ్చెను.

ఇంతట నాకొక యవితర్కితలాభము కలిగెను. అప్పటి మా మునసబుగారు దూదేకుల కులమువారు. ఆయనతండ్రి యొక క్రీస్తుమతబోధకుఁడయిన యాంగ్లేయుని యొద్ద గుఱ్ఱమును గాయుచుండెడివాఁడు. ఆయాంగ్లేయునికొడుకు మొదట సీమలో

తవి నెంబెడు సివిలు సర్వీసుపరీక్షయందు దేరి యీదేశమునకువచ్చి కొన్నిసంవత్సరములలో జిల్లాజడ్జియయ్యెను. అప్పటికి మా మునసబుగారు పూర్వోక్త మతబోధకుని దయవలన ఇంగ్లీషు నేర్చుకొని సామాన్యపరీక్షయందు దేరియుండెను. అంతట దయాళువయిన యీ మతబోధకుఁడు తన కొడుకుతోఁ జెప్పి కన్నంసాహెబుకు- ఇది మా మునసబు పేరు- జిల్లాకోర్టులో నొకపని యిప్పించెను. కన్నంసాహెబును శ్రద్ధచేసి ఆదినములలో మునసబగుటకుఁ గావలసిన పరీక్షయందుఁ దేరెను. అప్పటి కాతనికి పనియిచ్చినదొర చెన్నపురిహైకోర్టులో జడ్జియయ్యెను. కాఁబట్టి కన్నంసాహెబు వెంటనే మునసబయ్యెను. కాని మునసబయినప్పటినుండియు ఆయనకు సయ్యదు కులమువాఁ డనిపించుకొనవలయునని కోరికగలిగెను. అంతకుమునుపు గడ్డముగొరిగించుకొనుచుండినను తరువాత గడముపెంచెను. అంతకుమునుపు పంచెలుకట్టుకొనుచుండినను తరువాత ఇజారులు తొడుగనారంభించెను. హిందుస్థానిమాటలాడుటయుఁ గొంచెము నేర్చెను. తన్నుపట్టి కన్నంసాహెబుగారని పిలిచినవారికంటె సయదు కన్నాసాహెబుగారని పిలిచినవారు ఆయనకు ఇష్టతరులయి యుంచుండిరి. ఆయనయొక్క యీ దౌర్బల్యమువలన లాభము పొందఁదలఁచి కొందఱు ఆయనకు ప్రియమగునట్టుపిలుచుచు ఆయన ఉత్తమకులమందుఁ బుట్టిన మహమ్మదీయుఁడను నభిప్రాయమిచ్చినట్లు మాటలాడుచు ఆయనదయను సంపాదించిరి. మునసబుగారిదయ తమమీఁద జాలినంతవఱకు స్థిరపడిన తరువాత వారు తమకుఁ బ్లీడరుపట్టాలను ఇప్పించినయెడల వారికుటుంబముల నన్నిటిని పోషించిన మహాపుణ్యము లభించుననియు ఆయనకీర్తి ఆచంద్రతారకముగా నుండుననియు నైపుణ్యముతో దైన్యము తోఁచునట్లు మొఱ్ఱపెట్టిరి. మునసబుగారును మిక్కిలి యాశ్రితవాత్సల్యముగలవాఁ డగుటవలన వారికోరిక చెల్లించెదనని సెలవిచ్చెను. ఆయన చిరకాలమునుండి దేవప్రీతిగా మసీదొకటి మహమ్మదీయుల దేవారాధనముకొఱకుఁ గట్టింపవలయునని యెంచియుండెను. కాని అది ద్రవ్యసాధ్యమగుటవలన నప్పటివఱకును నెఱవేఱదయ్యెను. ఆయన బుద్ధిమంతుఁడుగనుక ఇప్పుడు ఆశ్రితపోషణమును ఆశ్రయ తోషణమును ఒక్కకార్యముతోనే సాధించి ఒక సంస్కృతకవి చెప్పినట్లు ఒకపనినే రెండుప్రయోజనములను నెఱవేఱుచుదానినిగాఁ జేయఁ బ్రయత్నించెను. మసీదుకొఱకు చందాజాబితా నొకదానిని బెట్టి క్రొత్తగా ప్లీడరుపట్టాలను గోరినవారియొద్దకుఁబంపెను. వారందఱు హిందువులే యయినను తలకొక రెండేసివందలచొప్పున పఁదొమ్మండ్రు చందా వేసిరి. నాన్నగారు నా పేరున కెదురుగా నాలుగువందలువేసెను. అంతకుమునుపే నాన్నగారి ప్రియవచనములచేతను నా సేవచేతను సంప్రీతుఁడయిన ఆయన కీ యినుమడిచందా మాకుటుంబమంతకు మఱింత యాదరముకలుగునట్లుచేసెను.

324 (సశేషము) బులుసు-పాపయ్యశాస్త్రి.

రామచంద్రవిజయము. (౨౮౫-పుట శేషము)

రాజగోపాల మామాటలనమ్మి, వెంకటరత్నమునందు నిందారోపణ చేసినందు లకు నొచ్చుకొనుచు, రాత్రినంతయుఁ గడపెనుగాని, యాపని చేసినవాఁడు మన వెంకట రత్నమే తప్ప మఱొకరుకారు. గోపాలముంగరమును మీఁదుకట్టి జ్యోతిష్కులు వచ్చి నప్పుడెల్ల రామచంద్రుని నక్షత్రమును జెప్పి యతనికాదినములయందు మారకమున్న దేమోయని యడుగుచు, నిది నీచమిది ఘనమని యెంచక సమస్తవిధములయిన యుప చారములంగూడఁ జేయుచుండెను. అహహా! స్నేహమెట్టిదో యూచింపుఁడు. ఇది జరగిన నాలుగుదినములకు రామచంద్రుని పినతండ్రి జగన్నాథ మమలాపురమున కేదో పనిమీఁదవచ్చి వెంకటరత్నముతో మాటలాడుచు, తన యన్నకుమారుఁడు శరభరాజు గారియింట నున్నాఁడనియు, ప్రాణముమీఁదికివచ్చినదనియు విని యిట్లనియెను. "వెంకటరత్నముగారూ! వాఁడు మా యన్నకొడుకని చెప్పుకొనుటకు సిగ్గుగానున్నది. నియోగులయింటఁబుట్టి సాటివారియింట పొట్టకూటికుండి మా కవమానముఁ దెచ్చి నాఁడు. వీఁడు పుట్టకపోయినను బ్రతికిపోదుము." అనిచెప్పి వెళ్లిపోవుచుండగా వెంకటరత్న మతఁడుకూడ రామచంద్రుని ప్రవర్తనాదులలో తన యభిప్రాయముతో నేకీభవించినందులకు సంతసించుచు "మీ పిల్లవానికి జబ్బుగానున్నది. చూచిపొండి" అనిచెప్పెను. జగన్నాథము గారామాటవిని "వానికేమి భయములేదు. వాఁడు మన వంటివారి నెందరినో కడతేర్చిగాని పోఁడు" అనిచెప్పి పశువులసాలలోనికిఁ బోయి రామచంద్రునియెదుట నిలిచెను. అతనిని చూడఁగానే రామచంద్రుఁడు కన్నులనుండి గిఱ్ఱున నీళ్లుతిరుగ, మాటరాక, ప్రక్కమీఁద పినతండ్రినికూర్చుండుమనిసంజ్ఞఁజేసియతఁడు కూర్చున్నపిమ్మట నాతని మెడమీఁద చేతులువేసికొని కౌగిలించుకొనియిట్లనియెను.

రామ—"బాబూ! వచ్చినావా? నిన్నుచూడఁగనే మా బాబయ్యను మాయమ్మను చూచినట్లు పంచప్రాణములు లేచివచ్చినవి. నాకు రోగము కుదిరినదాక నాలుగు దినములు నీవిక్కడనుండుము. నిన్నుచూడఁగనే నా రోగము సగము కుదిరినది" అని చెప్పిన రామచంద్రునిమాట లతని రాతిగుండెను భేదింపలేకున్నను సమీపముననున్న వారందఱికి జాలినిఁబుట్టించెను. అంతట జగన్నాథమిట్లు చెప్పెను.

జగ—"నాకుండుటకు తీరుబడిలేదు. ఇంకొకమాటు వచ్చియుండెదను. నీకు వారే తల్లి, తండ్రి, నేను పోవుచున్నాను" అనిచెప్పి వెళ్లిపోయెను. రోగము కొంచెము తిరుగు మొగమునకు రాఁగానే శరభరాజుగారు రామచంద్రుని మంచమును లోపలఁ బెట్టించిరి. రామచంద్రునకు క్రమక్రమముగా నన్నియు హితమై, నల్లరక్తముపట్టి బలము చేరనారంభించెను. అతఁడు పూర్ణదార్ఢ్యవంతుఁ డగునప్పటికి రెండుమాసములయ్యెను. ఆరోగ్యస్నానముఁ జేసినతరువాత రామచంద్రుఁడు యథాప్రకారముగా పాఠశాలకుఁ

బోయి చదువుకొన నారంభించెను. ఇప్పటికి లక్ష్మీసహస్రమును, నైషధమును, ముగించి యలంకారశాస్త్రముఁ జదువఁదలంచి కువలయానంద మారంభించెను. కావ్యములయందే గాక వేదమునందుకూడ పరిశ్రమఁ జేయఁదలంచి విశ్వనాథశాస్త్రిలవారు చతుర్వేదవేత్తలు గనుక రామచంద్రుఁడాయనదగ్గఱ నమక చమకము లారంభించెను. ఈసంగతి వెంకటరత్నమునకుఁ దెలిసి యొకనాఁడు ప్రసంగవశమున నతఁడీప్రకారముగా మాటలాడనారంభించెను.

వెంక— ఏమోయి! నీవుకూడ నమకచమకములు చెప్పుకొనుచున్నావా యేమి?

రామ— ఆ. మొన్న విదియనాఁ డారంభముఁ జేసినాను.

వెంక— సరిసరి. బాగుగా చేసినావు. కొంచెము పెద్దవాఁడ్రమున్నాముగదా, మాతో నాలోచన చేయఁగూడదా? మనకేమిటి వేదమేమిటి? అది బ్రాహ్మణులకుఁ జెల్లినది. మన నియోగులకుఁ దగదు.

రామ— నియోగులుమాత్రము బ్రాహ్మణులుగారా? మనము వేదములు చదువుకొనఁగూడదని యెక్కడనున్నది? అందఱము బ్రాహ్మణులమే.

వెంక— నీకు తెలియను తెలియదు. ఒకరుచెప్పినది విననువినవు. పొత్తరలు పట్టి సంభావనకు వెళ్ళువారు బ్రాహ్మణులు— మనము కరణాలము, బ్రాహ్మణులమగుదుమా? కుఱ్ఱవాఁడవు. నీవిటువంటి తెలివి తక్కువమాట లాడఁబోకు. మనవాండ్రు విన్న తప్పుపట్టుకొందురు.

రామ—నియోగులకు వైదికులకు వేదోక్తకర్మ సమానమేగదా? ఆచారభేదము లేగాని శాస్త్రభేదమేమున్నది?

వెంక— మీసములఁ బెంచుకొని లౌక్య వ్యవహారములు చేయుచు, వ్రాతకోతలు చేతనైనవారు నియోగులు. మనకేమి మహారాజులము. మనయిండ్లలో పురోహితులుగా నుండి ప్రొద్దున స్నానముఁజేసి బిళ్ళగోచులను పెట్టుకొనవలసినవాండ్రును, నిత్యకర్మలు చేయవలసినవాండ్రును బ్రాహ్మణులు. వారి మంత్రములు మనము నేర్చుకొనఁగూడదు. ఇంతేగాక నియోగులకు స్వరమురాదు. అపస్వరము నెత్తి నణచును.

రామ— వైదికులనియా బ్రాహ్మణులకర్థము? వేదమును జదువుకొన్నమాత్రముచేత మన నియోగమునకు భంగములేదు. మీసము లెవ్వరును బెంచఁగూడదు. మనము పెంచవచ్చునని ధర్మశాస్త్రములో లేదు.

వెంక— నీదగ్గర నేనీసంగతిఁ జెప్పినపక్షమున నీవునమ్మవు. నీవు మనవాళ్ళ సంప్రదాయములు తెలియవు. మఱి యెవరినైన నడుగు. తద్దినపుమంత్రములు చదువుకోవలెనని దిక్కుమాలినబుద్ధి పుట్టినదేమి? ఇంక దేవతార్చన మంత్రములుకూడ

నేర్చుకో. మనచేతికిందబ్రతుకు వైదికులకును, మనకును సాపత్యమా? నీయిష్టము వింటేవిను; లేకపోయినమాను. నీక్షేమముకొఱకే చెప్పినాను.

అని బ్రాహ్మణులకర్థము వేదాది విద్యాభ్యాసము చేయువారనియు, నియోగులను బ్రాహ్మణులనఁగూడదనియు, మూర్ఖమైన యభిప్రాయముతోనున్న వెంకటరత్నము యొక్క మనసునకు వాదమూలమున యథార్థస్థితి తెలుపవలెనని రామచంద్రుఁడు ప్రయత్నము చేసినాఁడు, గాని, బుద్ధిహీనులలో చక్రవర్తియగు వెంకటరత్నము ముందట నితని వాదము పనికిరాదయ్యెను. ఇప్పటికిని ననేక నియోగులు తమ్మెవ్వరైన బ్రాహ్మణులన్నప్పుడు, కరణము లననందులకు కోపించి యది నిందాస్పదమని యెంచి, వారితో కయ్యమునకు డీకొందురు. అంతేగాక యాచారసంపత్తిలేని, నియోగుల విషయమై మాటలాడుచు, వైదికులు "వారికేమి నియోగప్రభువులు? ఈ మంత్రములు వారికెందుకు" అని చెప్పుచుందురు. సాహిత్యమునకుఁ దోడు సంగీతమును, వానికిఁ దోడువేదమును, నాతఁడు నేర్చుకొనుచుండెను. ఇట్లుండఁ గొన్నాళ్ళకు శరభరాజు గారి రెండవకుమారుఁడగు నరసింహమునకు నక్షరాభ్యాసముఁజేసి చదువవేసిరి. ఆ దినమున గ్రామమునందందఱిని భోజనమునకు పిలిచిరి. ఆ దినమున వెంకటరత్నము గారి సొంతమేళమే యక్కడ గానవినోదమును జరిగించినది; గనుక నాయన యానందము మితము నెఱుఁగకుండెను. అక్షరాభ్యాసమైనవెనుక నాగ్రామమందున్న తెనుగుబడి కతనినిఁ బంపి యలవాటయినదాక పిల్లవానితోఁగూడ రామచంద్రుని వెళ్లుమని శరభరాజుగారు పంపుచువచ్చిరి. ఆ గ్రామమునందదితప్ప వేఱు పాఠశాలలు లేవు. రమారమి డెబ్బదిసంవత్సరముల వయస్సుగల యాబడిపంతులు, పూర్వకాలము పెద్దాపురపు సత్రమునందు పద్దులువ్రాయుటకుగుదిరి, యక్కడ దొంగలెక్కలువ్రాసినందులకు తఱుమబడి, పిమ్మట ముక్తేశ్వర గ్రామమునం దొకరియింట దేవతార్చన బ్రాహ్మణుడుగాఁబ్రవేశించి, అక్కడయొకముండను చుకొన్నందులకై వారుపొమ్మనగా పిమ్మట పలివెలగ్రామమువెళ్లి యక్కడ జనులకుపకారముఁజేయుటకు వైద్యము నారంభించెను. ఆయూరిప్రజలట్టి మహానుభావుడు వైద్యము చేయుచుండగా నది విని యోగపఱచుకొనజాలక యెవరు నతనియొద్దమందు పుచ్చుకొననందున వారందఱిమీఁద కోపము వచ్చి చెప్పకుండగ నాగ్రామమువదలి యమలాపురమువచ్చి వృత్తులన్నిటిలో సౌఖ్యకరమైనది యుపాధ్యాయత్వమేయని బాలురను బాగుచేయుటకతఁడు, బడియొకటి పెట్టెను. అమలాపురమందాబడి కరణముగారి వీధియరుగులమీద నుంచబడెను. బడి స్థాపించబడినపు డందుజేరినవారు మఱిసంవత్సరమునకుగూడ నాపుస్తకమునే చదువుచుండిరి. చదువుచెప్పెడు దినములు తక్కువయు, సెలవుదినము లెక్కువగనుండెను.

పిల్లలాటవిడుపు డబ్బు లెన్నిపర్యాయములు తెత్తురో యన్ని సెలవులుండును గనుక. సెలవుల నిర్ణయము డబ్బులబట్టిగాని పండుగులనుఁబట్టిగాదు. రామచంద్రుఁ డొకనాడు నరసింహమును దీసికొని బడికిపోయెను. ఆ పాఠశాల యమలోకమును, చదువవచ్చిన బాలురు నరకమనుభవింపవచ్చిన పాపకర్ములును, పంతులొక యమధర్మరాజుగా నుండెను. రామచంద్రుఁడు నరసింహమును దీసికొనివెళ్లి కూర్చుండగానే కొందఱు బాలురు వీపులమీఁద చదరలువేసికొని, కర్ర పలకలను, జొన్నకలములను, తాటి యాకు పుస్తకములను, గంటములను, బట్టుకొని, కొందఱు గోణములను గట్టుకొనియు, కొందఱు లాగుల దొడుగుకొనియు, కొందఱుమీఁద రుమాళ్ళు వేసికొనియు బడికివచ్చి చదరలు క్రిందపఱుచుకొని కూర్చుండిరి. ఏడెనిమిది చింతబరికెలను రెండుప్రక్కలఁ బెట్టుకొని, యొక సన్నని బొబ్బిలి పొడుముకాయ నెడమచేతనుంచుకొని, వార్ధికదశ చేత రక్తమాంసహీనమగు తనశరీర మెముకలపోగువలె చూచినవారికి భయము కలుగ జేయుచుండ, కేక నేదైన విన్నపుడులికిపడి లేచుచు పంతులొక స్తంభమునకు జేర్లబడి యొక చిరుగు గోనుగుడ్డమీఁద కూర్చుని, కునికిపాట్లబడుచుండెను. కొందఱు నేలమీఁద త్రవ్విన గుంట ఓనమాలను దిద్దుచుండిరి. పంతులు బాలరామాయణమునందొక శ్లోకమును చెప్పగా నది బాలురకు నోటబట్టనందున మహాకోపమువచ్చి యతడు శ్లోకములో నున్న యక్షరమునకొకదెబ్బచొప్పున కొట్టి పిల్లల వీపుమీద చింతాకంతయెడమయినను లేకుండ దెబ్బలతోనింపి, దానితో తృప్తిబొందక కొందఱిని గోడకుర్చీలువేయించి మరికొందఱాటవిడుపులు డబ్బులు తేనందుకు మొట్టికాయలతోను, చెంపకాయలతోను, తొడపాశములతోను, వారిని చేతనైనంత శిక్షజేసి, చెయ్యి నొప్పిపెట్టినతరువాత నెండలో నిలువఁబెట్టి, కొంతసేపు కొందఱిని నూరుగుంజీలుదీయించి విసికి యూరకుండెను. ఇంతలో నొక పెద్దధ్వని వారందఱకు వినఁబడెను. అపుడు నలుగురుపిల్లలొకపిల్లవానిని కాళ్లిద్దరును చేతులిద్దరునుపట్టి తీసికొనివచ్చుచుండిరి. ఆబాలుడు కాళ్లతో తన్నుచు, చేతులకందినవారిని రక్కుచు, నోటికి దొరికినవారిని కఱచుచు, మధ్యమధ్య "అమ్మో! నాయనో! చచ్చినానురో. వద్దురా" యని యొలుగెత్తియేడ్చుచు దండములు పెట్టుచు చూచినవారి కందఱకును మహా విస్మయమునుఁ గలిగించుచుండెను. అతడు బడికిరానందున పంతులవారు పంపిన పిల్లలతనిని మోసుకొని వచ్చుచుండిరి. గ్రామదేవతగుడికి తీసుకొనిపోబడు మేకపిల్లవలెనే యాబాలుడు యమకింకరులవంటి యా నలుగురు పిల్లలచేత పంతులవారియెదుట నిలువఁబెట్టఁబడఁగా నతడు కోదండము దీయించుమని యాజ్ఞాపించెను. వెంటనే యా నలుగురును యిదివఱకే యొకదూలమునకు వేయబడిన జన్నపనారత్రాడుదగ్గర కతనినిఁదీసుకొనిపోయి, నరహత్యఁజేసినవారిని

నురి స్తంభము నెక్కించునట్లు త్రాడునుపట్టుకొనునట్లుజేసి, క్రింద గంటములఁ బాతిపెట్టి తాటియాకుల మంటవేసి కాళ్ళు క్రిందపెట్టకుండజేసిరి. ఆలోపుగా పంతులవారు బెత్తమును పుచ్చుకుని చేయవలసిన పనినంతయుజేసి, నరసింహావతారమువలె శాంతినొందక, బడిలోనున్న బాలురనందఱిని, పక్షపాతములేకుండ చావఁగొట్టెను. అందులో నొక పిల్లవాఁడు "అయ్యా! నేనల్లరిజేయకుండఁ గూర్చున్నాను. నన్నెందుకు కొట్టినారండీ" యని యడుగగా పంతులు "వెధవా! ఆనక నీవుమాత్ర మల్లరిచేయవా? అప్పుడు నీకొఱకమింకొకపర్యాయము పనిచేయుపుకొని యెవరురాగలరు? అందుకని పనిలోపని యిప్పుడేగొట్టినాను" అని మఱలగొట్టెను. ఈచిత్రవధ జరుగుటచే బాలురందరొకమూ ఱింటిమీది పెంకులెగిరిపోవునట్లు గొల్లున గోలెత్తిరి. పెయ్యేల? దొంగతనములు మొదలయిన క్రూరకృత్యములునుజేయు మహాద్రోహులనుగూడ చరసాలకుపంపక యీబడికి పంపిన, నేరములను వారెన్నడును జేయరు. ఈబడికి వచ్చినతరువాత నేపిల్లవాఁడును పుస్తకము పట్టియెఱుగడుగనుక పంతులవారికావిధమైన పంచెలచాపెన్నడును జన్మమధ్యమున దొరకనేలేదు. ఈవిధముగానున్న యాపాఠశాల వైఖరినంతయుఁజూచి రామచంద్రుఁడాశ్చర్యమునొందెను. నరసింహమును నోటివెంట మాటలేక నిశ్చేష్టుడయ్యెను. కోదండమెక్కిన యాపిల్లవాఁడును, కొంతసేపటికి దేహముతెలియక క్రిందఁబడగా చవ్వన పంతులు చల్లనినీరుదెచ్చి మొగమునగొట్టి, చెవులుమూసి, మంచితీర్థము దాహమిచ్చి చావగొట్టి చెవులుమూసినను సామెతను సార్థకముజేసెను. తలిదండ్రులకీసంగతి తెలియనీయవద్దని పంతులవారధికారమంతయుమాని బాలుని బ్రతిమలాడ నారంభించిరి. ఆపిల్లవానిని శిక్షించునప్పటి కోపముకంటె వదిరెల్లెక్కువగానున్న యామునలి బ్రాహ్మణుని తొందర చూచితీరవలెను చెప్పనలవిగాదు. పంతులువారికి, పొగాకును, పండ్లును, మజ్జిగ దాహమునుఁ దెచ్చిపెట్టు బాలురందఱు దెబ్బలు తక్కువదినుచు, నాయన దయకు పాత్రులగుచుందురు. రామచంద్రుడింటికివెళ్ళినతరువాత మన నరసింహమును యీ పాఠశాలకంపుటవలన నుపయోగములేదని చెప్పెనుగాని శరభరాజుగారామాటను వినుపించుకొనలేదు. ఈ దారుణమైన శిక్షలఁజూచి నరసింహము, బడికి వెళ్లవలసినప్పుడు కడుపునొప్పివచ్చినదనిచెప్పి బడిమానుచు, నాలాగున జేయుటకు వీలులేనపుడు చద్దియన్నము తిని బడికిపోదునని చెప్పి యెక్కడికోపోయి, యీసంగతి తెలిసినపక్షమున తమవారు కోపింతురని యింటికిరాక, యన్నవస్త్రములులేక యెండలపాలై తిరుగుచు, తల్లిదండ్రులు వెదకునపు డేదొడ్డిలోనో తోటలోనో కనఁబడుచు, తనప్రాణమునకుగూడ భయముగల్గునేమోయనితలిదండ్రులకు దోచునట్లునడచుచుండెను. ఒకానొకదినమున రామచంద్రుఁడు పంతులవారితో నిట్లు ప్రశంసించెను.

రామ— అయ్యా! పంతులుగారు! మీరీలాగున కొట్టినపక్షమున పిల్లలురారండీ. పిల్లలమీద నింతకంటె కొంచెము దయగా నుండవలెను.

పంతు—నాకంటె పిల్లలమీఁద నింకా దయగా నెవ్వరుండగలరయ్యా? నేనెప్పుడైన కొంచెము బెత్తముతో బెదిరించి యొకముక్క చెపుతానుగాని కట్టిగాకొట్టను. అయినను "దండం దశగుణంభవేత్" అని శాస్త్రమున్నది. ఎంతకొడితే యంత మంచిది. దెబ్బ దేవేంద్రలోకము.

రామ—అంతచేటుకొట్టగూడదు. చక్కగాబోధించి పాఠములుచెప్పవలయును.

పంతు— ఏమిబోధించనండీ? ఉత్త బండముండాకొడుకులు. ఎన్నిపర్యాయములు చెప్పినా ముక్కరాదు. మాచిన్నతనములో మేము చదువుకొన్నసంగతులు మాకథలు విన్నపక్షమున మీరేమందురో. పంతులుగారుచెప్పిన గడగడవడికి లోపలకి పారిపోయేవారము. నేను కొట్టేదెబ్బలొకదెబ్బలా?

రామ— మా నరశింహమేమయిన చదువుచున్నాఁడా?

పంతు— నరసింహానకేమి? మహారాజు. అతనికి చదువెందుకు? పిల్లవాఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. ఆటవిడుపుడబ్బు లెప్పటి వప్పుడిచ్చివేయును. ఎన్నఁడు నాలస్యముచేయఁడు.

రామ— అతనికి నాలుగునెలలక్రిందట యక్షరాభ్యాసమయినదికదా? ఇప్పటికి ఓనమ లయినా రాలేదేమి?

పంతు—తొందరేమిటి? చదువురాకపోతే మిగిలిపోయినదేమిటి? అన్నమునకు లోపమా? వస్త్రమునకు లోపమా? ఎవ్వడో కూడుగుడ్డలేని నిర్భాగ్యునకుగాని హాయిగా జరుగువానికి చదువెందుకు?

రామ— చదువందఱికిని గావలయును. విద్యలేనివాడెంత ద్రవ్యవంతుడైనను గౌరవింపబడడు. విద్యవంటిదొకటిలేదు.

విద్యావిహీనులగు మూర్ఖులు విద్యాభ్యాసమువలని మహోపయోగముల నెఱుఁగక భాగ్యవంతులు చదువుకొన నక్కఱలేదనియు, నుద్యోగములఁ జేయదలచినవారే చదువుకొనవలెననియు జెప్పుచుందురు. ఆబడికిఁ బోవుటవలన నరసింహమున కభివృద్ధి గనఁబడనందున రామచంద్రుడింటియొద్దగూడ తగుశ్రద్ధతో పాఠములనుజెప్పుచుండెను.

అయిదవ ప్రకరణము.

ఈప్రకారముగ రామచంద్రుడు శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారునకు సహాధ్యాయుఁడై రెండవకుమారునకు గురువై యందఱకును తలలో నాలుకవలె మెలఁగుచుండెను. శరభరాజుగారి కుమార్తెయగు పార్వతికిప్పటికి తొమ్మిదిసంవత్సరములు దాటి పదియవయేఁడు ప్రవేశించెను. వివాహము చేయవలయునని శరభరాజుగారు సంబంధములనిమిత్తము వెదకుచుండిరిగాని తగినసంబంధము దొరకదయ్యెను. అదివఱకు వచ్చినసంబంధములలో పిల్లవానికి భూస్వాస్థ్యమును ద్రవ్యసంపత్తియు గలిగియున్నయెడల విద్యాగంధములేదు. విద్యగలవానికి ద్రవ్యములేదు. శరభరాజుగారి తల్లికి విద్యలేకపోయినను ద్రవ్యవంతున కీయవలెనని యున్నది. కృష్ణవేణమ్మకును విద్యాధనసంపత్తులు రెండునుగలవాఁడే కావలెననియున్నది. శరభరాజుగారి ఆలోచనయు రాజగోపాలముయొక్క ఆలోచనయు నీవిధముగాలేదు. ద్రవ్యవంతుడు కాకున్నను విద్యయు సౌందర్యమునుగలవాని కీయవలెనని వారికభిప్రాయమున్నట్లు వారప్పుడప్పుడు మాటాడుచున్న మాటలనుబట్టి కృష్ణవేణమ్మ తెలసికొనెను. రాజగోపాలము పాఠ
కింటియొద్దచదువుచెప్పుచుండుటచేత నానాటికి బాలిక చదువను ప్రాయమును
చంద్రునివలె వృద్ధిఁబొందుచున్నందున విద్యావిశారదుఁడగు వానికి
యావశ్యకమయ్యెను. ఇట్లుండ రామచంద్రుఁ డొకనాడు రాజ
సాయంకాలమున దేవాలయమునుండి యింటికి వచ్చుచుండగా
కనఁబడి రామచంద్రునిజూచి "నాయనా రామచంద్రుఁడవు నీవేన

రామ— అవును నేనే: ఏమండీ! తమదేయూరు?

బ్రాహ్మ— మాది రాజవోలు: మీరింకా యిక్కడనేయున్నారా?

రామ— (భయముతో) అలాగనుచున్నారేమి? రాజవోలులో మా మ. పిల్లలు బాగున్నారా?

బ్రాహ్మ— ఇంకా నీకు తెలియలేదా? మీ మేనమామగారు మొన్నరాత్రి తెల్లవారుజామున లోకాంతరగతులయినారు. ఆ దుఃఖము పట్టజాలక మీ మేనత్తకూడా నూతిలో దిగినదికాని వెంటనే దగ్గఱనున్నవారు దిగి యామెను తీసినారు. ఆకస్మికమరణమగుటచేత నెక్కడ నేమేమి యాస్తియున్నదో చెప్పలేదు. మరిడి జాడ్యము వచ్చిపోయెను.

రాజ— అయ్యో! మేనమామగారే మొన్నమధ్యాహ్నము రాజవోలునుండి వచ్చినరాజు మీ మామను జూచివచ్చినానని చెప్పలేదటోయి రామచంద్రుడు!

బ్రాహ్మ— రాత్రి పాముకరచి చచ్చిపోయినాడు. అన్నట్లు మఱచిపోయినాను మరిడిజాడ్యము వచ్చినదండో.

రామచంద్రు డామాట వినగానే నేల చదికిలఁబడి మాటరాక చెప్పరాని దుఃఖముతో వాపోవుచుండెను.

రాజ— తమపేరేమండీ? మీకాపురం రాజవోలేనా?

బ్రాహ్మ— నాపేరు కజ్జా రామయ్య. ఇందులో మీకనుమానమెందుకు? మాది రాజవోలే కాపురము. నేను దహనమైనదాకా దగ్గరనుండి వచ్చినాను. నేను ముక్తేశ్వర మీరాత్రి వెళ్లవలెను. అనిచెప్పి వెంటనే వెళ్లిపోయెను.

నడుచుటకైన సత్త్వములేకయున్న రామచంద్రుని చేయిపట్టుకుని మధ్యమధ్య నూరడించుచు రాజగోపాలమింటికి తీసికొనిపోయి తలిదండ్రులకావార్తనెఱింగించెను. వారందఱుగూడ రామచంద్రుని స్థితికి విచారించిరి. రామచంద్రుఁడు సావడిమీఁద బోరగిలపడుకొని కంటికి కేలకు నేకధారగా నేడ్చుచు మధ్యమధ్య మేనమామ గుణములను రాజగోపాలమునకును శరభరాజుగారికి నీప్రకారముగా చెప్పుచువచ్చెను. అయ్యా! నా చిన్నతనమునందే మాతండ్రి చనిపోయెను ఆయన పోయినతరువాత మా పినతండ్రి ...వదాస్తిని తన స్వాధీనముచేసికొని యింటికి తాళమువేసి మాతల్లిని నన్ను లేవ ...సినండియు మా మేనమామ తన కుమారునివలెనే నన్నాదరించుచు రక్షించెను. ఆయన నేనడిగినదెల్లయిచ్చి మాతండ్రిపోయిన లోపము మాతల్లి యింతలో చనిపోయినది. మంచివాఁడగుటచే మామామకు ...చ్చినందున నాయనకు భారము కలుగజేయగూడదని నేనిటువచ్చి ...ప్పుడీలాగున నేయున్నది. తల్లిని తండ్రిని చిన్నతనమునందే దిగమ్రింగి ...క్షేమముకోరు బంధువుడు మా మేనమామ యొక్కఁడే యనుకొన్నాను. ...కుఁగూడ ఋణము నేటితో దీరిపోయినది. అనిచెప్పి యేడ్చుచుండగా రాజుగారు రామచంద్రునితో "నాయనా! నీవిప్పుడు రాజోలు వెళ్లవలెనా? ఆలాగైనపక్షమున రేపుదయమున మనుష్యుని సహాయమిచ్చి పంపుతాను. వెళ్లవచ్చును. అని చెప్పగానే రామచంద్రుఁడు వెళ్లుటకిష్టపడెను. ఇంతలో వెంకటరత్నమువచ్చి సంగతినంతయు విని మైలవాడవు సావటిలో కూరుచున్నావేమని యతనిని కూకలువేసి యావల కూర్చుండబెట్టెను. అప్పుడు శరభరాజుగారి తల్లివచ్చి మైలవార్తవినగానే స్నానముచేయవలెనుగనుక రెండుబిందెల చల్లనినీళ్ళుదెచ్చి దుఃఖభారముచేత శరీర మెఱుఁగకయున్న రామచంద్రునిమీఁదపోసి స్నానముచేయించెను. భోజనముచేయుము మని యింటనున్నవారందఱు బలవంతపెట్టినందున పక్షిణీగనుక వాకిట విస్తరివేయించు కొని కొంచెమెంగిలిపడి యతఁడు లేచిపోయెను.

332 (సశేషము) చిలకమర్తి-లక్ష్మీనరసింహము.

రాజమహేంద్రవరములోని శ్రీవివేకవర్ధనీ కార్యస్థానమున

వెలకుదొరకు పుస్తకములు-

కందుకూరి- వీరేశలింగముగారిచే రచియింపఁబడినవి-

నాటకములు-	రు-	అ-	పై
౧- అభిజ్ఞానశాకుంతలము- (కాళిదాసుని నాటకమునకు తెలుఁగు)	౦	౧౩	౦
౨- రత్నావళి-(శ్రీహర్షదేవవిరచిత సంస్కృత నాటకమునకు తెలుఁగు)	౦	౬	౬
౩- మాళవికాగ్నిమిత్రము-(కాళిదాసప్రణీత నాటకమునకు తెలుఁగు)	౨	౯	౬
౪- ప్రబోధచంద్రోదయము-(కృష్ణమిశ్రుని నాటకమునకు తెలుఁగు)	౦	౮	౯
౫- రాగమంజరి-(ఇంగ్లీషు ననుసరించి తెలిఁగింపఁబడిన నాటకము	౦	౮	౬
౬- కళ్యాణకల్పవల్లి (96 వృటలుగలమిక్కిలిరమ్యమయిన నాటకము)	౦	౯	౦
౭- ప్రహ్లాదనాటకము- (భక్తిప్రధానమయిన వచనరూపనాటకము)			
౮- చమత్కారరత్నావళి నాటకము- ...	౦	౪	౬
౯- బ్రాహ్మవివాహము-	౦	౩	౬
౧౦- వ్యవహారధర్మబోధిని. ...	౦	౩	౬
౧౧- వేశ్యాప్రియప్రహసనము-	౦	౩	౯
౧౨- కౌతుకవర్ధని- (హాస్యప్రధానమయిన చిన్ననాటకము) ...	౦	౨	౬
౧౩- హాస్యసంజీవని, మొదటిభాగము. ...	౦	౪	౬
౧౪- హాస్యసంజీవని, రెండవభాగము. ...	౦	౪	౬
౧౫- తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ, మూషకాసురవిజయము. (బొమ్మలతోనున్నవి)	౦	౨	౬
౧౬- మహారణ్యపురాధిపత్యము. (బొమ్మలతోనున్నది)	౦	౩	౬
౧౭- విసీసువర్తకచరిత్రము. (ద్విపద ప్రథమద్వితీయాంకములు)	౦	౪	౬
౧౮- కలిపురుషశనైశ్చరవిలాసము ...	౦	౨	౦
౧౯- వివేకదీపిక. (స్త్రీపునర్వివాహ నాటకము మొదటిమూడంకములు)		౪	౬
౨౦- సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము.	౦	౯	౦
ఇంగ్లీషననుసరించిన ప్రహసనములు-			
౨౧- అపూర్వబ్రహ్మచర్యప్రహసనము ...	౦	౨	౬
౨౨- విచిత్రవివాహప్రహసనము- ...	౦	౨	౬
౨౩- మహాబధిరప్రహసనము- ...	౦	౨	౬

ఉపన్యాసములు-

౧౨- వర్ణము- ౦ ౨ ౬

౧౩- మనుష్యజీవితముయొక్క పరమార్థము, దానినిపొందుమార్గము. ౦ ౨ ౬

వివిధ పుస్తకములు-

౧౪-శారీరశాస్త్రసంగ్రహము.

౧౫- ఆంధ్రకవులచరిత్రము, మొదటిభాగము,

౧౬- ఆంధ్రకవులచరిత్రము. ద్వితీయభాగము ౧౬౦ పుటలుగలది- ౧ ౨ ౦

౧౭- ఉపన్యాసమంజరి. ౦ ౬ ౬

౧౮- ఆంధ్రతర్కసంగ్రహము. ౦ ౧ ౯

౧౯- సంగ్రహవ్యాకరణము.

౨౦- కావ్యసంగ్రహము- ... ౦ ౨ ౦

౨౧- నీతికథామంజరి ప్రథమభాగము ౭౨ పటములతో ... ౦ ౯ ౦

౨౨- నీతికథామంజరి ద్వితీయభాగము డిట్టో ... ౦ ౯ ౦

౨౩- నీతిచంద్రిక, విగ్రహము.

౨౪- నీతిచంద్రిక, సంధి. ... ౦ ౬ ౬

౨౫- రాజశేఖరచరిత్రము-... ... ... ౧ ౨ ౦

౨౬- సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు, మొదటిభాగము- ... ౦ ౬ ౬

౨౭- సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు, రెండవభాగము ... ౦ ౬ ౬

పూర్వకవిప్రణీత గ్రంథములు-

౧- కవిరాజమనోరంజనము. (పురూరవశ్చరిత్ర) ... ౦ ౯ ౦

౨- మొల్లరామాయణము-... ... ... ౦ ౧౧ ౦

౩- ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము- ౦ ౧౩ ౦

౪- పాంచాలీపరిణయము- ౦ ౬ ౦

౫- రామాభ్యుదయము. (మొదటిఅయిదాశ్వాసములు) .. ౦ ౪ ౬

౬- యయాతిచరిత్రము

౭-అథర్వణకారికలు- ౦ ౨ ౬

పది రూపాయలకంటె తక్కువగాక మొత్తమునకు పుస్తకములు కొన్నపక్షమున నూటికి పదిరూపాయలవంతున పుస్తకములధికముగా నియ్యఁబడును. వెలలువేయని పుస్తకములు మరల ముద్రింపఁబడవలసియున్నవి-

పయిపుస్తకములు కావలసినవారు, గోదావరిజిల్లా, రాజమహేంద్రవరము వివేకవర్ధనీ ముద్రాక్షరశాల మేనేజరుగారికి వ్రాసి తెప్పించుకోవచ్చును.

ACKNOWLEDGMENT.

రా-శ్రీ,	రూ.	అ.	పై.
,, యస్- వెంకట్రామదాసు నాయుడుగారు, కాకినాడ.	౩	౦	౦
,, వి- జగన్నాథంగారు చెన్నపురి.	౨	౮	౦
,, వి- సారంగపాణి మొదల్యారుగారు, రాజనందిగాం.	౧	౧౦	౬
,, జి- గంగాధర సోమయాజులుగారు, విశాఖపట్నం.	౨	౪	౦
,, జే- రామశేషయ్యశాస్త్రిగారు, శ్రీకాకుళము.	౩	౦	౦
,, సెక్రటరీ సోమసుందరం లైబ్రరీ రీడింగురూము, సికందరాబాదు.	౩	౦	౦
,, దొమ్మేటి వెంకటురెడ్డిగారు, భోజనకుర్రు.	౩	౦	౦
,, జి- నారాయణస్వామి నాయుడుగారు, రాజమండ్రి.	౩	౦	౦
,, డి- అప్పలనర్సయ్యగారు, డిటో	౨	౬	౦
,, వి- అభిరామయ్యగారు, బందరు.	౨	౦	౦
,, పి- వెంకయ్యగారు, అత్తిలి.	౩	౦	౦
,, పి- సుబ్రహ్మణ్యం అయ్యర్ అవర్ ఘుళ్.	౧	౦	౦
,, యమ్- యల్- నరసింహస్వాలు అయ్యా అవర్ ఘుళ్. ...	౧	౮	౦
,, ఆర్- రామస్వామిగారు, రామచంద్రపురం. ...	౩	౦	౦
,, శ్రీ రాజా రంగయ్యప్పారావు బహద్దరు జమీందారుగారు, శనివారపుపేట.	౩౬	౦	౦
,, శ్రీ రాజారావు చల్లయ్యమ్మారావు జమీందారుగారు, చిత్రాడ.	౩	౦	౦
,, కే- రామానుజాచారి యస్సైర్వర్.	౩	౦	౦
,, జి- లక్ష్మినర్సమ్మగారు, శ్రీకాకుళము.	౨	౬	౦
,, కే- శేషయ్యగారు, అంబాజిపేట.	౩	౦	౦
,, డి- పి- బసివిరెడ్డిగారు, అనంతపూరు.	౩	౦	౦
,, వి- అప్పయ్యశాస్త్రిగారు, శ్రీకాకుళము. ...	౩	౦	౦
,, టి- జి- కృష్ణమూర్తిగారు, గుడివాడ. ...	౩	౦	౦
,, యమ్- శేషయ్యగారు, కోణకంచి.	౨	౮	౦
,, పి- వెంకటప్పయ్యగారు, బందరు.	౩	౦	౦
,, బి- పట్టాభిరామయ్యగారు, కపిలేశ్వరపురం. ...	౩	౦	౦
,, యమ్- కామరాజుపంతులుగారు, కళింకోట. ...	౩	౦	౦
,, పి- శేషయ్యగారు, చీరాల.	౨	౬	౦
,, వై- లక్ష్మినర్సయ్య కాటలమ్‌గారు, అడోణి. ...	౩	౦	౦
,, యమ్- చిదంబర్రావుగారు, ఊడగూడెం. ...	౩	౦	౦
,, సి- యచ్- శేసాచలంగారు, శెకూరు. ...	౨	౬	౦
,, యమ్- కృష్ణమూర్తిగారు, కాకినాడ. ...	౩	౦	౦
,, డి- భీమారావుగారు, ప్రొద్దుటూరు. ...	౩	౦	౦
,, యస్- సుబ్బారాయుడుగారు, వాడపల్లి. ...	౩	౦	౦
,, సి- యచ్- అప్పయ్యశాస్త్రిగారు, మొగల్తూరు. ...	౨	౬	౦

ఔదార్యప్రశంస.

ఆంధ్రభాషయందు జీవచరిత్రలులేని గొప్ప కొఱంతయుండఁగా నూఁగయూనుండు తోలేటి వేంకటసుబ్బారావుగారు, రావుబహద్దరు కందుకూరి - వీరేశలింగము పంతులవారి చరిత్రను వ్రాసి ప్రచురించి యాంధ్రభాషా వధూటికొక యపూర్వంబును అమూల్యంబునునగు నాభరణంబొసంగి యేతాదృశ చరిత్రలు వ్రాయువారికి మార్గప్రదర్శకులయినందునకును అందు ముఖ్యముగాఁ దమ ప్రియమిత్రులయిన వీరేశలింగము పంతులవారి చరిత్రను వ్రాసినందునకును మిక్కిలి సంతోషించి, చెన్నపట్టణము క్రిస్టియన్ కాలేజియందలి, మ-రా-రా-శ్రీ, రంగయ్యసెట్టి, బి-యే- గారు పై రావుగారి ముప్పదియైదురూపాయలు బహుమానముగా నంపిరి. ఇట్టి బహుమానము లిచ్చువా కొంక గొప్పకాకపోయినను బుచ్చుకొనువారికి గౌరవావహంబులును ప్రోత్సాహకంబులును నగుటంజేసి యేతద్వృత్తాంతమును మా పత్రికాముఖమున భాషాభిమానులకెల్లరకుఁ దెలియఁజేయుచున్నాము.

పత్రికాధిపతి.

ప్రకటన.

ఏమికావలసినను సప్లయిచేయువారు.

M. T. Co.

ఇండియాదేశము అంతకు పెద్దపట్నముయున్న రాజధానియునైన కలకత్తానగరమందు దొరకని వస్తువులు ప్రపంచకమందు లేవనే నమ్మవచ్చును. ఇక్కడ విక్రయించబడు సమస్తము బహు చిత్రముగానుండునని తక్కువ ఖరీదులకు దొరకునని అందరికి తెలుసును. గనుక యెవరికి ఏమికావలసినను సరే యీ దిగువవ్రాసిన కంపినివారిపేర దరఖాస్తులు పంపుకున్నట్టయితే న్యాయమైన ఖరీదులకు సప్లయి చేయుచున్నారు. ఏదికావలసినది ఏకిమ్మతుకు కావలసినది. దరఖాస్తుదారుని పేరు, కాపురస్థలము, పోస్టాపీసు, డిస్ట్రిక్టు స్పష్టముగా వారివారి స్వభాషతో వ్రాయవలెను. కావలసిన వస్తువులుపంపి పిమ్మట పోస్టుప్యాకెట్ వగైరాలద్వారా సొమ్ము వసూలుచేయుదురు. జవాబులు కావలసినవారు పుత్తరము వ్రాసి జవాబు తెప్పించుకోవచ్చును. యమ్, టి, అండుకొ. ౫ కాశినాధుమల్లికలైను, కలకత్తా. అని వ్రాసుకోవలెను.